

В. Миленкова, Д. Пейчева, Вл. Ленджова, Д. Керанова

Колективна монография

Дигиталната медийна грамотност

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод –	2
Първа глава Теоретична рамка	6
Дигиталната медийна грамотност.....	6
Втора глава Изследователски методи.....	14
Анализ на документи.....	14
Фокус-групови дискусии. 2019г.....	30
Дълбочинни интервюта.....	47
Пробно количествено изследване.....	60
Трета глава Генерално емпирично изследване.....	68
Мобилни устройства, смарт устройства и достъп до интернет.....	69
Дигитална грамотност и умения.....	78
Междупоколенческа перспектива.....	82
Социални мрежи	83
Онлайн обучение и неговото качество.....	86
Доверие в дигиталните медии и информацията в тях.....	96
Кибертормоз	103
4. Четвърта глава Онлайн Фокус групи.....	110
Литература.....	133
Приложения.....	136

Увод

Темата за дигиталната грамотност в общество на знанието, нейното развитие и фундаменталните последици, които предизвиква дигитализацията във всички области на социалния живот, е изключително значим научен проблем с интердисциплинарен характер и с парадигмални измерения.

Съвременната дигитална грамотност, която е обект на настоящия проект, се характеризира с почти постоянни промени, обусловени от бързото развитие на информационните и комуникационни технологии. Няколко са основни тенденции в развитието на съвременните дигитални процеси, които се имат предвид:

- перманентна поява на нови медии и социални мрежи в траекторията на интернет;
- медийна конвергенция;
- пространствена и времева съгъстеност;
- взаимозаменимост между отделните средства за комуникация;
- двубитийност на медиите – много от тях съществуват онлайн и офлайн;
- функционално оприличаване;
- мултимедийност – съчетаване в една медия възможностите на други медии /метамедийност/;
- фрагментация на аудиторията;
- активизиране на аудиторията и трансформирането ѝ в комуникатор;
- спад на доверието към медиите и пр.

Всички тези нови измерения са доказателство, че в дигиталното общество, което включва траекторията на дигитални и нови средства на информационна и комуникационна наситеност, протича постоянна динамика и непрекъснато взаимодействие.

Съвременните нови дигитални средства, битувачи преобладаващо в интернет, са позиционирани на принципно нов тип времеви и пространствени иманентности – мигновеност, мобилност, интерактивност и многомедийна съсредоточеност. Те допълват картината на многомерност и изискват нов тип грамотност. Налице е едно почти тотално посредничество и зависимост на много социални процеси и на

обществото като цяло от новите дигитални средства. Това посредничество важи с особена сила за днешното общество на знанието, в което появата на нови масови средства за комуникация е обичайно явление с усложняващи и едновременно с това - улесняващи ефекти.

Процесите на формиране на нови социални общности и образувания с виртуален и изключително мобилен характер, паралелизирането на виртуалната и физическата среда и обединяването им в една обща реалност, разкриват един различен тип усложняване на обществото и неговото функциониране. Този нов тип усложняване се съпътства с дигитализиране на много от тези процеси и едновременно с това с улесняване, свързано с компресиране на времето и пространството, с достъпи от различен характер, нови форми на групова и общностна солидарност.

Дигиталната система като съвкупност от старите и новите онлайн медии включва цялото разнообразие от медийни разновидности – блогове, сайтове и т.н. социални медии, в това число, платформи, социалните мрежи, чатове, форуми.

В съвременната дигитална система е налице взаимно преливане на информация между различните медии. От една страна, се постига захранване с информация от блоговете и мрежите, от друга страна, блоговете също се базират на предавания или публикации от традиционните средства за масова комуникация. Преливането между различните медии е още по-голямо, като се има предвид, че мнозинството от традиционните медии имат свои аналози чрез своите интернет сайтове, функционират подобно на онлайн медиите, имат свои страници във Фейсбук. В резултат от взаимното влияние между различните видове медии, границите им все повече се размиват и избледняват в дигиталната медийна система.

Няколко са обстоятелствата, които открояха *значимостта* на проблематиката на проекта:

Първо, с развитието на комуникационните дигитални технологии от началото на 21 век и на последиците им за социално участие, се появи необходимостта от нов тип грамотност, която трансформира получаването на знанията от относително пасивен в активен и интерактивен процес, съответстващ на непрекъснато иновациите дигитални комуникационни продукти във всички сфери на обществото.

Второ, преходът от образование 2.0 към образование 3.0 (Frau-Meigs, 2016), в което медийните и комуникационни иновации се превръщат все повече в основни инструменти на образователните и социокултурни процеси, е предизвикателство с фундаментално значение за просперитета на обществата.

Трето, дигиталната грамотност все повече се оказва значим фундамент и изискване за съвременното общество на знанието, в което дигиталната грамотност става условие за справяне и просперитет в новите реалии на знанието. Параметрите на трансформациите се менят темпорално и пространствено, а последиците им за отделните социални области засягат всички възрастови групи - от най-малките e-kids до най-възрастното поколение, комуникиращо с близките си по целия свят както чрез мобилната, така и посредством Интернет телефонията (DialPad, PC-Telephone, Skype, Viber, ICQ, etc.).

Настоящата монография има няколко основни цели:

- Разработване на ново научно знание за дигиталната грамотност в съвременното общество на знанието. Предвижда се да се очертаят не само параметрите на дигиталната грамотност, но и на разностранните социокултурни, политически и икономически въздействия и условия, както и тяхната динамика и все по-засилваща се роля върху социалните трансформации.
- Формулиране на изследователска концепция, която е основа за измерване и съпоставяне на променящите се състояния на дигиталната грамотност в условията на общество на знанието. На базата на проучената специализирана научна литература, академични изследвания, политики и проекти бе създадена матрица за състоянието на дигиталната грамотност, чрез която да се конкретизира в темпорален и пространствен разрез проблематика и на свързаните с нея механизми, инструменти, категории и параметри. Резултатите от анализа спомагат за измерване и разбиране на тези процеси в национален и европейски контекст.
- Формиране на знание за фундаменталните рефлексии на съвременната дигитална грамотност върху разностранните социокултурни, политически, икономически и пр. процеси, на базата на конкретен доказателствен материал от емпиричната действителност. Научно-изследователските търсения са насочени към проучвания на състоянието и ефектите от функционирането на съвременната дигитална грамотност на различни таргет групи и обекти, чрез проведените фокус групи, дълбочинни интервюта и пробно изследване.
- Открояване на определящата роля на дигиталната медийна грамотност върху фундаменталните устои на обществото, най-вече – за неговата иновативна и ценностна

база. В този смисъл, резултатите от проекта биха допринесли за положителното развитие на иновативните процеси, доколкото всички елементи са свързани с развитието на обществото на знанието.

- Научно-интегративна насоченост за коопериране на учени и практики от страната и от Европа в разработването на тази фундаментална научна проблематика. Разкривайки промените вътре в дигиталната грамотност и нейните измерения, както и жалоните на съвременното засилено взаимовлияние с образованието и медиите, се постига по-ефективна интеграция между учени от различни университетски и научни организации в национален мащаб и в рамките на европейските структури.

Настоящата монография е насочена към очертаване на параметрите и измеренията на дигиталната медийна грамотност, на разностранните социокултурни, политически и икономически и пр. въздействия и последици в общество на знанието, на тяхната динамика и все по-засилваща се роля върху социалните трансформации.

Монографията е резултат от изследователския проект **Дигиталната медийна грамотност в контекста на „общество на знанието“: състояние и предизвикателства**, № 25/4, финансиран от ФНИ.

Първа глава Теоретична рамка

1. Дигиталната медийна грамотност

Основното понятие, което стои във фокуса на настоящата монография е «дигиталната грамотност». През последните години дигиталната грамотност, умения и компетентност са обект на голям интерес при обсъждане на това какви умения трябва да имат хората в обществото на знанието (Sefton-Green, Nixon & Erstad, 2009). Дискусията за дигиталните умения е в по-малка или по-голяма степен свързана с политиките на европейско и национално ниво, както и с очакванията към квалификацията на кадрите на пазара на труда и има своите корени в икономическата конкуренция, в която новите технологии се разглеждат като възможност и подходи за решение (Punie, 2007; ОИСР, 2010).

Концепцията за „дигиталната грамотност“ има устойчива и дълга традиция на развитие и обосноваване, свързана с медийната грамотност (Erstad, 2010); известни са различни публикации за дигиталната грамотност, отнасящи се до образованието (Sefton-Green, Nixon and Erstad, 2009). Разработването на тази концепция има отношение както към традиционната грамотност, така и към медийните изследвания и анализи. Пример за такава дефиниция е разбирането, което Jones-Kavalier и Flannigan (2008) предлагат: дигиталната грамотност представлява способността на човек да изпълнява ефективно задачи в дигитална среда; „дигитална“ означава информация, представена в цифрова форма и използвана от компютър, таблет, смартфон, лаптоп, а грамотността включва способността да се четат и интерпретират медийни съдържания, да се възпроизвеждат данни и изображения по дигитален път и да се оценяват и прилагат нови знания, придобити в дигитална среда, да се поства нова информация.

Aviram and Eshet-Alkalai (2006) описват дигиталната грамотност като комбинация от технико-процедурни, когнитивни и емоционално-социални умения. Sefton-Green, Nixon and Erstad (2009 г.) смятат, че концепцията се използва, за да опише нашата ангажираност с дигиталните технологии, тъй като те посредничат в много от нашите социални взаимодействия; според тях, публикациите, свързани с участието в дигиталните практики и култури, са сложни. Авторите оценяват концепцията

„дигитална грамотност“ за фундаментално полезна, която има пресечни точки с реалностите на формалното и неформалното обучение.

Има няколко подхода към дигиталната грамотност и няколко начина за нейното осмисляне (Carrington, 2005). Според Карингтън, промяната от печатания текст към “текстове” на дигитални устройства, е много фундаментална промяна и по отношение на участието в отворената и интерактивна култура на грамотност. Дигиталната грамотност се определя (Erstad, 2006) като “умения, знания и нагласи в използването на дигиталните медии“, необходими, за да могат да се овладеят предизвикателствата на медийното съдържание. Авторите - Eshet-Alkali и Amichai-Hamburger (2004) смятат, че дигиталната грамотност се състои от пет основни умения: четене (дигитално разбиране и възпроизвеждане на съществуващите съдържания), умения за разклоняване (изграждане на съдържания от нелинейна, хипертекстуална навигация), информационни умения (оценка на качеството и валидността на информацията) и социално-емоционални умения (разбиране на “правилата”, които преобладават в киберпространството и прилагане на това разбиране в онлайн комуникацията в киберпространството). В последствие, авторите добавят и „умение за мислене в реално време“ (способността да се обработва и оценява голям обем информация в реално време (Aviram & Eshet-Alkalai, 2006). Специално внимание в дигиталната грамотност има писменото (символичното) представяне, което след това се медира от новите технологии (Merchant, 2007: 121).

Според Мърчант новите технологии, макар и силно визуални, включват и ясно изразен елемент на писане. Мултимодалността е съществена характеристика на дигиталната грамотност, както и контекстът, в който тя е създадена и в която тя трябва да се използва. Важна особеност на дигиталната грамотност представлява *критичността*, свързана с критично разбиране и тълкуване на конструираната природа на популярната култура (Merchant, 2007; Hague & Williamson, 2009). По този начин, се използва Интернет и други ИКТ, за да се идентифицират важни въпроси, да се търси и намира информация, да се прави критична оценка на полезността на тази информация, с чието синтезиране, да се отговори на въпросите, които са подтикнали търсенето на информация.

Друг подход към концепцията за дигиталната грамотност представлява разширяването на традиционната концепция за грамотността с новите функции на дигитализацията и как те променят идеята за грамотност. „Отношението между грамотност и технология е

транзакционно (transactional) (Leu, Kinzer, Coiro и Cammack, 2004). По друг начин казано, добрите дигитални умения се основават на академични умения като четене и писане и представляват функционални умения необходими за работа и комуникация с технологиите и медиите (Hague & Williamson, 2009: 5; Twist и Withers, 2007). В този контекст образоването придобива решаваща роля и особено важна е ролята на преподавателя в постоянно усложняващата се ситуация. Като допълнение, Erstad (2010) поставя знак за *равенство* между *дигиталната и медийната грамотност* и предлага следните аспекти на медийните грамотност като част от обучението в образователната система: 1) Основни умения 2) Медиите като обект на анализ 3) Изграждане на знания в тематични области 4) Стратегии за учене и 5) Дигитална библиография/ Културна компетентност.

Дигиталната компетентност (е най-близка в съдържателен план до дигиталната грамотност) е концепция, описваща уменията, свързани с познаването и владенето на технологиите и прилагането на тези умения в професионалния и социалния живот. През последните години се използват и други термини, които имат близко значение, като: компютърни умения, информационни и технологични умения, медийна и информационна компетентност (Adeyemon, 2009, Krumsvik, 2008). В някои от случаите, термините са по-тесни, напр. „интернет умения“ или „компютърни умения“ (Arnone & Reynolds, 2009; Jones-Kavaliar & Flannigan, 2008); в други случаи, термините са по-обща, например „грамотност на 21-ви век“, където акцентът се поставя на социалните умения, които се развиват благодарение познаването на дигиталните технологии. (Jenkins et al, 2006).

Широкото разнообразие от концепти отразява бързото развитие на технологиите, както и различните области на интерес, свързани с тяхното внедряване във всички области на професионалния, икономически и културен живот (Aviram & Eshet-Alkalai, 2006); дигиталните технологии дават тласък и в развитието на преподаването и информационните изследвания (Alamutka, Punie и Redecker, 2008). Подходите към дигиталните умения и компетентности са динамични вследствие на развиващите се нови технологии и тяхното използване в обществото (Aviram & Eshet-Alkalai, 2006; Jones-Kavaliar & Flannigan, 2008).

Връзката между компетентност и умения се определя в публикацията на ОИСР: "Компетентността е нещо повече от знания и умения. Тя включва способността да се отговаря на комплексните изисквания, като се мобилизират психосоциални ресурси

(включително умения и нагласи) в конкретен контекст. "(OECD,2005: 4). Освен това, дигиталната компетентност включва не само дигитални умения, но и социални и емоционални умения, свързани с използване и разбиране на дигиталните устройства. В този контекст Европейската комисия (вж. Punie & Cabrera, 2006) определя дигиталната компетентност като включваща увереното и критично използване на технологиите на информационното общество за работа, отдых и комуникация. Тя е базирана на основните умения в областта на ИКТ, т.е. използването на компютри за извличане, оценяване, съхраняване, производство, представяне и обмен на информация, както и комуникация и участие в мрежи за сътрудничество чрез Интернет.

В тази посока трябва да се разглежда приетата още през 2010г. Лисабонска стратегия. С нейното приемане е взето глобално решение за модернизирани и повишаване качеството на образованието, а това трябва да доведе до овладяване на седем ключови компетенции: общуване на роден език, общуване на чужди езици, математическа компетентност и основни знания в областта на природните науки и технологиите; дигитална компетентност, умения за учене, обществени и граждански компетентности (<https://mycompetence.bg/static/9>).

Ключово значение за развитието на дигиталната компетентност и умения има приетата през 2010г. от Европейската комисия - **Програма в областта на цифровите технологии за Европа** известна като **Дигитална Европа** („Digital Agenda for Europe“), която представлява една от седемте водещи инициативи на Европейската Стратегия „Европа 2020“. Подчертани са новите възможности и приноса на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) за успешно осъществяване на стратегията. Изведени са дигиталните компетенции, които хората трябва да притежават; в матрицата за самооценка фигурират група индикатори като: възможности за обработка на информация; познаване на формите на комуникация; създаване на съдържание; гражданско участие; сигурност; решаване на проблеми и пр.

<https://europass.cedefop.europa.eu/bg/resources/digital-competences>

https://europass.cedefop.europa.eu/sites/default/files/dc_-_bg.pdf

За по-добро разбиране на естеството на дигиталните компетенции, Европейската комисия разработва „**Европейска рамка за дигитална компетентност на гражданите**“-DigComp. Тя включва пет области с общо 21 компетенции. Областите са: информационна грамотност и работа с данни; комуникация и сътрудничество; създаване на дигитално съдържание; безопасност и разрешаване на проблеми.

<https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/resources/tutorials/digitalcompetence-the-vital-.htm>); създадената Матрица позволява самооценка на дигиталните компетенции.

„Уменията на 21 век“ е друг термин (синоним), с който се обозначава дигиталната грамотност и умения (Jenkins et al.,2006), явяващи се предпоставка за участие в новите общности, възникващи в рамките на едно мрежово общество. Тези умения се състоят от:

- игра (способност да се експериментира със заобикалящата среда като форма за решаване на проблеми);
- представяне (способност да се приемат алтернативни идентичности с цел импровизация и откриване);
- симулация (способност да се интерпретират и конструират динамични модели на процеси в реалния свят);
- упълномощаване (способност за извличане на медийно съдържание);
- мултитаскинг (способност да се сменя фокусът при решаване на различни проблеми);
- разпределено познание (способност да се взаимодейства с инструменти, които разширяват умствения капацитет);
- колективно разузнаване (способност да се обединяват знанията и да се сравняват бележки с другите към обща цел);
- преценка (способност да се оценява надеждността на различни източници на информация);
- трансмедийна навигация (способност да се следва потока от информация в различни модалности);
- работа в мрежа (способност да се търси, синтезира и разпространява информация);
- преговори (способност за комуникация с различни общности и следване на алтернативни норми).

Може да се каже, че в литературата има не малко изследвания на дигиталната грамотност и умения на хората от различни възрасти, професии и класи. Проучванията, често са ограничени в техните подходи, групи, попаднали в извадките и методи за събиране на данни (Deursen и van Dijk, 2009). Deursen и van Dijk (2009) представят няколко насоки по отношение на изследванията в тази област:

1. Първото направление е свързано с познаване на изходни условия на боравене в мрежата;
2. Друго направление се отнася до специфичната среда и структури, хипервръзки, от които е изградена тази среда;
3. Друго направление на проучванията се отнася до съдържанието, предоставено от дигиталните медии и търсене на информация в мрежата.
4. Важен акцент в изследванията са личните цели и ползи от използването на дигиталните медии.

Дигиталната грамотност е свързана със способността за разпознаване на необходимата информация и включва уменията, тази информация да се намира, оценява и използва ефективно (Correia и Teixeira, 2003).

В обобщение, концепцията за дигиталната грамотност е развиваща и утвърждаваща се концепция, свързана с усъвършенстване на технологиите, както и с политическите цели и очаквания за гражданство в обществото на знанието. Тя включва разнообразни умения и компетенции в няколко области: медии и комуникации, технологии и изчисления, грамотност и информационна наука. Дигиталната грамотност се състои от: 1) технически умения за използване на цифрови технологии; 2) способност за използване на новите технологии по целенасочен начин за работа, обучение и изучаване, и за ежедневието като цяло в различни насоки; 3) способности за критична оценка на дигиталните технологии; 4) мотивация за участие в дигиталната култура.

Дигиталната грамотност се разглежда като основна компетентност в политическите документи и в различните приложни проекти и изследвания.

Новите медии допълват картината на медийното посредничество. Днес е налице едно почти тотално посредничество и зависимост на много социални процеси и на обществото като цяло от традиционните и нови средства за комуникация. Това посредничество важи с особена сила за днешното общество – обществото на 21 век, в което появата на нови масови средства за комуникация и медийно детерминирани образувания е обичайно явление с усложняващи и едновременно с това - улесняващи ефекти.

Процесите на формиране на нови социални общности и образувания с виртуален и изключително мобилен характер, паралелизирането на виртуалната и физическата среда е едно обединяване в една обща медиализирана реалност, разкриваща един

различен тип усложняване на обществото и неговото функциониране”. Този нов тип усложняване се съпътства с медиализиране на много от тези процеси и едновременно с това с улесняване, свързано с компресиране на времето и пространството, с достъпи от различен характер, нови форми на групов и общностна солидарност”.

Промените в глобалната икономика, които много често намират израз в използване на медиите като механизми на нейното функциониране, рефлексират обратно в глобалната циркулация на обществото на знанието. Именно гравитациите около и самите нови медии са фокусите, в които и чрез които глобализационните процеси формират до голяма степен и продължават да формират разнообразието от вариациите на своята иманентност и разкриват последиците от дигитализацията на обществото.

Социалните мрежи се превръщат в основен проводник на информация от различни източници - както на публикации от традиционните медии, така и на материали от блогове, форуми, видеоматериали от различно естество и качени на различни платформи. Освен това, социалните мрежи служат и за обмен на информация. Получава се многостранен обмен на информация, който циркулира от социалните мрежи, традиционните медии и блоговете и обратно. Това взаимодействие между различните информационни средства е изключително показателно за разпространение на съдържания в съвременния свят и представя един от модерните начини на функциониране на дигиталната система.

1.1. Дигитализация и дигитални умения в българското общество

Дигитализацията е неразделна част на обществото. Всеки един процес, явление, общност и отношения са свързани с дигитализацията и информационните технологии. Животът на съвременния човек представлява една продължителна поредица от активното навлизане на дигиталните устройства в начина ни на живот, в професионалните ни отговорности и дейности, в свободното ни време и личните контакти. Тази силна дигитална наситеност се отчита перманентно и съвременният човек ясно осъзнава своята зависимост от информационните технологии, без които трудно би могъл да изпълнява работата си, да контактува с хора и институции, които отразяват различни нива на социални взаимодействия, както и да организира свободното си време и развлечения. От тази гледна точка, е необходимо да подчертаваме различните форми на симбиоза между обществото и дигитализацията, както и възможните проявления на тази симбиоза.

Настоящият анализ има за цел да покаже конкретните измерения на навлизането на дигитализацията и различните технологии в българското общество и по –конкретно:

- Какви дигитални устройства притежават индивидите и как ги използват;
- Как се включват в Интернет и какво е тяхното участие в различните социални мрежи;
- Какви са характеристиките на различните социални мрежи и медии, които използват;
- Какво е качеството на онлайн обучението, като един от примерите за дигитална активност в социален план;
- Какво е технологичното ниво на онлайн средата;
- Какви са предизвикателствата пред онлайн обучението?

Основните изследователски въпроси са свързани с показване на високата степен на високотехнологично ниво на българската онлайн среда, както и представяне на основните характеристики на онлайн обучението, което представлява една нова образователна активност за българското образование и неговите основни актьори, които постепенно стават активни негови потребители.

В контекста на научната ни работа, бяха използвани няколко различни метода. Следващото изложение е фокусирано върху тяхното представяне, както и върху анализ на резултатите, получени чрез тях.

Втора глава Изследователски методи

1. Анализ на документи

Методът Анализ на документи бе приложен с цел да се разкрие състоянието на визирания проблем и да се подпомогнат изследователските търсения. Методът се осъществи на основата на изработени критерии, като вследствие от направените предварителни проучвания бяха избрани конкретни бази данни, които да бъдат обект на проучването:

- Проучване в електронните бази на университетска библиотека на СУ „Климент Охридски“, ЮЗУ „Неофит Рилски” и Читалищна Библиотека при НЧ "Никола Вапцаров" - гр. Благоевград;
- Проучване в електронните информационни библиотечни ресурси по ключови думи в база данни EbscoHost Academic Search;
- Политически документи достъпни в интернет, проучвани посредством метатърсачката Google; GOOGLE SCOLAR; GOOGLE BOOKS ;
- Проекти и изследвания, които са реализирани в съвременни условия;

Чрез метода „Анализ на документи“ бяха проучени, класифицирани и направени първични анализи върху няколко теоретико-методологични и приложни аспекта, свързани с дигиталната медийна грамотност и дигитализацията в общество на знанието.

1.1. Анализ на литературни източници

При анализа на литературните източници и по-специално публикуваните *теоретични разработки* - бе поставен акцент върху:

- съвременна българска научна литература;

- съвременната европейска научна литература;
- съвременната извъневропейска научна литература.

Изследването на моделите и начините за класифициране на източници се планира и осъществи по следния начин: **спрямо носителите:** печатни и електронни; **спрямо авторите/източниците:** българска, европейска, извън европейска; **спрямо вида:** статии, книги, документи, политики.

Бе изработен следният базов модел за класифициране на материалите:

Анализът на научната литература по проблема от 2000 до 2021 г., е разгърнат като преглед на статии в научни списания, доклади и монографии. Въз основа на извършения литературен обзор се правят изводи за интензивността и ангажираността на изследователската нагласа и среда, която адаптира съществуващите теоретични концепти и ги обвързва, разкрити са изследователските пространства и методология.

Може да се каже, че проектната проблематика присъства много интензивно, като са застъпени почти всички разглеждани аспекти. Проучената литература е категоризирана в следните типологии: „Дигитална медийна грамотност“, „Комуникационни модели“, „Общество на знанието“, „Дигитализация“, „Е-четене“, „Медийно образование“, „Медийна конвергентност“, „Медиализация“, „Медии и ИКТ“, „Нови медии“, „Онлайн медии“, „Социални медии“, „Социални мрежи“ и др. Към всяка една от посочените категории се отнасят различните проучени публикации: статии и книги. По този начин се извършва систематизиране на литературата по съответните теми. Категориалният анализ показва позоваване на различни форми на изразяване на идеята за дигиталната грамотност, като свързана с различни медийни контексти. На тази основа могат да се направят следните изводи:

- Има голям интерес към проблематиката за дигиталната медийна грамотност и образование, като потенциален механизъм за формиране на умения в дигиталната ера.
- Специален акцент се поставя върху различните социални групи и особено срещата на децата с дигиталната среда, въздействията на дигитализацията върху детската психика, начините на формиране на дигитални умения при ученици и студенти.
- Преосмисля се обучението в дигитална среда като необходимост на развитието.
- Поставят се нови изследователски аспекти, свързани с медийно-дигиталния пейзаж, очертаващи значимата проблематиката.
- Новите медии се очертават като относително самостоятелни системи и свързани с дигитализацията компоненти.
- Дигитализацията и мобилните ИКТ имат потенциал да променят взаимоотношенията.
- Модерирането на дигиталната грамотност и дигиталните умения се пречупва през образователните подходи.
- Информационните технологии стават важна част от дизайна на учебните модели в образованието.
- Хибридният мултимедиен свят става обект на социална загриженост.
- Медийно-информационната сигурност означава: онлайн сигурност и комуникационни права, киберсигурност, защита и сигурност на данните, интернет и поверителност.
- Дигитализирането на политиката представлява (влиянieto на дигитализацията върху политическата комуникация) друг специален акцент.

1.2. Проекти по темата за дигиталната грамотност

Следващият етап от реализиране на метода „Анализ на документи“ включваше систематизиране на политики (Приложение 1) и проекти (Приложение 2), свързани с темата.

Проекти:

- „Медиите и политическият популизъм“, 2017, финансиран от ФНИ, Пейчева, Д. (ръководител на проект)
- „E-Reading“, финансиран от ФНИ –ДКОСТ 01/13 от 04.08.2017, Пейчева, Д. (ръководител на проект)
- „Ролята на информационно-комуникационните технологии за иновации в управление, базирано на знания“, 2017, Наредба МОН, Пейчева, (ръководител на проект)
- „Езикът на омраза в България: рискови зони, уязвими обекти“, изследване на разпространението на езика на омразата в българските медии. Изследването и публикацията са осъществени по проект „От предразсъдъци към нетърпимост: обхват и превенция на езика на омразата в България” - финансиран по Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

http://antihate.europe.bg/sites/antihate.europe.bg/files/uploads/antihate_index.pdf

- Проект MANDOLA Мониторинг на езика на омразата онлайн <http://mandola-project.eu/> Двугодишният проект се ръководи от Фондацията за изследване и технологии и се съфинансира по програмата „Права, равенство и гражданство” на Европейската комисия. Целта е да се повиши информираността на обществото относно разпространението на езика на омразата онлайн и да се стимулират крайните потребители да сигнализират, ако станат свидетели или жертви на такъв език.

-“DigiNET: Digitalization and social media for adult employment“ Project N° 2017-1-MT01-КА204-026965: Проектът е насочен към използването на ИКТ и създаване на дигитална образованост на обучаващите се възрастни хора и създаване на собствено електронно предприятие чрез насърчаване на предприемаческата култура и социалното предприемачество. Проектът стимулира ефективността на обучението, включвайки възрастни учители, обучители и техните обучаеми и компании; <http://dignet-project.eu/>

- „Фундаментални промени в съвременната медийна и комуникационна екосистема и проекциите им в обществото“, 2016 финансиран от ФНИ, Пейчева, Д. (ръководител на проект).

- „Предизвикателствата пред комуникационните, политически, образователни и духовни процеси и промени в съвременната дигитална среда“ 2016 Наредба №3- МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект)
- „Трансформации на четенето в медиализираното общество“ 2015 Наредба №9 МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект)
- „Европейски подход за публични компетенции и участие в дигитална среда“, 2014 Наредба №9 на МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект)
- „Постмодерни форми на управление и публичност“, 2011, Наредба №9 на МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект).
- “COST IS 1404 Action: Evolution of Reading in the Age Of Digitisation (E-Read)”. Проект на СУ „Св. Климент Охридски”, национално съфинансиран от Фонд „Научни изследвания”. 2017 г., Райчева, Л. (Ръководител на проект) ДКОСТ 01/10 - 04. 08. 2017, Райчева, Л. (Ръководител на проект)
- „Мета-медийни тенденции в аудиовизуалната комуникация” 2017, Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски”. Райчева, Л. (Ръководител на проект).
- „COST IS 1308 Action: Populist Political Communication in Europe: Comprehending the Challenges of Mediated Political Populism” 2017 Проект на СУ „Св. Климент Охридски”, национално съфинансиран от Фонд „Научни изследвания”. Райчева, Л. (Ръководител на проект).
- „Комуникационни предизвикателства в съвременната цифрова информационна среда” 2016: Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски”. Райчева, Л. (Ръководител на проект).
- „Иновационни уеб-базирани и базирани на знания системи и приложения“ 2017 Каращранова, Е. (Ръководител на проект).
- „Информационното общество и национална сигурност: проблеми и решения“ 2017 Стойков, Ст. (Ръководител на проект).
- „IPHRAS AS AN E-LEARNING PLATFORM FOR IDIOMATIC COMPETENCE“ 2017 Кирякова-Динева, Т. (Ръководител на проект).
- „Медията като пространство на носталгията“ 2016 Панайотова, М. (Ръководител на проект).
- „Традиции и иновации в съвременния телевизионен политически маркетинг”2015 Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски”. Райчева, Л. (Ръководител на проект)
- „Културни универсалии в академична среда“, 2015 Наредба 9 МОН, Валентина Миленкова (Ръководител на проекта)

- „Политическият плурализъм в съвременната медийна екосистема” 2014: Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски”. Райчева, Л. (Ръководител на проект).
- TEMPUS - PICTET 2014-2017 EQF-based professional ICT training for Russia and Казахстан Официален сайт на проекта: <http://www.pictet-tempus.sstu.ru/> Дейности на УниБИТ - <http://tempus-pictet.unibit.bg>
- „Глобализирания свят – социално-психологически дименсии“ 2013 Наредба 9 МОН, Валентина Миленкова (Ръководител на проекта)
- School on the Cloud: connecting education to the Cloud for digital citizenship (SoC) по програма Lifelong Learning, Action Erasmus Networks. Координатор на проекта: Doukas School, Атина, Гърция. Официален сайт на проекта: <http://www.schoolonthecloud.net/>
- „MAPPING”: Период: Март 2014 - Февруари 2018 Управление на алтернативни решения за защита на личната информация, интелектуалната собственост и управлението на Интернет (MAPPING). Проектът се подкрепя от Европейската комисия в направление “Науката в обществото”, под-направление “Мобилизация и обмяна на опит”, чрез финансиране от Седма рамкова програма (FP7); и е създаден в рамките на изследователската мрежа LexConverge. Проф. Джоузеф Канатачи е координатор на проекта като част от екипа на Университета в Грьонинген, Холандия. България си партнира с още 12 партньора от 10 различни държави. Фондация "Право и Интернет" отговаря за организирането на обучения и публични обсъждания по трите ключови направления по проекта - защита на личните данни, интелектуалната собственост онлайн и управлението на Интернет в контекста на нови бизнес модели и отворен достъп до иновации.
- Проектът „CONSENT”: Период: Май 2010 - Април 2013 Отношението на потребителите към личната неприкосновеност относно услугите, свързани с потребителското съдържание в дигиталната икономика (CONSENT). CONSENT се реализира с финансовата подкрепа на Европейската комисия чрез Седма рамкова програма. Фондация "Право и Интернет".
- „Проучване на онлайн начините на живот сред студентите на ЮЗУ“ 2011 Еленков, Л. (Ръководител на проект).
- „Е-обучение във висшето образование - европейски измерения“ 2011 Шопова, Т. (Ръководител на проект).
- „Създаване на център за нови медии и културно творчество в цифровата среда“ 2010 Шопова, Т. (Ръководител на проект).
- „Език и образ на медиите в Югозападна България“, 2010 Хаджикосев, Р. (Ръководител на проект).
- „Иновативни изследвания в областта на информационните технологии и комуникациите“ Христов, В. (Ръководител на проект).
- „От дигитална компетентност към дигитално гражданство“. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Факултетът по предучилищна и начална педагогика на

Софийския университет „Св. Климент Охридски“ разработиха съдържание за ранно развитие на ДМГ за курс за следдипломна квалификация „Монтесори философия в епохата на дигиталните технологии“. Под ръководството на лекторите на курса и експерти на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ курсистите разработиха методика, която използва елементи от Монтесори педагогиката за развиване на пет основни компетентности у ученици от начален курс, базирани на Европейската рамка за дигитална компетентност на ЕС (DigiComp) и модела за медийна грамотност на Европейската асоциация на зрителите (EAVI). Това са 1) Информационна грамотност; 2) Комуникация и сътрудничество; 3) Създаване на дигитално съдържание; 4) Безопасност и 5) Разрешаване на проблеми. Методиката съдържа 7 модулни занятия и две допълнителни учебни дейности, които могат да се интегрират в учебните програми по Български език и литература, Английски език, Околен свят, Човекът и обществото, Човекът и природата, Технологии и предприемачество, Домашен бит и техника и Час на класа за 2, 3 и 4 клас. Занятията са апробирани от учители в 7 училища в Долни Пасарел, Горна Малина, Кубрат, Стара Загора и София. Паралелно с подкрепата на Фондация Оук се подготвя формирането на експертен съвет, който да усъвършенства методиката и да разработи нов наръчник за ДМГ в начален курс за развитие на ключовите дигитално-медийни умения още по-задълбочено и структурирано.

- „Икономически и професионални трансформации в конвергентната медийна среда“ 2015, УНСС: Цанкова, Св. (Ръководител на проект).

- „Сравнителен анализ на ролята на конвенционалните и новите медии и оценка на трансформацията на информационната среда в съвременното общество“ 2013 Хаджиев, Б. (Ръководител на проект).

- „Media Ownership Project – Bulgaria“. (2014). Retrieved from Media Ownership Project: <https://www.reportingproject.net/media/author/Bulgaria/>

- Проектът “Децата на ЕС онлайн” (EU Kids Online) има за цел да повиши познанията на децата в Европа и родителите им, техният опит и практики по отношение на рисковото и по-безопасно ползване на интернет и новите онлайн технологии и по този начин да информира за насърчаването към по-безопасна интернет среда за децата. Проектът е финансиран от програмата на Европейската Комисия Safer Internet (SI-2010-TN-4201001). В проекта участват следните държави: Австрия, Белгия, България, Хърватия, Кипър, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Франция, Германия, Гърция, Унгария, Исландия, Ирландия, Италия, Латвия, Литва, Люксембург, Малта, Холандия, Норвегия, Полша, Португалия, Румъния, Русия, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, Турция и Великобритания. Освен това проектът си сътрудничи с изследователи от Австралия, Бразилия и САЩ.

- Антилиберални дискурси и пропагандни съобщения в българските медии: разпространение и социално възприятие научно-изследователски проект Продължителност: две години: 22 април 2016 – 21 април 2018 <http://hssfoundation.org/%d0%b0%bd%d1%82%d0%b8-%d0%bb%d0%b8%d0%b1%d0%b5%d1%80%d0%bb%d0%b0%bd%d0%b8->

[%d0%b4%d0%b8%d1%81%d0%ba%d1%83%d1%80%d1%81%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d0%b4%d0%bd/](#)

- Фондация ПИК „Деца, родители и учители срещу езика на омразата и дискриминацията” се финансира в рамките на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

- E-STEP | Supporting teachers' and parents' partnerships www.estep-project.eu/?lang=BG
Целта на проекта „E-STEP“ е да се създадат условия за поддръжка и подобряване на сътрудничеството между училището и родителите, повишаване на културата на училищата в Европа за значението на родителската ангажираност и предоставяне на лесен за използване уеб инструмент за по-добро партньорство между учители и родители.

- Проект, насочен към създаване на каталог за информация за безплатни и платени ИТ обучения и курсове. -skills.tto-bait.bg/tag/дигитална-грамотност <http://skills.tto-bait.bg/tag/%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/>

- Проект „Развитие на компетенции за демократична култура“. Програма за дигитално гражданство – Център „Отворено образование“, Плевен, 16.09.2017г
<http://www.openedubg.com/images/sampledatabg/project/docs/STRATEGICHESKI-DOKLAD-PROEKT-DEMOKRATICHNA-KULTURA-V-DEISTVIE.pdf> ;

Проектът е финансиран от Съвета на Европа и Европейската комисия и осъществен от неправителствени организации от Армения, Беларус, България, Харватска, Чехия, Румъния и Сърбия.

Проектът показва как демократичните компетенции и ИКТ са залегнали в образователните системи и практики и как дигиталният свят и неговата специфика се възприемат от учителите и от младите хора в участващите страни.

- Дигитални инструменти и платформи за българското училище, Khan академия, представляваща най-популярната безплатна платформа за училищно образование с видео уроци, общообразователни модули, 2016

<https://teacher.bg/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b8-%d0%b8%d0%bd%d1%81%d1%82%d1%80%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d0%bb%d0%b0%d1%82%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b8-%d0%b7%d0%b0/>

-Министерство на транспорта, информационните технологии и <https://www.mtitc.government.bg/>

- Коалицията за развитие на медийната грамотност на българските деца <http://gramoten.li/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81/> Насочена е към:

- Развиване на базисна дигитално-медийна грамотност от начална образователна степен до завършване на средното образование.

- Изграждане на партньорства и сътрудничество с всички организации и институции, които имат отношение към образованието и медийната грамотност в България (министерства, неправителствени организации, медии и др.).

- Популяризиране на значението на дигитално-медийната грамотност сред различни целеви групи (родители, учители, медии и по-широката общественост

- Развиване на медийно-дигитална грамотност в начален курс. Центърът за безопасен интернет разработи методика за ранно обучение на дигитално-медийни умения на децата от 1 до 4 клас и стана съосновател на Коалиция за дигитално-медийна грамотност от началното училище.

<https://www.safenet.bg/bg/iniciativi/303-mediina-informacionna-gramotnost-evropa>

- Много по-важно е обучение за придобиване на дигитални умения“.

<http://nmd.bg/%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B2%D1%8A%D0%BB%D1%87%D0%B5%D0%B2-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0/>

В обобщение може да се каже, че различни измерения на предизвикателствата на дигиталната грамотност и умения в дигиталната ера, намират израз в реализиране на научно-приложни проекти в българския изследователски контекст. По този начин, повечето от представените в теоретичната част аспекти на дигитализацията и дигиталната грамотност получават своите проектни изражения; колективи от различни институции – от публичния и неправителствения сектор се ангажират с реализирането на самите проекти, което е индикатор за значимостта на дигитализацията като тема на съвременното общество.

Следващият етап от реализиране на метода „Анализ на документи“ включваше проучване и систематизиране на изследвания, свързани с темата.

1.3. Социологически изследвания за дигитализацията и дигиталната грамотност в България

Представените социологически изследвания включват 17 изследвания, проведени в български условия.(Приложение 3) Това са:

- „Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца?“ Маркет Линкс и Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ (2016). Национално представително изследване по поръчка на Фондация ПИК сред български деца на възраст от 9 до 17 години и техните родители. Един от главните фокуси на изследването е да се установи нивото на дигитално-медийна грамотност сред децата и как техните родители и образователната система помагат за развиване на техните умения в тази област. <http://www.arcfund.net/arcartShowbg.php?id=17974>

- "Онлайн поведение на децата в България" МаркетЛинкс по поръчка на Националния център за безопасен интернет, координиран от Фондация ПИК. (2016). Национално представително изследване. Резултатите се издават в 3 поредни тематични доклада със сравнителен анализ за тенденциите през изминалите 6 години. <http://www.arcfund.net/arcartShowbg.php?id=17910>

- „Проникването на мобилни устройства“, Market links (2015).

- “Децата на ЕС онлайн” се координира от Лондонския икономически институт и се представява в България от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Фондация „Джандър образование, изследвания и технологии“.

- „Децата до 8 години и дигиталните технологии“ Качествено изследване - Шахбазян, Луиза, Марко Хайдиняк, Антоанета Куманова (2016). България, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, Асоциация Родители, Национален център за безопасен интернет, София, България,

- „Проучване на дигиталните медии“, Фондация „Отворено общество“, (2013 г.) <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-bulgaria-bg-20130805.pdf>

- „Медийното поведение в условията на интернет и новите медии“ (2012). Национално представително изследване на агенция „Медиана“. Изследването е част от научния проект „Пресата в условията на интернет и новите медии“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ към МОМН.

- „Медии и външна политика - мнения на българите“, изследване на фондация „Конрад Аденауер“ & „Алфа ризърч“ (2017)

- „От дигитална компетентност към дигитално гражданство“. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Факултетът по предучилищна и начална педагогика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ разработиха съдържание за ранно развитие на ДМГ за курс за следдипломна квалификация „Монтесори философия в епохата на дигиталните технологии“. Под ръководството на лекторите на курса и експерти на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ курсистите разработиха методика, която използва елементи от Монтесори педагогиката за развиване на пет основни компетентности у ученици от начален курс, базирани на

Европейската рамка за дигитална компетентност на ЕС (DigiComp) и модела за медийна грамотност на Европейската асоциация на зрителите (EAVI). Това са 1) Информационна грамотност; 2) Комуникация и сътрудничество; 3) Създаване на дигитално съдържание; 4) Безопасност и 5) Разрешаване на проблеми. Методиката съдържа 7 модулни занятия и две допълнителни учебни дейности, които могат да се интегрират в учебните програми по Български език и литература, Английски език, Околен свят, Човекът и обществото, Човекът и природата, Технологии и предприемачество, Домашен бит и техника и Час на класа за 2, 3 и 4 клас. Занятията са апробирани от учители в 7 училища в Долни Пасарел, Горна Малина, Кубрат, Стара Загора и София.

-, *От дигитално детство към дигитално гражданство*“. Паралелно с подкрепата на Фондация Оук се подготвя формирането на експертен съвет, който да усъвършенства методиката и да разработи нов наръчник за ДМГ в начален курс за развитие на ключовите дигитално-медийни умения още по-задълбочено и структурирано. Методиката ще бъде финализирана и представена към края на учебната 2017/2018 г.

-УНИЦЕФ: Направете дигиталния свят по-безопасен за децата, като същевременно увеличите онлайн достъпа, за да се възползват и най-необлагодетелстваните <https://www.ngobg.info/bg/news/111817-%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B5%D1%84-%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82-%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD-%D0%B7%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE.html>

- Медийната грамотност трябва да бъде интегрирана в цялостния учебен процес <https://www.ngobg.info/bg/position/114699%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%B1%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B5%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%86%D1%8F%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD.html>

-[Insight](https://insight2act.net/) - experts working together to educate & empower children online, promote & protect their rights... What. Who. Resources

- Изследване по проблематиката на свободата на словото, поставя се акцент и върху език на омразата, на Института за политика и Института за изследване на населението и човека при БАН, ръководено от проф. Антоанета Христова.

- *Антидемократичната пропаганда в България* Първа част. Информационни сайтове и печатни медии: 2013 – 2016 г. Количествени изследвания Фондация за хуманитарни и социални изследвания – София, 2017 г.

-*"Новини... отблизо"*, 2017 Асоциацията на европейските журналисти (АЕЖ-България). 3556 журналистически публикации през тримесечен период (февруари-април 2017 г.), Нейкова, М., Жана Попова, Вяра Ангелова. Изследвани са новини, репортажи и информационни съобщения в трите най-рейтингови национални телевизии – ВТV, БНТ и NOVA, и петте най-посещавани новинарски сайта според световния брояч Alexa към 15 януари 2017 г. – Блиц, Брадва, Вести, Днес и Пловдив24. Достъпно на <http://www.aej-bulgaria.org/wpcontent/uploads/2017/07/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8-%D0%BE%D1%82%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%83%D1%87%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5.pdf>

-*„Журналистика без натиск 4.0“* 2017 Асоциацията на европейските журналисти-България (АЕЖ-България)

В обобщение може да се каже, че проектите и реализираните изследвания най-често са насочени към изучаване на дигиталната медийна грамотност особено с акцент деца, медийно поведение и безопасен интернет. Проучвания, които имат за предмет на изследване различни измерения на заплахи в съвременния медиен и кибер свят. Сред тематичните акценти можем да открием: *Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца? Онлайн поведение на децата в България, Децата до 8 години и дигиталните технологии, Проучване на дигиталните медии, Медийното поведение в условията на интернет и новите медии, Новини... отблизо, No Hate Speech Movement, Media pluralism and democracy, European citizens' digital health literacy, Cyber security и др.*

Проблематиката, която се изучава е свързана с различните измерения на дигиталната грамотност и електронното четене, формиране на компетенции за живот в дигитално общество. Особен акцент се поставя върху децата и развитието на безопасна интернет среда чрез повишаване на медийната грамотност.

Сред проектите може да се споменат следните: „EU Kids Online“, „Ownership Project – Bulgaria“, „Деца, родители и учители срещу езика на омразата и дискриминацията“, „Предизвикателствата пред комуникационните, политически, образователни и духовни процеси и промени в съвременната дигитална среда“, „Трансформации на четенето в медиализираното общество“, „Ролята на информационно-комуникационните технологии за иновации в управление, базирано на знания“, „Комуникационни предизвикателства в съвременната цифрова информационна среда“, „Evolution of Reading in the Age Of Digitization (E-Read)“, „CONSENT“, „MAPPING“, „От дигитална компетентност към дигитално гражданство“ и др.

Утвърждава се идеята за дигиталния гражданин, който освен потребител, е и активен участник в процеса на създаване на медийни съдържания. Дигиталният гражданин е изправен пред редица предизвикателства, свързани именно с потребителското съдържание и достъпа до информация. Всичко това дава основание да се заговори за поколението на „родените дигитални“ (“digital natives”) и като цяло за дигиталните генерации.

По този начин проблематиката за дигиталната медийна грамотност се представя като една комплексна и систематична мета-област. Тя се обвързва с тематични акценти като дигитални медии, дигитализация, дигитални умения, медийно поведение, интернет, социални медии, глобализация, дигитално гражданство, дигитални поколения.

1.4. Политически документи

Някои от значимите разгледани документи са:

- *Програма за Развиване на медийна грамотност и критично мислене чрез образование и обучение* - Съвета на Европейския съюз (30 май 2016 г.)
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/bg/pdf>
<https://ec.europa.eu/epale/bg/resource-centre/content/razvivane-na-mediyna-gramotnost-i-kritichno-mislene-chrez-obrazovanie-i>

- *Европейска Стратегия за по-добър интернет за децата*, Съвет на Европа 2012
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0196&from=EN>
Стратегията се основава на четири основни „стълба“, които взаимно се подсилват : 1) стимулиране качеството на онлайн съдържанието за младежите; 2) повече осведоменост и развитие на уменията за безопасна работа с интернет; 3) създаване на безопасна онлайн среда за децата; и 4) борба срещу сексуалното малтретиране и сексуалната експлоатация на деца.

- *Развиване на медийната грамотност и критично мислене чрез образование и обучение*, 30 май 2016, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/bg/pdf>

Медийната грамотност придобива все по-голямо значение и ни позволява да имаме достъп и критично разбиране както за традиционните, така и за новите видове медии и да взаимодействаме с тях. Това е тясно свързано с демократичния живот, с гражданското участие и способността за критична и самостоятелна преценка, както и за рефлексия над собствените действия, което дава тласък върху повишаване устойчивостта на младите хора и минимизиране на някои екстремистки послания и дезинформация.

- *Европейска аудиовизуална политика в цифровата епоха*, 2014 [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:52014XG1203\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:52014XG1203(01))

- *Парижка Декларация за медийната и информационната грамотност в дигиталната ера*. Приета на първия европейски форум за медийна и информационна грамотност, 2014, организиран от Global Alliance for Partnerships on Media and Information Literacy (GAPMIL), https://www.lib.bg/publish/IFLA/Paris_declaration.pdf

- *Доклад относно медийната грамотност в дигиталния свят*, 2008, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0461+0+DOC+XML+V0//BG>

В доклада, освен че се определя рамката на медийната грамотност се акцентира и върху нейното влияние за разбирането на света и участието в демократичните процеси, за доверието на потребителите към цифровите технологии, за постигане на целите, поставени пред Европейския съюз за изграждане на конкурентоспособна и включваща широки слоеве от населението икономика на знанието, за поощряване на участието в обществения живот, за по-качествени обществени услуги и по-високо качество на живот.

- *Дигиталният свят в 2030* „Дигиталният свят в 2030. What place for Europe?“, където преминаването към „знаещо общество“ е изведена като централна парадигма:
: [from “Mass Collaboration” to “Knowing Society”](https://www.eifonline.org/DigitalWorld2030#);
<https://www.eifonline.org/DigitalWorld2030#> <https://www.eifonline.org/DigitalWorld2030>

- *Ключови компетенции за УЦЖ*: информационни технологии. Европейският съюз (2010 г.) създаде рамка за ключови умения за учене през целия живот в общество на знанието, в което осем ключови компетенции са идентифицирани и дефинирани. Това са

1. комуникация на майчиния език;
2. комуникация на чужди езици;
3. математическа компетентност и основни компетенции в областта на науката и технологиите;
4. цифрова компетентност;
5. да се научиш да учиш;
6. социални и граждански компетенции;
7. чувство за инициативност и предприемачество;
8. културно съзнание и изразяване.

Освен основните умения в областта на ИКТ, трябва да се развиват уменията: критично мислене при използването на нови технологии и медии, осведоменост за риска и етичните и правни съображения и на това да се обърне специално място в обучението и ученето; както и да се използва потенциалът на новите технологии за стимулиране на иновациите и творчеството, новите партньорства и персонализирането на обучението. *Ключовите компетенции* за успешен живот и добре функциониращо общество се класифицират в три основни категории:

- 1) Интерактивно използване на различни инструменти (език, символи и текстове) в ежедневието за комуникация, работа, игра и т.н.
- 2) взаимодействие в хетерогенни групи;

3) автономно действие

Всяка от посочените ключови компетенции предполага мобилизиране на знания, познавателни и практически умения, както и социални и поведенчески компоненти, включително нагласи, емоции, ценности и мотивации.

- *Дигитални компетенции, Матрица за самооценка,*
https://europass.cedefop.europa.eu/sites/default/files/dc_-_bg.pdf

- *Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство* (известна също като Конвенция от Будапеща, 2001 г. (международното право на Съвета на Европа). Ето няколко акцента от тази конвенция, които подчертават нейната необходимост, респективно връзка с проблематиката на проекта, т.е. моменти, които ни разкриват съвременната дигитална грамотност и дигитализация, и предизвикателствата, пред които сме изправени: "...дълбоките изменения, предизвикани от въвеждането на цифровите технологии, от конвергенцията и от постоянната глобализация на компютърните мрежи; Загрижени от опасността от използване на компютърните мрежи и на електронната информация и за извършването на престъпления, както и от съхраняване и предаване на доказателствата за такива правонарушения чрез тези мрежи."¹ Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство е в сила за България от 01.08.2005 г. (ДВ, бр. 76 от 2006 г.; Закон за ратифициране на Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство (ДВ, бр. 29 от 2005 г.).

- *Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Европа 2020*, ЕК 2010, политика, свързана с обществото на знанието и неговото развитие.

- *Програмата от 2010 г. в областта на цифровите технологии за Европа* известна като Дигитална Европа („Digital Agenda for Europe“), която представлява една от седемте водещи инициативи на Европейската Стратегия „Европа 2020“. *Digital Agenda for Europe (n.d.)*. ICT & Education, Retrieved from <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/ict-education>

Подчертани са новите възможности и приноса на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) за успешно осъществяване на стратегията. Цели да определи ключовата роля, която има използването на ИКТ с оглед осигуряване на справедлива, отворена и сигурна дигитална среда. Това е стратегия за цифров единен пазар върху три стълба: 1) предоставяне на по-добър достъп на потребителите и предприятията до цифрови стоки и услуги в Европа; 2) създаване на подходящи условия за успешно развитие на цифровите мрежи и услуги 3) максимално увеличаване

¹ КОНВЕНЦИЯ за престъпления в кибернетичното пространство Приета на 109 заседание на Комитета на министрите на Съвета на Европа и открита за подписване в Будапеща на 23 ноември 2001 г.; достъпна на <http://www.law.uni-sofia.bg/Kat/ТИП/Т/КР/DocLib/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%BA%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf>

на потенциала за растеж на цифровата икономика. Комисията поставя началото на цифровия единен пазар, като представя основните приоритетни законодателни предложения в области като стимулиране на електронната търговия, авторското право, аудио-визуалните медии, хармонизиране на цифровите права и др. Изведени са дигиталните компетенции, които хората трябва да притежават; в матрицата за самооценка фигурират група индикатори като: възможности за обработка на информация; познаване на формите на комуникация; създаване на съдържание; гражданско участие; сигурност; решаване на проблеми и пр.

http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/bg/FTU_2.4.3.pdf.

- Програма „Цифрова Европа” , има за цел да подкрепи цифровата трансформация на европейските общества и икономики. Насочена е към предоставяне на финансиране на проекти в пет области: суперкомпютри, изкуствен интелект, киберсигурност, авангардни умения в областта на цифровите технологии, широко използване на цифрови технологии в икономиката и обществото. Подпомага обучението на съвременни цифрови умения на хората от различни възрасти, професии и организации. Стартира през 2021. <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2018/12/04/digital-europe-programme-council-agrees-its-position/>

Българското законодателство:

- ЗАКОН за предучилищното и училищното образование,
https://www.mon.bg/upload/12190/zkn_PUObr_180717.pdf

- *Национална Програма за Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в училище* , 2012, https://www.mon.bg/upload/8183/2012_3_ИКТ.pdf

Програмата е насочена към осигуряване на технологична обезпеченост и компютри във всички български училища. Целта на програмата е продължаващо въвеждане и обновяване на ИКТ чрез предоставяне на финансова възможност за допълнителни технологични дейности на училищата; както и осигуряване на високоскоростна информационна свързаност на всяко училище до национални и международни образователни ресурси.

- *Стратегия за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на РБ (2014-2020)* МОН,
<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=904>

Основната цел на Стратегията е насочена към осигуряване на равен достъп до образование и научна информация по всяко време и от всяко място - от стационарен компютър, лаптоп, таблет, мобилен телефон. Създава се единна информационна среда, обслужваща училищното образование, висшето образование и науката. Идеята е новите технологии в преподаването да направят уроците по-интересни и мобилни и да мотивират ученици и учители, като се постигнат по-високи резултати и се придобият нови полезни умения – презентационни умения, работа в екип и др.

- Национална програма „Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в системата на предучилищното и училищното образование“ 2018 – МОН,
https://www.mon.bg/upload/14521/pr_NacProg-7-IKT-070318.pdf

Целта на Програмата е подобряване на качеството и възможностите за електронно обучение в системата на предучилищното и училищното образование, достъп до съвременни информационни и комуникационни технологии, внедряване на иновативни съвременни обучителни методи и създаване на условия за обучение на педагогически специалисти. Заложени са дейности по осигуряване на модерни средства за достъп до образователни ресурси, връзки с иновативни центрове за данни, облачни услуги, устойчиво развитие на опорната образователна мрежова инфраструктура с бъдещото ѝ разширение.

- *Цифрова Стратегия за жените в технологиите*, 2018, разработена и представена от Мария Габриел – българският еврокомисар по цифровата икономика. Стратегията е насочена към действия, които да улеснят увеличаването на участието на жените в цифровия сектор. Действията са в три области: борба със стереотипите, насърчаване на цифровите умения и образование, застъпничество за повече жени предприемачи.
https://ec.europa.eu/bulgaria/news/commissioner-mariya-gabriel-presented-today-strategy-women-in-digital-sector_bg

Може да се обобщи, че има голям брой брой политически документи – на европейско и на национално ниво, които са свързани с дигитализацията и различните нейни измерения. Това е доказателство за актуалността на проблема за дигиталната грамотност и дигитализацията и различни свързани с тях последствия в социален план. Налице стремеж към онлайн споделяне на информация, но същевременно с това възникват предизвикателства като авторско право, интелектуална собственост, необходимост от насърчаване на медийна грамотност с цел защита от киберпрестъпления например като „phishing” и други, намаляване на изяви, описвани като език на омраза, фалшиви новини и др. Налично е и разбирането от актуална законово-нормативно правна регулация, която да осигури гаранции за свободата на информацията и защита на потребителите на медийно - комуникационни средства.

2. Фокус-групови дискусии. 2019г.

Целта на проведените групови дискусии бе обсъждане на някои теми свързани с дигиталната грамотност, дигитализацията и дигиталните умения в съвременното „общество на знанието“, както и начините за тяхното формиране; политиките и практиките, които влияят върху тях.

В периода м.септември – м.декември 2019г. бяха проведени 5 фокус групи с представители на социални групи, които имат различна степен на използване на дигитални средства и притежават нееднакво ниво на дигитални умения и дигитална грамотност. Целевите групи (участвали в груповите дискусии) бяха представители на различен тип мислене, нагласи и подход към дигитализацията и дигиталната грамотност – по отношение на етноса, възрастта и статуса. В този смисъл всяка една от фокус групите става носител на някакво общностно отношение и демонстрира конкретен социален профил.

Въпроси и теми, поставени за обсъждане във фокус групите (Приложение 4):

- Дигиталните умения и влиянието им при промяната на съвременното общество.
- Дигитална грамотност и нейната същност.
- Разликата между поколенията по отношение формирането на дигитални умения.
- Участието на държавата в развитието на дигиталните умения.
- Участието на гражданските организации в развитието на дигиталните умения.
- Дигиталните умения и мобилността.
- Заплахите от дигитализацията на обществото.

2.1. Фокус група в град Белица с българи мюсюлмани, 21 септември, 2019г.

Българите мюсюлмани представляват една специфична етнокултурна и религиозна група, които могат да се разглеждат като носители на характерни нагласи и социални диспозиции; в същото време, те се отличават с младо население и това е една от причините да попаднат като целева група в изследването. Самата фокус група е проведена със съдействието на г-жа Мая Падарева секретар-оперативен, мениджър в [Народно читалище "Георги Тодоров 1885" гр. Белица](#), където протича и самата дискусия. Всички участници във фокус групата приемат да участват без да бъдат уговаряни. Необходимо е предварително разяснение по темата за дигиталната грамотност, а самата фокус група протича добре, без сблъсъци на мнения по време на дискусията. Всеки един от участниците има възможност да се изкаже, без да бъде прекъсван или репликиран. Продължителността на дискусията е 1 час и 20 минути от 10.30 до 11.50 часа.

Споделени мнения в хода на груповата дискусия

Общосподелено е мнението, че в съвременното общество дигиталните технологии се променят много динамично; те са необходими за развитие на професиите, на икономиката и на всички сфери на живота.

„Много динамично се променя съвременния свят. Дигиталните технологии се развиват много бързо и всички ние които ги използваме трябва много бързо да се обучаваме да свикваме да ги използваме, но също така трябва и много ода се внимава с тяхното използваме.“(жена, 35 г.).

„С развитието на дигиталните технологии всичко, става много по-бързо и много по-лесно за хората. Дигиталните технологии навлизат почти във всички сфери на живота, което не мога да кажа дали е добре или не. Хубавото е, че имаме свободна комуникация с нашите близки, които не живеят тук, това за мен е най-полезното“(мъж, 25г.).

Затова хората трябва да ги усвояват, най-вече посредством участие в организирани курсове, които да бъдат специализирано насочени към различни възрасти и общности.

“Да се организират безплатни курсове на местно ниво, може би и в училищата да се въведат повече предмети, които да ограмотяват учениците“ (мъж, 26г.).

„Според мен курсовете по дигитална грамотност трябва да са специализирани за съответните групи. Така както езиковите курсове са специализирани“.(жена, 35г.)

Освен това дигиталните умения допринасят за намиране на работа и по-лесното навлизане в професията.

„Хората, които имат дигитални умения, са по-успешни. Особено тези, които искат да се развиват със сигурност трябва да имат добри умения за работа с дигитални технологии“(мъж, 26 г.).

„Дигиталните умения са необходими за всяка една работа, защото светът е такъв. Така, че колкото повече дигитални умения има един човек, толкова са по-големи шансовете му за работа“ (жена, 27 г.)

Като цяло дигиталните умения са важни и отговорност за тях имам както самите индивиди, така и различните институции и организации.

„Според мен, на първо място е отговорността на самия човек, защото ако той няма желание никой не може да му помогне или да го накара да придобие някакви

умения насила. След това зависи, ако става въпрос за възрастен човек, то отговорността за развитие на дигиталната грамотност е на фирмата, в която работи чрез даването на възможност за развитие на дигитални умения. Ако човекът е безработен, тогава отговорността е на бюрата по труда, те трябва да организират съответните курсове или програми, които да дават възможност за придобиване или развитие на дигиталните умения. Ако говорим за млад човек, ученик или студент тогава отговорността е на университетите и училищата, съответно с организирането на курсове и часове по дигитална грамотност. Според мен НПО-тата могат да бъдат полезни единствено, ако работят по някои проекти, целящи повишаване на дигиталната грамотност“ (жена, 32 г.).

Дигитализацията има както положителни, така и негативни ефекти, особено по отношение на децата, които могат да развият зависимост към компютрите и дигиталните средства, но също и защото продължителното им използване пречи на самостоятелното мислене и социалните контакти на младите хора.

„Според мен съществува такава заплаха, защото вече повечето услуги са станали дигитални, а когато са дигитални по-лесно се фалифицират. И това, което се каза вече, хората спират да контактуват физически, губи се връзката между цели поколения. Старите не могат да разберат младите, които вече са зависими от новите, дигитални технологии, и обратното младите не могат да оценят ценността и опита на миналите поколения. Това е опасното според мен“ (жена, 27 г.).

2.2. Фокус група в град Благоевград с млади майки, 16 септември, 2019 г.

Младите майки са целева група по няколко причини: първо, те са част от поколението на „родените дигитални“ (digital natives) и са в активна професионална възраст, а освен това те са основен фактор за дигитално образование на своите деца и с това се явяват активно въввлечени в дигитализацията. Фокус групата е проведена в тиха и спокойна обстановка, в офис, в който работи една от респондентките и е осигурен от нея като място за провеждане на дискусиата. Всички участници във фокус групата приемат да участват с желание. Направено е предварително въвеждане към темата за дигиталната грамотност и някои от въпросите. Фокус групата протича добре, няма сблъсъци на мнения по време на дискусиата. Всеки един от участниците свободно споделя мнение без да бъде прекъсван. Общото времетраене на дискусиата е 1 час и 20 минути от 17.30 до 18.50 часа.

Споделени мнения в хода на груповата дискусия

Младите майки споделят виждането, че дигитализацията е всеобхватен и глобален процес.

„Все повече процеси и аспекти на ежедневиия живот, от работата до развлеченията и свободното време стават дигитални“ (жена, 26г).

„Развитието на дигиталните средства се изразява чрез навлизане на технологиите в различни сфери на живот. Факт е, че почти във всички области са навлезли новости от компютърните технологии. Тези промени имат много широк обхват и се налагат и възприемат като част от всекидневния живот... дори постиженията в науката вече са до известна степен зависими от дигитализацията“ (жена, 39г.).

Определено има разлика между поколенията по отношение формирането на дигитални умения и дигитална грамотност и възрастта е фактор за развитието на тези умения.

„Колкото е по-млад човек толкова по лесно придобива тези умения. Все пак съвременните деца много по-лесно усвояват тези умения. Те си лягат и стават с интернет“ (жена, 26г.)

„Разликата се изразява в честотата на използване на дигиталните технологии. При младите поколения това е рутина. Те не се затрудняват с използването на смартфони, прекарват цялото си време в интернет“ (жена, 35г.).

Според респондентите във фокус групата, за да се развие дигиталната грамотност на хората от различни възрасти трябва да се полагат целенасочени усилия.

„Според мен ако искаме децата да са дигитално грамотни трябва да се започне от най- ранна възраст, веднага след като децата се научат да четат или това е периодът, когато детето е в първи клас, но не по-рано. За да може детето да пресява информацията и да знае кое ще му върши работа, и кое не“ (жена, 31г.).

„Трябва да има различни специализирани курсове за хората в различните възрасти“ (жена, 44г.).

Дигиталните умения са важни в различни аспекти. Те допринасят за:

- **по-голямата информираност на хората**, *„защото стопяват пространствата. Вече може да се разбере какво е станало в другия край на света с помощта на дигиталните устройства. Има и всякакъв вид информация в интернет на всяка една тема. Затова наистина хората са по-информирани“ (жена, 39г.).*

- **по-лесното намиране на работа**, *„С развитието на информационните технологии се създават условия те да навлязат във всеки един сектор и те почти са навлезли, точно това определя и необходимостта търсещите работа да са дигитално грамотни“ (жена, 31г.).*

- **развиване на гражданското съзнание** „едни от успешните протести се организираха във facebook и бяха доста мащабни и успешни“(жена, 39г.).

Освен това държавата и различните публични организации трябва да подпомагат развитието на дигиталната грамотност: а) училище и университет б) Бюро по труда в) НПО г) фирми.

„Всички тези организации носят отговорност и трябва да предлагат обучения по дигитална грамотност в бюрата по труда, в училищата да има отделни предмети, които да учат учениците как да използват дигиталните технологии“(жена, 36г.).

„Хубаво би било да има специализирани курсове за майки, за безработни, за пенсионери. Това би подобрило дигиталната грамотност“(жена, 26г.).

Заплахата от дигитализацията може да се разглежда в няколко посоки; по отношение::

- „загубата на работни места поради автоматизацията на работните процеси“(жена, 26г.).

- „С навлизането на компютри и нови технологии се намалява нуждата от човешка намеса в някои сфери и съответно се увеличава безработицата“(жена, 31г.).

- „хората, които са обсебени от дигиталните технологии, спират да общуват по между си, че понякога губят представа за реалността и за същността на човешките взаимоотношения“(жена, 44г.).

2.3. Фокус група в град Костенец с пенсионери, 7 октомври, 2019г

Пенсионерите бяха целева група при прилагане на метода „фокус група“, защото бе важно да се проследи мнението на хората, които вече са излезли от активния професионален живот, но съставляват солидна в процентно отношение общност в български условия; с което се превръщат в решаващ социален фактор за развитието в регионален и национален контекст. Важен момент от провеждането на фокус групата бе въвеждането в темата, тъй като повечето участници нямаха достатъчно информация за въпросите, които бяха зададени. Поради тази причина се наложи и необходимостта от предварителен неформален разговор. Въпреки направеното разяснение участниците във фокус групата се затрудниха при даването на отговор на някои от поставените въпроси. Фокус групата се проведе в спокойна обстановка, мястото бе едно кафе, което се намира в центъра на Костенец. Беше избран следобеден час, поради по-слабото посещение по това време. Общото времетраене на фокус групата е 1 час и 30 минути от 14.30 до 16.00 часа.

Споделени мнения в хода на груповата дискусия

Общосподелено бе мнението, че съвременният свят се променя бързо с развитието на различните дигитални средства: компютър, интернет, онлайн комуникация, мобилни телефони, смартфони.

„Обществото се променя много бързо с развиването на дигиталните технологии, те са вече необходимост и който не се е научил да работи с тях изостава в развитието си.“(жена, 66 г.).

„технологиите се развиват бързо и вече ги има почти във всяка къща и семейство“ (жена, 63 г.).

„Аз например никога не съм вярвала, че ще се науча и ще използвам интернет и компютри, но последните години в работата се научих да работя на компютър, а после и мобилните телефони. Сега, ако няма телефони как ще си общувам с децата и внуците ми. Затова е много важно да се развиват тези технологии.“(жена, 75 г.).

Дигиталните умения, това са *„уменията да се борави с компютър, телефон, селфон, с различните програми скайп, facebook* (жена, 69 г.), а

Дигиталната грамотност е *„набор от знания, необходими за ефективното използване на цифровите технологии.“* (жена, 75 г.),

както и *„умението да се работи на различните програми в Windows“* (жена, 66 г.).

Трябва да се подчертае, че дигиталната грамотност *„се променя с развитието на технологиите“* (жена, 61 г.).

„Това е процес на учене и запознаване с основните дигитални технологии и как да се борави с тях“ (жена, 66 г.).

Определено участниците във фокус групата споделят мнението, че има разлика между поколенията при формиране на дигиталните умения.

„младите хора естествено са по-добри от нас. Те сега се раждат с телефоните и компютрите. Почти във всяка къща има интернет, компютър“ (жена, 61 г.),

НО

„не трябва да се пренебрегва факта, че голяма част от по-старото поколение беше принудена да се учи как да използва новите дигитални технологии и това се наложи, за да запазим работите си, или за да можем да общуваме с нашите деца, които учат в чужбина. Също така има много полезна информация и е много по-лесно човек да направи проверка в интернет вместо да търси по книги.“(жена, 66 г.).

Затова според респондентите *„трябва да се организират повече обучения, за хората които не използват дигитални технологии. Да се информират хората и да се*

запознат с дигиталните технологии. Особено в селата или по-малките населени места, като нашето“ (жена, 63 г.).

„Да се започне с обучение на най-малките, защото всички те много рано започват да използват смартфони например, след това в училище да се разширяват постепенно знанията им, в университетите. Да има специални курсове и за възрастните, защото все има още хора от поколенията, които не сме използвали дигитални технологии“ (жена, 65 г.).

„Трябва да се обучават хората от всички възрастови групи“. (жена, 75 г.).

И в този смисъл

„Всички носят отговорност за повишаването на дигиталната грамотност на хората“ (жена, 65 г.).

като

„Най-голяма отговорност носят родителите, защото те са първите които дават въобще някаква грамотност и възпитание на децата си. След това в училище или университет се развиват знанията..., а за дигиталната грамотност на хората може да са отговорни и бюрата по труда и работодателите и собствениците на различните фирми“ (жена, 75 г.).

Според участниците във фокус групата

„ако не се контролира, може би и да е заплаха прекаленото използване на дигитални технологии. Особено да се внимава с използването им от децата, но не само. Например моите внуци само на телефоните и компютрите висят, те вече са забравили за света около тях. Ето това е опасността по мое мнение“ (жена, 65 г.).

2.4. Фокус групи с дигитално активните поколения

2.4.1. Фокус група със задочни студенти, специалност Социология, 3 курс, 1 октомври 2019

Задочните студенти са целева група, защото от една страна те са представители на индивидите, следващи принципа за „учене през целия живот“ в обществото на знанието, т.е. те имат силна мотивация за учене и образование, включително по дигитален път. От друга страна, те са работещи хора и чрез този им статус можем да установим тяхната дигитална грамотност и степената, в която дигитализацията е навлязла в професията им. От трета страна, повечето от задочните студенти имат деца и се явяват и в ролята на родители, които формират дигитални умения у своите деца.

Бяха споделени мнения, свързани с характера на дигитализацията, с начина, по който се използват дигиталните устройства, както и качествата и подготовката на ползвателя. Децата и рисковете, киберпрестъпност, фалшиви профили и новини, гражданска активност представляваха основният фокус на проведената групова дискусия.

В хода на груповата дискусия участниците задочни студенти бяха активни, изразяваха своите мнения свободно. Фокус групата се проведе в една от аудиториите на ЮЗУ „Н.Рилски“. Общото времетраене на фокус групата е 1 час и 20 минути от 10.30 до 11.50 часа.

Споделени мнения в хода на груповата дискусия

Темата за дигитализацията бе дискутирана активно, като се представиха различни нейни гледни точки и страни: позитивни и отрицателни. Според респондентите основният фокус представлява *„индивидуалният избор, който е основополагащ“* (жена, 35 г.).

Основният въпрос, който се поставя е знакът на промяната, която дигитализацията налага в обществото и начина на живот на хората.

На преден план се извежда обстоятелството, че като всеки друг социален феномен дигитализацията *„има плюсове и минуси“* (мъж, 26 г.). Положителните аспекти се отнасят до нивото на информираност и достъпност до голям масив от информация.

„Положително е, че можеш да си свалиш всякакъв вид информация“ (мъж, 26 г.).

„Най-голямото предимство е информираността на дадения индивид. В корпоративен финансов или в какъвто и да е смисъл най-ценно е придобиването на информация. Със съвременните технологии, информираността на населението се повишава, което, от една страна, е добре“ (мъж, 32 г.).

Други положителни страни на дигитализацията се изразяват в улеснения контакт с близките, от гледна точка на преодоляване на разстоянията, улеснена комуникация; мобилни работни места; като цяло дигитализирането премахва граници.

Респондентите посочиха и *„отрицателните черти“*, които не са никак малко.

„Съвременната цифровизация, дигитализация на първо място според мен отчуждава хората. Предполага едно отчуждаване на човешкия индивид от контакта

му и то вербалния му контакт“ (мъж, 32 г.); променя се „вида на междуличностна комуникация“ (жена, 33 г.).

„Минус е това, че сме супер зависими“ (мъж, 26 г.).

Друг сериозен проблем, който бе посочен е свързан:

- със създаване на потенциал „за фалшива самоличност“ (мъж, 34 г.);

-, Тези съвременни средства зомбират хората и в огромна степен ограничават възможността човек да си ползва мозъка и да мисли“ (мъж, 32 г.).

Респондентите развиха тезата за поколенческото различие в нивото на дигиталните умения, но и на комуникацията: *„чатът се превръща в съвсем достатъчна форма на общуване“* (мъж, 26 г.), а от друга страна излизат и рисковете на Интернет пространството.

Сериозен проблем на дигитализацията е:

- *„неграмотността на подрастващите“* (мъж, 32 г.).

- киберпрестъпността изразяваща се в: *„детската порнография“, „тероризъм“, „кибертероризъм“* (мъж, 32 г.), които са поле на заплахи за личността.

- *„влиянето върху здравословното състояние на индивида: очи, психика - изнервеност, телефоните са буквално до главите ни постоянно, не можеш да си почиваш активно-ставаме по-изнервени“* (жена, 37 г.).

Същността на дигиталните умения е важна тема, която също бе дискутирана. Дигиталните умения-главно се възприемат като технологични, свързани с опериране с определени програми, приложения, устройства. В този контекст безспорно излизат на преден план различията в поколенията и нагласите за формиране на дигитални компетентности, което издига на преден план и проблема за социалното включване и изключване.

Дигиталните умения са важни, защото помагат за намирането на работа и за изграждането на гражданско самосъзнание

„Да, няма сфера, в която да няма влияние. Важно е за професионалното развитие на човека. Ние сме свидетели на протести, които се организират в

социалните мрежи. Обхваща се огромна маса от обществото така...включително формиране на обществено мнение, изразяване на такова“ (мъж, 32 г.).

В този контекст дигитализирането на образованието според респондентите е неизбежно, но и необходимо.

„Ще повлияе положително, защото по-младото поколение това ще е начинът да им се привлече вниманието. За моето дете е по-удобно да си отвори таблета или телефона, отколкото да чете в учебника на хартия. Това е важно и за самото преподаване“ (жена, 37 г.)

Формирането на дигитална грамотност и умения е отговорност, колкото на отделните лица, толкова и на държавата и държавните организации. Според респондентите е необходимо да има курсове, както за основна дигитална грамотност, така и за по-високите нива на дигитални умения.

2.4.2. Фокус група с редовни студенти, специалност Икономика и инфраструктура, 1 курс, УНСС, 17 декември 2019

Фокус групата с редовни студенти от УНСС включи респонденти в младежката възраст 19-21 години; това са току-що завършили своето средно образование млади хора, които са представители на дигиталното поколение и са носители на нагласите и отношението към дигитализацията на тази възрастова група. Всички участници във фокус групата приеха да участват с желание. Не беше необходимо предварително разяснение по темата за дигиталната грамотност, но предварително бяха направени няколко методологически разяснения относно проекта, неговите идеи, както и целта за провеждане на самата фокус група. Обсъжданите теми и въпросите бяха познати и не се налагаха допълнителни уточнения. Основната тема, около която дигитализацията, дигиталната грамотност и умения бяха разисквани бе промяната на комуникацията и нейният характер, както и трансформирането на социалното взаимодействие. Общото времетраене на фокус групата е 1 час и 20 минути от 10.30 до 12.50 часа.

Споделени мнения в хода на груповата дискусия

Респондентите споделиха, че дигитализацията качествено е променила съвременния свят и живота на хората, като знакът на тази промяна е положителен, към по-добро. Основен приоритет е достъпността и улесненията, които комуникационните устройства

ни предоставят. Достъпът до информация и знание е положителен аспект на трансформацията.

„Полезно е всичко това, нямаме ограничение до достъпа за информацията, дигитализацията е свързана с човека, с работата му“ (жена, 19г.).

„Улесняват живота на човека“ (мъж, 19г.).

„Имаш постоянна връзка с хора, които са далеч, на големи разстояния, а можеш да се свържеш с тях бързо и евтино, по вайбър, по скайп, лесно е“ (мъж, 20г.)

Както при останалите фокус групи, така и при тази дигиталните умения се описват главно като технологичните умения по следния инструментален начин:

„Мога да се ровичкам из Интернет-мога да сърфирам, мога да си настроя сателитна чиния“. (мъж, 20г.).

„Правилното употребяване на програми и за какво служат те, да знаем как да работим с дадена услуга“ (жена, 19г.).

„Да оперираш с технологиите и да можеш да съществуваш в онлайн пространството“ (жена, 20г.).

Дигиталната грамотност се определя от същия ъгъл:

„Дигиталната грамотност включва различни умения, благодарение на които можем да намираме информация, която ни е нужна, да работим ефективно с компютър или други устройства в дигитална среда“ (жена, 19г.).

„Това е да се използва интернет и всичко, което се отнася до дигиталните технологии – лап топ, смартфон, вайбър, таблет; и да познаваш различни програми и продукти, които са онлайн“ (мъж, 19г.).

Различията между поколенията се проявяват ясно и респондентите ги осъзнават:

„Категорично има разлика. По-възрастните хора по-трудно придобиват компютърни и интернет умения. Децата още от най-ранна възраст с такава лекота влизат в интернет, намират приложения, програми, без никой да им е показвал нещо. Колкото е по-млад човек толкова по-лесно придобива тези умения“ (жена, 19г.).

„Смятам, че има разлика. Новите поколения са дигитални поколения. Те сякаш естествено притежават такива умения, никой не ги е обучавал, но бързо сами се ориентират във всичко“ (мъж, 19г.).

Споделят се трудностите, които срещат по-възрастните поколения:

„Аз имам наблюдения над възрастни хора – моите родители, баби и дядовци и знам какъв проблем е за тях да се обаждат по смартфон, да намерят нещо в интернет – изобщо много е трудно. Колко време ми трябваше да обучавам майка ми да отваря и изпраща имейли, да работи с електронна поща. Виждам и знам, че на по-възрастните поколения им е трудно, защото са израснали и са се развили и работили в друга обстановка, в тяхното детство и юношество е нямало такава техника, затова срещат и такива затруднения“ (мъж, 19)

Друг респондент сподели, че за формирането на дигиталната грамотност е важно *„какво работят хората, професията и образованието са важни“ (мъж, 19г.),* затова нараства значението на различните организации, които могат да имат отношение към изграждане на дигитални умения.

„Основната задача е на училищата и университетите, те трябва да развиват дигитални умения и грамотност, защото са образователни институции. Всъщност в свободното си време човек може да придобива такива умения, но те са доста разнопосочни; също в училищата и университетите се прилагат различни подходи за обучение и преподаване и така нещата са по-организирани и целенасочени“ (жена, 20г.).

„...има програми и курсове по компютърни умения, преподавани от различни организации, включително частни курсове. Тези курсове са с различна насоченост и се предпочитат и избират от различни хора“ (мъж, 19г.).

Бяха изтъкнати редица предимства, които дигитализацията и дигиталните умения и грамотност осигуряват на хората.

Дигиталните умения помагат за **информираността:**

„Определено помагат, защото дават достъп до много голяма база информация, която може да се използва за различни неща“ (жена, 21г.)

Те допринасят за **професионалната реализация:**

„Определено да, дори това се поставя като изискване за почти всички по-добри позиции“ (жена, 21г.).

Подпомагат развиването на **гражданско съзнание:**

„Да, например снимат се нередности, постват се, например в социалните мрежи или в блогове...и това по някакъв начин регулира социалното поведение на хората. Чувстваш се отговорен, да се снимат неща, които не са наред и да бъдат споделяни с другите, за да има реакция по тях“ (мъж, 20г.).

„Аз самата се интересувам от екологичната тема, получавам информация в социалните мрежи за различни събития, имаме група в която се споделя такава информация.“ (жена, 19г.).

„когато срещаш подобни постове, нормално е и ти самият да развиеш такова поведение, така че дигитализацията и дигиталните умения спомагат човек да стане по-активен към обществените събития“(мъж, 19г.).

Така дигиталните умения и достъпа до информация се превръща в социален регулатор, което извежда отговорността на различни организации – училища, университети, неправителствен сектор да развиват дигитални умения. В тази връзка е необходимо:

„да има курсове за различните групи хора и за различните възрасти, особено за по-възрастните, на тях им е доста по-трудно да се справят с компютри, планшети. Това би подобрило дигиталната грамотност“(мъж, 19г.)

„трябва различните организации да предлагат безплатни курсове на своите членове и служители, а освен това да има и платени, частни курсове, които се предлагат от фирми и организации. Така, че всеки да може да се запише и да се научи на различни неща, в зависимост от исканията си“(жена, 21г.).

В рамките на проведената фокус групи се споделя за различни негативни ефекти от дигитализацията. Притеснителна е промяната в междуличностната комуникация, както и взаимодействието между технологиите и децата - за фалшивите профили и кибертормоз. Сериозно предизвикателство е и трансформацията на индустрията и работната ръка.

„Ежедневно се сблъскваме с вирус атаки, изтегляне и злоупотреба на лични данни, това са все опасности свързани с влизане в нета, писане в социалните мрежи, постване на лична информация или сваляне на файлове, на програми.“(мъж, 21г.).

„има много примери за източване на карти“ (мъж, 19г.).

„хората, които постоянно са в нета не общуват по между си, не си говорят и забравят да общуват, защото компютрите стават начин на живот“ (жена, 19г.).

„С навлизането на компютрите в икономиката, човекът се измества от машини и роботи, а това увеличава безработицата“ (мъж, 20г.).

Дигитализацията е безспорен факт, формирането умения за достъп и използване на дигиталните устройства подпомага модерната комуникация и работа на индивидите. Наличието на предизвикателства и заплахи, които дигитализацията създава подчертава нееднаквото действие на дигитализацията.

2.5. Изводи от проведените фокус групи:

- Същественото при участниците от фокус групата проведена с пенсионери е, че те не отричат способностите при младото поколение бързо да възприема новостите свързани с дигиталните технологии, но също така подчертават и факта, че на голяма част от по-старото поколение също се налага да усвои умения за работа с дигитални технологии поради различни причини, сред които запазване на работата, или комуникация с роднини в чужбина.
- Като „дигитални поколения“ определят участниците във фокус групата на майки от Благоевград младите поколения. Разлика те отчитат в полза на младите хора, които според тях по-бързо усвояват информация и умения да работят с дигитални технологии. Като една от основните разлики между поколенията се посочва честотата на използване на дигитални технологии, като сред младото поколение тя се определя „като рутина“ или част от живота им.
- Респондентите от фокус групата с българи мюсюлмани също се обединяват около твърдението, че основната разлика между поколенията е свързана с по-бързото и лесно усвояване на уменията да се работи с дигитални технологии. С ирония те обобщиха, че *„светът на младия човек би бил немислим без интернет или смартфон“*.
- Респондентите от фокус групите със студенти са единни в мнението си, че дигитализацията е необходим процес, който е навлязъл във всички области на обществото и на живота и се превръща във водеща характеристика в ежедневието на съвременните хора.
- Почти всички участници в проведените фокус групи се обединяват около мнението, че **дигиталните умения допринасят за по-добрата информираност на хората**. Като безспорен източник на информация е посочен интернет и google, където *„човек може да намери отговор на всеки свой въпрос“*.
- Като основно изискване за **намирането на по-добра работа** респондентите посочват **дигиталните умения**. Според тях започването на работа е немислимо без човек да притежава дори минимални умения за работа с компютър. За участниците в груповите дискусии почти всяка една работа в съвременния свят изисква някакви умения за работа с дигитални технологии.
- Според българите мюсюлмани светът се е дигитализирал прекалено много и това *„налага изчезването или претрансформирането на част от професиите в нови“*. За някои от респондентите, обаче все още има сектори, в които не са

необходими дигитални умения: „не е нужно да притежаваш дигитални умения, за да работиш на полето.“

- Респондентите пенсионери се обединиха около мнението, че „времето, в което живеем е различно от времето, в което ние работихме и е много трудно да си намери човек работа, ако не знае как да работи с компютри“.
- Респондентите студенти подчертаха, че дигиталните умения са необходима предпоставка не само за намиране на работа, но дигитализацията допринася за социалното и гражданско съзнание на хората; все по-често различни социални събития минават през интернет и чатове, които се използват като пространство за споделяне на мнения, но също и за активизиране на поведенческата съпричастност на хората.

Ролята на държавата за развитие на дигиталните умения

По отношение участието на държавата за развитието на дигиталните умения, сред участниците в проведените фокус групи преобладаващ бе отговорът, че не познават конкретни политики и практики за развитие на дигиталните умения на хората. Някои от респондентите дадоха пример с „политики за преминаване към електронно гласуване“ и „програма, чрез която за отдалечени населени места, се закупуват компютри за учениците, или стари компютри се подменят с нови“. Като пример бе даден и един международен проект на тема: „Развиваме се дигитално“ в IV -то Основно училище в Благоевград.

Устойчивост на дигиталните умения

На въпроса: „Какво според Вас трябва да се направи, за да се подобри или развие дигиталната грамотност сред различните социални групи? Трябва ли да има специализирани курсове за майки, за безработни, за пенсионери, за учители, за юристи и т.н.“ Респондентите се обединиха около мнението за *необходимостта от различни курсове и обучения, които ще подобрят дигиталната грамотност на различните социални групи.*

Участниците са на мнение, че това трябва стане *след проучване и установяване на нуждите на различните социални групи, защото те не са еднакви.* Идеята за такъв тип обучения бе одобрена от всички респонденти, участвали в проведените пет фокус

групи, нещо повече тези курсове и обучения бяха посочени като “необходимост” от тях.

Дигитализацията и заплахите от нея

- Голям интерес от страна на респондентите и различни мнения в петте проведени фокус групи предизвика въпроса за предизвикателствата на дигитализацията. Всички участници споделиха мнението, че с навлизането на компютри и нови технологии се променя трудовият пазар, защото *„се намалява нуждата от човешка намеса в някои сфери и съответно се увеличава безработицата“*. Като друг проблем бе посочена трансформацията на *общуването между хората и чисто физическото общуване. Интернет пространството измества реалността, губи се връзката в семейството и отношенията между родители и деца се нарушава.*
- Сериозно предизвикателство е и самото неразбиране и липсата на информация за дигиталните технологии. *И в дигиталното общество са възможни умислени злоупотреби, които представляват следствия от дигитализацията.*
- Мненията споделени във фокус групите със *студенти* гравитираха основно около заплахите, които крие интернет, свързани с фалшива самоличност, постване на информация, която може да бъде злепоставяща, създаване на несигурност, но също и дългите часове в интернет, които пречат на нормалното социално общуване на индивидите.
- И в петте фокус групи имаше респонденти според, които заплахи от дигитализацията на обществото не съществуват, *„напротив това е естествен процес от развитието на човечеството и трябва да се търсят ползите, а не заплахите от него“*.

2.6. Обобщение

В обобщение могат да се изведат следните неща:

- Изследваните лица като цяло имат нееднакви познания по темата за дигиталната грамотност. Някои от респондентите имат най-общи познания и проблематиката по темата остава пречупена през възрастовата и професионалната специфика на участниците.

- При задаването на въпроси за дигиталната грамотност, респондентите се опират на техния опит – както в работата, така и в семейството, а също и личните впечатления и нагласи. При някои от фокус групите се наблюдава осмисляне на темата за дигитализацията и през мненията, които се споделят в хода на самите групови дискусии.
- В по-малките населени места като Белица и Костенец, респондентите са по-активни и дават различни мнения по изследваната проблематика. При някои от фокус групите в по-голямо населено място (Благоевград) превес взима колективното мнение или обединяването около дадена позиция.
- Липсва яснота по отношение същността на дигиталната грамотност - най-често тя се обвързва с технологичната страна на уменията; но те не се свеждат само до сърфиране в мрежата, а включват и изграждане на отговорност, формиране на критично мислене, показване на индивидуален подход, с което се поставя акцент върху ролята на потребителя и създателя на информация.
- Дигиталният свят се променя бързо и непрекъснато изисква да учим нови неща, поради това трябва да се оценяват не само уменията на представителите на различните социални групи, но и качеството на образованието, което трябва да им предостави дигитални знания (включително обученията и курсовете по дигитална грамотност); както и предизвикателството на ограничените ресурси за достъп до интернет и технологиите в някои от случаите.
- Необходимо е да бъдат достъпни услугите и да има обезпеченост от ресурсна гледна точка, за да може да се говори за реален процес на дигитално оgramотвяване.
- При всички проведени фокус групи се наложи общият извод, че дигиталната грамотност и умения трябва да се развиват, те се формират паралелно с навлизането на дигиталните иновации и подобряване на техническите характеристики на различните дигитални устройства, именно затова е необходимо провеждане на курсове, които да запълват празнини в подготовката и уменията на индивидите. Това означава, че различните държавни и неправителствени организации трябва да имат активно участие в процеса на дигитално развитие.

Дигитализацията помага за технологичния ни прогрес, но за да не води до регрес е важно хората да притежават добра дигитална култура - умения и грамотност, едно

критично виждане към всичко онова, което ни се поднася, за да може да се сведат до минимум минусите от дигитализацията.

3. Дълбочинни интервюта

Дълбочинните интервюта са следващият метод за изследване на дигиталната грамотност (Приложение 5).

3.1. Дигитализацията и дигиталната грамотност в социален аспект

Настоящият параграф представлява обобщение на отговорите на респондентите на поставените в интервюто въпроси. През 2019 г. бяха проведени общо 30 дълбочинни интервюта, като при по-голямата част от случаите (20), въпросникът беше изпратен по имейла и интервюто беше направено дистанционно, предвид голямата заетост на изследваните лица. При останалите респонденти интервюто беше направено „лице в лице“. Подборът на респондентите бе направен с оглед включването на представители от университети, научни организации, бизнеса, неправителствения сектор, политиката, следвайки заложените в проекта методически изисквания. Идеята бе да се допитаме до лица от различни социални сфери, за да споделят своите разбирания за дигитализацията и дигиталната грамотност.

Описание на респондентите:

- Пол: жени – 17; мъже - 9
- Възраст: до 35 – 4; 36 – 45: 8; 46-55: 6 ; 56-65: 8 ; над 65: 1
- Образование: ОНС доктор: 13 ; висше образование магистър: 13
- Професионална област: социални, хуманитарни науки, компютри, право

По всеки от въпросите е направено обобщение на дадените отговори, като са представени и най-интересните и забележими отговори. Привеждането на мненията на респондентите е съпроводено с инициали на изследваните лица, за да се гарантира анонимността на информацията.

Според нашите респонденти в проведените дълбочинни интервюта, дигитализацията е навлязла активно в живота на хората – както частния, така и общественя. Тя се е превърнала в много важна част от протичането на дейността на институциите на

различни нива и в различни области. Данните сочат, че бизнеса, публичният и неправителственият сектор използват системно в своята дейност различни дигитални средства и услуги. Това означава, че дигитализацията е повсеместна и глобална, тя променя поколенията и тяхното мислене, нагласи и качества; тя засяга и преформатира социалните структури и отношения, налагайки им изискванията на дигиталните технологии.

Привеждаме няколко мнения:

Дигитализацията на обществото се изразява в:

„цифровизирането и използването на новите технологии във всички сфери на личния, обществен, политически, културен, научен и пр. живот. Дигитализацията на обществото, обаче е нещо повече- всъщност тя изразява степента на зрялост, напредничавост и предприемчивост на неговите отделни членове. Приемането или отхвърлянето, степента на навлизането и времето за адаптиране към навлизането на дигитализацията е атестат за това дали дадена система е консервативна или е адаптивна и отворена към новостите“ – В.Н.

„тя не представлява единствено персонален достъп до дигитални устройства, но и широко и обществено-достъпно приложение“ – С.Х.

„Изразява се в масовото използване на цифрови (дигитални) технологии от страна на потребители, организации и индустрия, което от своя страна води до различни социо-културни последици - ново отношение към интелектуалната собственост (АВМУ, Article 13), до личната свобода (метаданни, нуждаещи се от нов вид защита), ерозия на традиционни представи за идентичност и общност (дигитално-родени и дигитално-привнесени)“ – Д.Д.

„Новите високи технологии, базирани на дигитализацията, кардинално преобразуват много дейности, професии или области на човешкото проявление. Представите и реалностите от навлизането на изкуствения интелект неизбежно предизвикват амбивалентни оценки и реакции. Визиите за, а и процеси-те на създаване и развитие на електронно правителство, или на е-държава вече имат реални практически измерения в някои части на света. Концепциите и теориите за т.нар. дигитална или модулна личност също са част от арсенала както на

фаворизацията, така и на критичните атаки към някои сфери на цифровизацията. А всички тези процеси вече очертават и ред нови разделителни линии между предишните общества и жизнените светове на хората в тях, коренно различни, или съвсем нови културни, а и социални маркери на формирането, форматирането и проявлението на различни социални типажии в много сфери на живота на държавата и обществото. Дигитализацията неудържимо прокарва и специфични гранични линии и дори Китайски стени между представителите на предишната – Модерната, и тези на постмодерната епоха. Това обуславя да се говори и пише не само за аналогова епоха и аналогови генерации, които са доста по-различни по манталитета, а и по жизнените си маниери, по мащабите и особеностите на социалните си възприятия, контакти и проявления в своя, или в непозната среда. Дигитализацията предпоставя и стимулира както свободния достъп до разнородни типове информация, така и свободното движение на последната в света“. – М.М.

„Дигитализацията на обществото, според мен, се изразява в това, че всяко нещо вече в живота на човек се осъществява директно или индиректно чрез използване на технологии и техника. Човекът е станал субект на цифрови данни, защото същите тези цифрови технологии са станали важна и донякъде неотменна част от живота му. Всеки един бизнес процес по някакъв начин е свързан с „новите“ технологии – необходим е интернет и устройство за достъп до интернет. Според НСИ 84% от предприятията в България имат достъп до интернет през 2018 г. и тази тенденция нараства през годините.

Държавните структури и институции също се дигитализират под натиска на обществените трансформации – „отварят“ се към хората и бизнеса по линия на предоставяне на информация и осъществяване на комуникация с тях. Тук обаче дигитализацията се осъществява с по-бавни темпове“ – М.Х.

Дигитализирането на обществото е безспорен факт и това категорично е предпоставка за социално развитие, защото означава предоставяне на нови възможности за развитие на институциите, както и за формиране на нови умения и качества. В същото време има общности, които трудно се дигитализират, а това създава сериозни разделения във възрастов, етнически, образователен аспект. Често пъти също, наличието на дигитална грамотност и умения може да бъде в комбинация с ниска обща култура, недостатъчни

социални умения, което означава че трябва внимателно да се осмислят тези състояния и да се търсят начини за справянето с тези разделения.

Ето няколко отговора на въпроса: Дигитализацията и дигиталната грамотност допринасят ли за развитието на обществото?

„Със сигурност, защото изискват формиране на нов тип способности- умения за работа с информационни и комуникационни технологии, умения за използване на дигиталните платформи и медии за най-различни цели и в най-разнообразни контексти, умения за търсене, верифициране и разпространение на информация, умения за критична оценка на медийното съдържание. Развитието на тези способности водят до преосмисляне на образование и гражданство - говорим за дигитално образование и дигитално гражданство“ – Д.Д.

„Самият процес не бива да ни превръща в роби на технологията, а би трябвало да е предназначен да ни помага и улеснява във всекидневните ни дейности- лични и професионални, както и във взаимодействието ни с институциите и публичните услуги.

Необходимо е да се обърне внимание, че съществуват групи от хора, които нямат същото ниво на достъп до дигиталните технологии (това са възрастни хора и хора с нисък икономически статус, представители на маргинализирани групи от населението, в т.ч. и етнически малцинства, хора, обитаващи отдалечени и труднодостъпни региони на страната). Това води до т. нар. digital gap (технологична пропаст, разминаване, разделение), което- както споменах, е неизбежен социален феномен. Обществото има нужда от национални програми, които да подпомагат технологичното развитие на гореспоменатите групи.

Важно е да се цифровизират обществено значими документи, достъпни по Закона за достъп до публична информация, напр. исторически, фотоархиви и др., за да станат достъпни до неограничен брой потребители.“ – С.Х.

„Технологиите предоставят от една страна алтернатива, а от друга модификация, промяна и подмяна на традиционните (без този техногенен фактор) човешки дейности, възприятия и възможности. При това, тезата за усъвършенстване, прогрес и еволюционен скок, по мое мнение е спорна, преди всичко поради предизвикателствата, с които човечеството неминуемо се сблъсква. Реализираните блага под формата на технологично усъвършенствани

продукти крият и опасности за човека, особено в случаите, когато биват използвани по неосъзнат, невеж, консуматорски начин.“ – А.С.

„Тези феномени оказват амбивалентни влияния върху светогледа, емоционално-психическия статус и тонус, стратегията и тактиката на човека, на поведенческите вкусове, ориентации, на формите, динамиката и мащабите на разнородните социални изяви на съвременния човек. А когато той е недостатъчно формирана и зряла личност, подобни влияния могат да се окажат не само позитивни, а и негативни, опасни и вредни за психиката и здравето на хората, да не говорим за тревожните промени и опасните въздействия върху мнемониката и фантазните способности на субекта. Публична тайна е, че дигиталната грамотност и дигитализацията на все повече сфери на жизнения свят на съвременните хора не предотвратяват, елиминират априорно, пък и невъзвратно опасни отражения и рискови въздействия на цифровите технологии, в т.ч. върху интелекта. Вече са проведени и оповестени немалко солидни научни изследвания, безспорно доказващи редица опасни влияния на дигиталните джаджи върху социалния статус и тонус особено на децата, подрастващите, юношите и младежите. Възрастните хора също не са пощадени или ваксинирани срещу подобни заплахи или рискове. Освен това е доказано, че дигиталната грамотност не винаги е символ и въплъщение и на културна или социална грамотност, на достатъчна завършеност на човешката индивидуалност и личност, тъй че тази цифровата грамотност може понякога доста уютно да съжителства с културна неграмотност, с цивилизационна примитивност, с ценностно-нормативни вкусове и привички, нямащи нищо общо с нравствеността. Не е тайна, че варваризмът в човешките и междуличностните отношения може да се формира и разраства и на базата на хипертрофирането на дигиталните зависимости“ – М.М.

„Дигитализацията е неизбежна и основополагаща предпоставка за развитието на обществото на знанието, защото тя разширява възможностите на знанието, т.е. възможностите за предаването му, за усвояването му и за намирането му. На практика не е възможно постигане на общество на знанието без дигитализация на дейностите, без дигитални компетентности на субектите и без свързаността на субектите и институциите, които дигиталната среда позволява чрез социалните мрежи.“ – А.Н.

Респондентите са единодушни, че дигиталните умения представляват умения за използване на дигитални средства и технологии.

„Свързани са с бързината, компетентността и качествено използване на дигитални устройства и дигитално-базирана информация. Такива са:

- *умението за използване на социални медии и платформи*
- *умение за списване на блог или управление на влог (видео-блог) – “content marketing”*
- *умение за използване на търсачки (Google, Bing, Yahoo, etc.)*
- *Умение за управление на уеб страници и онлайн съдържание*
- *и-мейли, чатове (Месинджър, Вайбър, Уотсъп, Снапчат и др.)*
- *използване на мобилен телефон*
- *умение за social selling*
- *умение за pay-per-click marketing*
- *Умението да продадеш дигиталните си умения на най-подходящ работодател срещу конкурентно заплащане*
- *Умението да можеш да използваш технологията по начин, който стимулира в позитивна насока, както личното ти развитие, така и развитието на обществото като цяло.“- С..Х*

„Дигиталните или още онлайн умения, са в своята същност способността на човек ефикасно и ефективно да търси информация в уеб-мрежата и да използва ресурсите, които са налични там. Най-общо могат да бъдат дефинирани като способността да се използва интернет ефикасно и ефективно“ – М.Х.

„Дигиталните умения са комплекс от умения, които се формират на основата на базовата, фундаментална грамотност. Грамотността е основният етап от придобиването на дигитални умения, а наборът от дигитални умения е променлива величина, пряко обвързана с развитието на технологиите. Дигиталните умения са в широк диапазон- от умението да търсиш информация в цифрова среда, до умението да пазаруваш и банкираш онлайн, до умението да създаваш съдържание и да обработваш голямо количество цифрови данни“ – В.Н.

„умения за създаване, обработка, съхранение и разпространение на дигитално съдържание, за анализ и оценка на това съдържание; разгледано в по-голяма дълбочина – за намиране и верификация на информацията, за комуникация, за

успешна себеизява на личностно и професионално ниво, за безопасно използване на дигиталната среда и за разрешаване на проблеми.“ – Д.Д.

Дигиталната грамотност е в пряка връзка с дигиталните умения, като е базирана на наличието на цялостна обща образование. Дигиталната грамотност се надгражда непрекъснато, защото е функция на развитието на дигиталните средства, които непрекъснато навлизат в ежедневието и професионалните структури.

„Цифровата (дигитална) грамотност:

- се отнася до способността на човек да намира, оценява и съставя ясна информация чрез различни цифрови платформи.*
- изисква когнитивни умения (да анализираш, обобщаваш, да правиш рисърч и др.) и технически умения, напр. умение да използваш компютър, интернет и мобилни устройства.*
- оценява се чрез качеството и бързината за създаване на текстове, изображения, аудио и дизайн на базата на технологии.*
- не замества традиционните форми на грамотност, а вместо това се основава на традиционните форми на грамотност.*
- покрива се с компютърната грамотност, тъй като повечето цифрови медийни технологии изискват определено ниво на компютърна компетентност.“ – С.Х.*

„Дигиталната грамотност отново е свързана с необходимите способности и умения за битуване и работа в новата доминирана от ИКТ дигитална среда. Тя включва няколко групи умения, които са насочени към: 1) информацията – способности за ориентиране, овладяване и управление на информационните потоци; 2) информационните и комуникационни технологии – технически умения за работа с тях, и способност за осмисляне и адаптиране към средата; 3) дигиталната комуникационна среда – необходими са социални умения като предпоставка за изграждане на социално приемлив стил на поведение в тази среда.“ – М.Х.

„Дигиталната грамотност е съвкупност от умения, които ни позволяват да работим ефективно с компютър в дигитално свързана работна среда. Затова и дигиталната грамотност се променя с развитието на технологиите. В днешно време се очаква

дигитално грамотният човек да познава добре устройствата, да взаимодейства с онлайн общности, да намира и оценява автентичността на информация и да мисли критично за етичните проблеми в сферата, като достъпа до лични данни или нездравословната интернет зависимост“ – А.С.

Като цяло може да се каже, че съвременното образование стимулира изграждането на дигитална грамотност. Има поредица от примери в тази посока, които са индикатор за това, че дигиталните технологии навлизат и променят съществуващите методи на обучение и преподаване в образователните институции. Но образованието е една консервативна среда, която засяга не само материалните условия, но също и самите учители и техните методи на работа; което означава, че понякога може да се наблюдава изоставане в нагласите на учителите по отношение включването на иновативни подходи и възприемане на дигитално съдържание, формиране на дигитални умения и грамотност у учениците.

„Смятам, че да. Пример за това са класовете по Комп.грамотност, дигиталните „черни“ дъски и др.

Но – използвайки Гугъл все по-малко хора ползват библиотеки и по-малко се четат книги като цяло, което откровено води до затъпяване и непознаване на важни автори. Друг пример за недобра импликация на дигитализацията в образованието- въпросите за изпитите в училище са вече затворени (структурирани), а не отворени и изискващи високо ниво на мислене, креативност в писането и анализ. Това произтича от прекомерното използване на компютри.“ – С.Х.

„има страни като Финландия, Естония, Холандия, Канада и т.н. където образованието стои близо до реалните нужди на живота; насочено е основно към успешната практическа реализация на обучаемите; основава се на развиване на критично мислене и няма как да не стимулира развитието на дигиталните умения.“ – Д.Д.

„Проблемът на остарелите преподавателски методи е, че израсналите в дигитален свят деца имат съвсем различни навици на възприемане на информация. Често учителите сравняват собствената си учебна култура от ученическите им години с тази на сегашните ученици и заключават, че на новите поколения им липсват

внимание, интерес, амбиция, постоянство и т.н. Истината е, че промяната в средата прави безсмислен всеки опит за нагаждане на вчерашните методи.

Хората са различни, информацията е различна, навиците също – трябва образователната система да стане по-гъвкава. Практики като заучаване, писане на план и мирно слушане в час не се подобряват с технологии – нито резултатите от изпити, които разчитат на подобни практики. Затова използването на дигитални технологии идва обикновено с педагогическите методи на т.н. конструктивистска теория. Според нея ученикът не просто възприема познанието, а сам го създава и го свързва с личния си опит, за да го научи.“ – А.С.

Респондентите споделят, че българското образование се дигитализира, но не винаги дигиталните средства, които са закупени се използват активно и стават реална основа за иновирание на образователния процес. Необходима е повече последователност, приемственост и активност за реалното дигитализиране на образованието и базирането му на успешни практики и методи. Ето и няколко мнения в тази посока:

„В отчитане на резултати, в опит да се покаже, че страната се придържа към изискванията на Европейския съюз, свързани с развитието на (дигитално) медийна грамотност. На практика се работи на парче, без наличие на цялостна стратегия: напр. купува се техника, която не се използва (най-малкото не и за развитие на критично мислене), обикновено технологичните средства в училищата са остарели, учениците използват свършено други средства, на които учителите не им позволяват да работят в клас; самите учители - в най-добрия случай - слагат знак за равенство между „правене на презентация, тип пауър-поинт и дигитална грамотност“; липсват методики; липсват достатъчно подготвени учители; курсовете за квалификация и преквалификация целят „получаване на кредити“, а не реално разбиране на концепцията и още по-малко – нейното практическо приложение. Продължава да е валидна логиката “час по информационни технологии“, веднъж в седмицата, вместо на базата на междупредметни връзки и развитие на критично, не на ФАКТОЛОГИЧНО мислене, дигиталните технологии и платформи да се използват за решаване на проблеми, да се индивидуализира обучението според интересите и нуждите на обучаемите. Добри са примерите на „Коалицията за медийна грамотност“ на фондация „Безопасен интерес“. Но не мисля, че инициативи като „10 минути за дигитална грамотност“, „Ден на безопасен интернет“ и т.н. са

правилния подход. Нужни са не отделни и спорадични кампании, а ОБЩА СТРАТЕГИЯ, наличие на СТАНДАРТИ и всекидневна работа по темата, във всички предмети и часове.“ – Д.Д.

„Според мен, дигитализацията на съвременното българско образование, към момента е насочена предимно към физическото придобиване на нови технологии и в много малка степен във функционалното им използване за придобиване на нови дигитални компетенции, а не за научаване и затвърждаване на фундаментално знание.“ – В.Н.

Помолихме респондентите да посочат различни примери и практики, които са насочени към формирането на дигитални умения. Привеждаме няколко мнения.

„Ромският образователен фонд (РОФ) е разработил модел, наречен Ромаверситас. Това са организации-клубове в 10 държави, в които се събират ромски младежи, студенти в университети или завършили висше образование. Там те получават безплатни курсове по дигитални умения, наред с курсове по комуникационни умения, английски език, ромска история и език, също безплатни. Финансират се Ромаверситас от Ромски обр. фонд (РОФ).

Друга дейност на РОФ е програмата за развитие на ромски ученици в средното образование, съфинансирана от Фондация ВЕЛУКС за страните Словакия, Чехия, Унгария и Румъния. В програмата ученици от професионални гимназии получават курсове по развитие на меките умения и дигитална грамотност, както и допълнително менторство, напълно безплатно.

Трета дейност на РОФ е свързана с програма за роми в професионалното образование в Сърбия, финансирана от Германската банка за развитие. Там ромски ученици получават безплатно комп. курсове, менторство и стажове при работодатели.

На ниво ранно детско развитие и образование и начално образование, РОФ не набляга на дигиталните умения, тъй като в тази възраст трябва да се развиват най-вече моторните и социални умения при децата“ – С.Х.

„Да. Опитваме се: да развиваме дисциплината медийна педагогика (изучавана в редица БА, МА и докторантски програми; да обучаваме студентите на критично мислене; да ги насърчаваме да използват дигиталните средства за решаване на проблеми и за анализ на информационно съдържание; да формираме (дигитално)медийна грамотност. В момента апробираме модел за развитие на

(дигитално)медийна грамотност чрез прилагане на учебна програма за бъдещи учители и т.н.“ – Д.Д.

„Да, много често работодателят ни организира курсове за обучение, свързани с конкретни електронни регистри, които са с постоянно натрупване на информация в масивите на съответните регистри и са необходими дигитални умения за извършване на качествено и професионално обслужване на гражданите, съобразени с Европейските изисквания“ – А.С.

В мнозинството си респондентите споделиха, че неправителственият сектор има отношение към дигитализацията, но неговото участие относно формирането на дигитални умения не е достатъчно.

В допълнение всички интервюирани посочиха, че дигитализацията крие заплахи, свързани със социалните разделения, намаляването на общуването между хората, засилване на интровертивността и затваряне на индивидите, кибер заплахите и др.

- *„споменатата дигитална „бездна“ - разделението между ползващите технологични устройства и неползващите такива (за това свидетелства и КЗД² изследването от 2017 г., част използване на ИКТ)*
- *липса на достъп до устройства*
- *устройствата изискват електричество, което не е достъпно 24 часа на някои места*
- *води до загуба на навика за четене на литература, вестници*
- *Относно опазването на околната среда – мобилните устройства и десктоп компютрите изискват метали, пластмаса, литиево-йонни батерии (които са вредни за природата)*
- *Производството на технол. устройства е довело до конфликти в слабо развити райони, тъй като производителите не следят (или си затварят очите за) експлоатацията на детски труд при произвеждането на устройствата (напр. в Африка, Китай)“ – С.Х.*

„Едно от основните предизвикателства пред дигитализацията, което представлява потенциална заплаха за обществото като цяло и за всички сфери на обществен и политически живот са „кибер атаките“. Не случайно европейската комисия отделя

² Комисия за Защита от Дискриминация

годишно над 2 млрд. евро за киберсигурност, а в рамките на националното ни законодателство е приет Закон за киберсигурността.“ – В.Н.

„Продължава разслоение на „можещи“ и „неможещи“, изоставане на обучението от реалната практика, развитие на дигитални умения без способности за анализ, оценка, критично мислене и т.н., което със сигурност би било благодатна почва за още „таблоидизация“ и „профанизация“.“ – Д.Д.

„По отношение на човека заплахата е в това, че ставаме все по-зависими от технологиите. Зависимостта е както физическа, така и психическа. Обикновени действия, които преди години извършвахме нормално без да използваме интернет и смартфон, сега можем да правим, само ако имаме интернет и смартфон и съответното приложение. Оттук смартфонът става естествено продължение на телата ни. И разбира се чрез него постоянно и непрекъснато се „грижим“ да изграждаме дигиталния си образ.

По отношение на начина на мислене, запаметяване, боравене с информация, заплахата е, че се оттучваме да учим, отучваме се да помним, в някаква степен променяме и начина си на мислене – от дълбок и критичен, става плосък и плъзгащ се.

Запахата към държавата и политиката на държавата се изразява в това, че вече не се водят конвенционални войни, а кибернападения. Говорим и за киберсигурност.“ – М.Х.

Респондентите освен това бяха помолени да посочат политики, които познават, насочени към формиране на дигитална грамотност и умения; както и изследователски проекти, фокусирани върху проучване на дигиталната грамотност.

В заключение може да се каже, че дигитализацията се оценява като един важен процес, който вече активно е навлязъл в обществото, като е променил всички области на политическия, професионалния, социалния живот и личностните отношения и дейности на хората. Дигитализацията е навлязла и в образованието, но са необходими повече систематични действия, по-дългосрочна визия, по-концентрирано ориентирани стратегии към това как да се развият дигиталните умения и грамотност на индивидите, така че те да служат на обществото и на личностното развитие.

Тук е необходимо специално да се акцентира на дигиталната ангажираност на учителите в периода на извънредно положение, свързано с КОВИД-19. В създадените

условия на дистанционно обучение всички училища и университети в страната преминаха в нов режим на преподаване, изпитване и работа. Образователните институции използваха различни платформи за контакти с младите хора и така се доказа на практика голямото значение на дигитализацията и активното въвличане и участие на всички преподаватели от училищното и университетското образование в този процес. Именно проведеното дистанционно обучение през тези три месеца – от 13 март до края на май 2020, са доказателство за ролята на дигитализацията в нашия живот, както и за значението на дигиталните умения в съвременното общество.

Проведените интервюта показаха, че дигиталните умения и грамотност са важни и че те действително са реалност. Последните месеци показаха, че политиките и стратегиите на национално ниво са се превърнали в реални действия, които са навлезли в практиката и са ефективни и продуктивни.

4. Пробно количествено изследване

Измерването на цифровите умения показва връзката между уменията на хората и участието им в различни онлайн услуги и дейности (Measuring Digital Skills, 2014). По данни на НСИ за 2018 г. 72,1 % от домакинствата в България имат достъп до Интернет. По данни на KANTAR TNS през 2017 г. най-активните потребители на Интернет в България са във възрастовите интервали 25-34 и 35-44 години. Изследването е по поръчка на GOOGLE.

Измерването на дигиталните умения включва както базисни умения, необходими за използване на интернет, така и уменията, които са необходими за разбиране и използване на онлайн съдържание (Measuring Digital Skills, 2014).

Бе проведено пробно количествено непредставително изследване с цел да се апробира инструментариума, като подготовка за количественото изследване през втория етап на проекта.

Разработеният въпросник е представен в Приложение 6.

Параметри на проучването:

- Период на провеждане: март-май 2019 г.;

- Целевата група включваше лица във възрастовата категория 18 до 40 години, за да се проследи хипотезата за т.нар. “Digital Natives” – това са млади хора, родени след 1980 и социализирани в дигиталните технологии; бяха изследвани лица от различни региони на страната.
- Обем на извадката: $N= 232$.
- Метод за регистрация на информацията: пряка индивидуална анкета.

Целта на реализираното проучване бе да се изследва дигиталната грамотност на населението - какви са специфичните предизвикателства, с които хората се сблъскват, когато работят с дигитални устройства, каква е степента на реалното им използване на работа, университета и свободно време.

Задачите на реализираното проучване са:

- Да установи степента на дигитални умения на хората във възрастовия интервал от 18 до 40 години;
- Да се покажат дименсиите на дигиталната грамотност и дигиталните умения;
- Да се разкрият основни дигитално потребителски нагласи;
- Да се идентифицират нива на достъп до интернет.

За събиране на данни за цифрови умения се използва въпросник, който включва въпроси за честотата на използване на Интернет и социалните медии, както и въпроси за самооценяване на знанията и уменията за работа в цифрова среда.

Въпросникът съдържа различни въпроси, свързани с дигиталната грамотност и умения. Методът за самооценка се използва за прилагане на подход за измерване на уменията; как младите хора участват в различни видове онлайн и офлайн дейности и как тези умения могат впоследствие да повлияят на конкретни професионални или друг тип активности. Най-често използваните показатели за измерване на дигитални умения и грамотност включват умения за „намиране на информация“, „комуникация“, „създаване на съдържание“ и „осигуряване на безопасност“.

Това са променливите, които имат следното съдържание:

Променливата „*Информация*“ включва индикатори, свързани със сърфиране, търсене и филтриране на информация, съхраняване и извличане на информация. Променливата се отнася до дела на лицата, които използват Интернет, за да намерят информация по

различни теми; четене или изтегляне на онлайн новини, получаване на информация от интернет страниците на публични и частни организации.

Променливата „*Комуникация*“ включва индикатори, отнасящи се до различни степени на компетентност, споделяне на информация и съдържание. Регистрира се дела на хората, които използват Интернет за получаване и изпращане на имейл съобщения; провеждане на разговори през Интернет; участие в социалните мрежи; качване на съдържание, което след това се споделя.

Променливата „*Създаване на съдържание*“ включва индикатори, отнасящи се до дейности като: създаване на уебсайтове или блогове; подготвяне на презентации, включващи изображения, звук, видео, графики; копиране и поставяне на информация от един документ в друг.

Променливата „*Сигурност*“ включва индикатори, свързани със запознаването и прилагането на програми за сигурност и защита на личните данни, както и личната сигурност. В тази връзка формулираните индикатори се отнасят до компетенциите за решаване на технически проблеми и идентифициране на нуждите и технологичните решения за инсталиране на ново програми, операционна система или подмяна на стара; Интернет банкиране и др.

4.1. Резултати от проведеното проучване

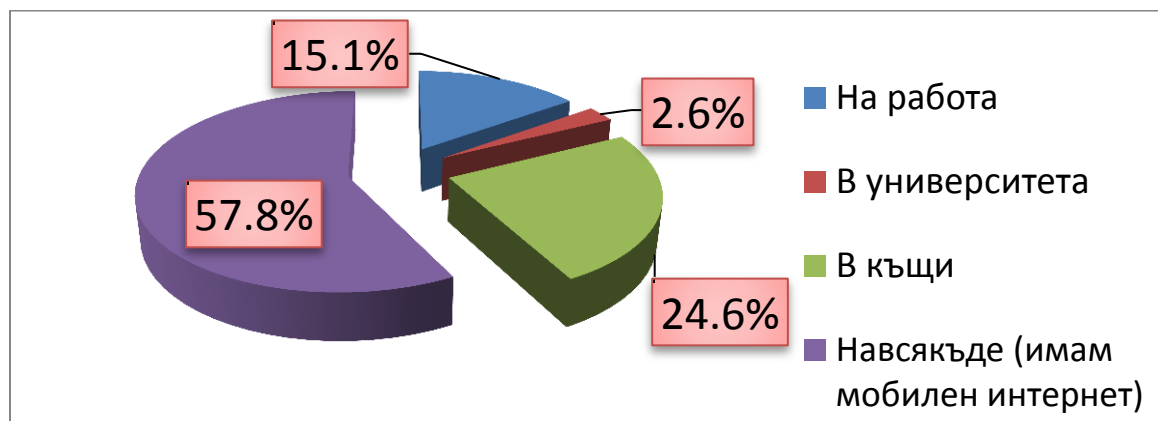
Изследваните лица имат следния профил:

- По пол: 40.1% са мъже и 59.9 са жени
- По възраст:
 - 59.9% са във възрастовата група 18-26 г.;
 - 22.4% са във възрастовата група 27-34 г.
 - 17.7% са във възрастовата група 35+.
- По населено място:
 - 27.6% живеят в столицата;
 - 51.3% са от областен град;
 - 19% живеят в град;
 - 0.9% живеят на село;
 - 1.3% са извън страната.

Самооценка на дигиталната грамотност и умения

Изследваните млади хора във възрастовата група 18-40 години (в рамките на проведеното количествено изследване), споделиха, че използват интернет навсякъде: у дома, на работа, в университета, в свободното си време (Графика 1).

Графика 1 Къде използвате на Интернет

Всички респонденти са регистрирани в поне една социална мрежа, като Facebook, Instagram, Snapchat или Twitter.

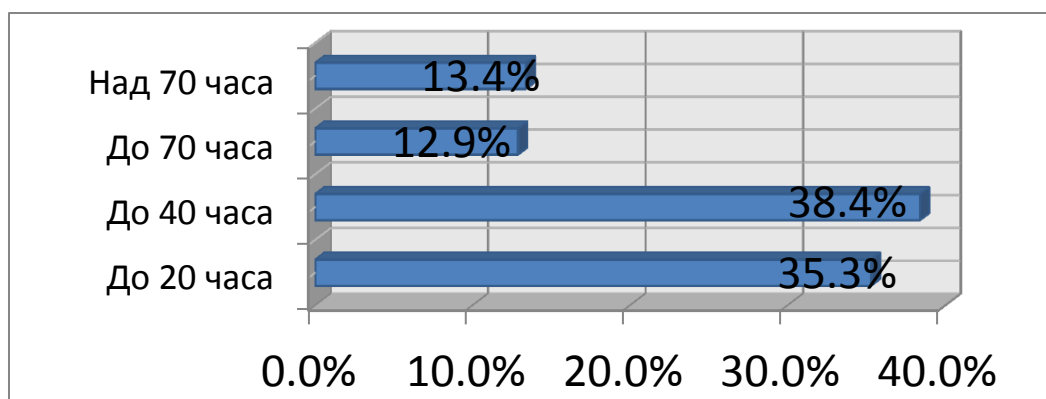
Изследваните лица притежават следните дигитални устройства:

- 38.4% имат настолен компютър
- 72.4% имат лап топ
- 30.9% имат таблет
- 97% имат смартфон.

По данни на НСИ за 2018 г. 55,9 % от населението на възраст между 16-74 г. използва за достъп до Интернет извън дома именно мобилен телефон или смартфон.

Респондентите споделят, че почти непрекъснато са онлайн в Интернет, мнозинството от тях са повече от 30 часа на седмица (Графика 2).

Графика 2 Колко часа седмично използвате Интернет

73,7 % от респондентите оценяват своите умения за сърфиране в Интернет като много добри. Тези умения включват: лесно използване на интернет, свързване към Wi-Fi мрежа; изтегляне на приложения за мобилно устройство; следене и актуализиране на мобилни приложения; сърфиране в интернет, сваляне и качване на файлове; регулиране на настройките за поверителност за работа с компютърни вируси и проблеми в интернет; работа с търсачки.

Анкетираните посочват, че притежават систематични интернет умения за бърза ориентация в даден уебсайт, преминаване от една уеб страница на друга или лесно намиране на уебсайт, който са посещавали преди.

По отношение на умениято „сздаване на съдържание“, младите хора споделят, че могат да създават и качват онлайн съдържание, могат да правят промени във вече създаденото съдържание.

73,7 % от респондентите оценяват своите умения за сърфиране в Интернет като много добри

Категория	В много висока степен в %	В много ниска степен в %
Да използвам Интернет	73,7 %	0,4 %
Да се свържа с WiFi мрежа	88,8 %	0,9 %
Да отворя нов раздел в браузъра	83,6 %	2,2 %

Да изтегля приложения за мобилното си устройство	86,2 %	1,3 %
Да инсталирам приложения за мобилното си устройство	86,2 %	2,6 %
Лесно се ориентирам в даден уебсайт	57,3 %	1,3 %
Лесно намирам уебсайт, който съм посещавал	72,8 %	3,0 %
Лесно намирам информацията, която ми трябва	69,4 %	1,7 %

Категория	Да	В известна степен	Не
Мога да свалям файлове	91,8 %	5,6 %	2,6 %
Мога да качвам файлове	84,9 %	10,8 %	4,3 %
Мога да регулирам настройките за поверителност	76,3 %	16,8 %	6,9 %
Мога да попълвам онлайн формуляри	85,3 %	11,2 %	3,4 %
Мога да създавам страници във Фейсбук	85,3 %	7,8 %	6,9 %
Мога да работя с Интернет търсачки	95,7 %	2,2 %	2,1 %

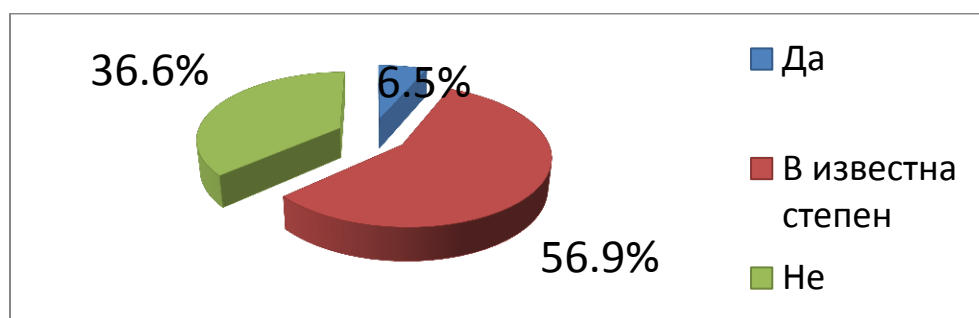
Дигиталните умения се проявяват в различни аспекти:

Категория	Да	Не
Контролирате кой да вижда	73,3 %	26,7 %

съобщенията Ви		
Споделите онлайн видео, което сте създали	78,9 %	21,1 %
Да направите промени в онлайн съдържание на други	35,3 %	64,6 %
Да направите уеб сайт	38,8 %	61,2 %
Да създадете блог	48,3 %	51,7 %
Да пишете коментари в YouTube	88,8%	11,2 %

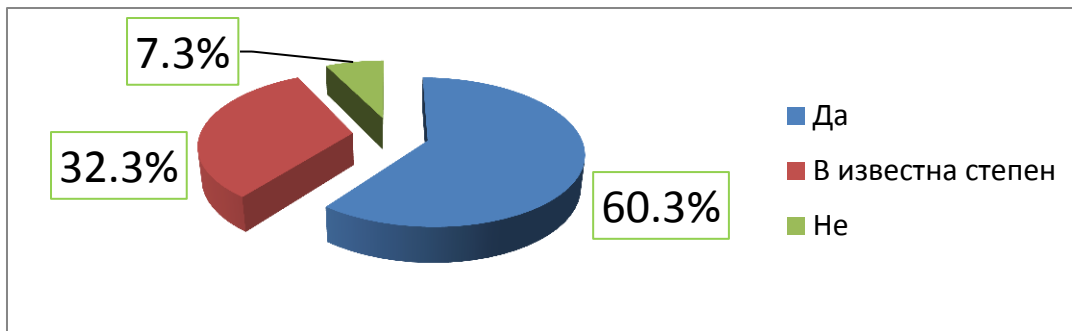
По отношение на истинността на информацията в Интернет мнозинството от респондентите декларират, че не се доверят изцяло на информацията от интернет (Графика 3).

Графика 3 Напълно се доверявам на Интернет

и сравняват информацията с от различни сайтове (Графика 4).

Графика 4 Сравнявам информацията от различни сайтове

Изводи от проведеното проучване

- Дигиталната грамотност и компетенции са основни конституенти на дигиталната модерна личност в един свят на дигитална презентация. Проблемът за урбанизацията в контекста на дигитализацията е свързан с проявяването на множество предизвикателства и формиране на потребност от различни мерки за тяхното преодоляване, каквито са иновативни практики и инициативи, устойчиво развитие, екология и др.
- Измерването на младежките дигитални умения показва въвличането и ангажирането им с онлайн ресурси и услуги;
- Дигиталните умения в по-голяма степен се използват за социални контакти, отколкото за учебна или професионална дейност, което изисква по-критично преосмисляне на този факт и активизирането на дигиталните умения във всички области на живота.

Като цяло може да се каже, че за развитието на дигиталната медийна грамотност днес най-голяма е ролята на интернет. Масовото разпространение на скоростен и широкоформатен интернет открива допълнителни възможности, които интегрират съвременната масова комуникация с междуличностната и ги позиционират в онези комуникационни плоскости, разгръщайки различни процеси на свързаност, действия и активности.

Дигитализацията се оценява като един важен процес, който вече активно е навлязъл в обществото, като е променил всички области на политическия, професионалния, социалния живот и личностните отношения и дейности на хората. Дигитализацията е навлязла в образованието и придобива все по-голямо приложение.

Младите хора в български условия дават висока оценка на дигиталните си умения. Чувстват се уверени, че могат да създават различни видове съдържание и онлайн продукти, което показва тяхното добро познаване на дигиталната среда. Трябва да се има предвид, че придобиването на дигитални умения за работа в интерактивна среда подобрява ефективността и по отношение на образователната дейност, свързана с анализиране и комбиниране на информацията от интернет, обсъждане на различни идеи и гледни точки, които могат да се открият в мрежата.

Трета глава Генерално емпирично изследване

1.Методи и извадка

Настоящият анализ е базиран на резултати, получени от социологическо проучване проведено в рамките на настоящия проект, финансиран от ФНИ. Проучването е реализирано през м.март 2021г. с хора от различни възрасти, занятия и образование. Във въпросника на проучването (Приложение 7) бяха включени темите, които пряко се отнасят до дигитализацията на обществото, използването на различни дигитални устройства и интернет, участието в дигиталното обучение и отношението към него. В проучването се включиха 1018 лица, разпределени в следните категории:

Възраст:

- 18-29 години: 37.9%
- 30-39 години: 24.6%
- 40-49 години: 18.7%
- 50-59 години: 8.4%
- 60+ години: 10.4%

Прави впечатление, че най-активната възрастова група попаднала в извадката са лицата до 40 години, т.е. те са дигитално най-активните и най-предразположените към усвояване на дигитални умения и дигитална култура хора. Това е поколението на хората, които като студенти или като родители на малки деца са активно включени в различни форми на отношение към дигитализацията и информационните технологии. Те пряко показват и проявяват своята конкретна свързаност с компютърния свят на digital natives.

Образование

Това беше другата важна характеристика на извадката:

- Лицата с образование „до средно“ са: 1.4%
- Завършилите средно образование съставляват: 35.6%
- Завършилите висше образование са: 41.1%
- Лицата с научна степен са: 22.0%

Прави впечатление, че най-много са високообразованите респонденти. Това е така, защото дигиталните умения изискват и конкретна обща култура и образователни умения. Макар, че има много примери на хора, които притежават дигитални умения без това да е съпроводено с високо образование. Като цяло дигиталните различия възпроизвеждат разделенията, съществуващи в обществото по възраст, етнос, професия, като ги засилват и задълбочават.

Пол

В извадката се включиха:

- Мъже: 28.7%
- Жени: 71.3%

Като цяло това разпределение дава приоритет на жените като по-активната в социално отношение част от българското общество.

2.Емпирично изследване: Резултати

Мобилни устройства, смарт устройства и достъп до интернет

Едно от важните неща в условията на дигитализация е наличието на дигитални устройства, които се превръщат в основен посредник за дейността в Интернет, в социалните мрежи и медии. В проведеното изследване най-много от респондентите притежават (Графика 1):

- Мобилен телефон: 95,1% от лицата;
- Лаптоп: 90,2%
- Таблет: 42,9%
- Настолен компютър: 39,2%
- Друго: 13,9%.

Графика 1 Притежаване на дигитални устройства

Прави впечатление, че много от респондентите притежават повече от едно дигитално устройство, което е показател за високата степен на дигитализация на населението. Тук обаче веднага може да се постави въпросът, че макар и дигиталните устройства вече да са поевтинели, те представляват проблем за не малка част от българското население, предвид високия процент на безработица, както и големият дял на хората, които имат

доходи от порядъка на средна работна заплата за страната. Освен дигиталните, попитахме респондентите и за **притежаването на различни смарт устройства**.

В настоящото проучване на тема *Дигиталната медийна грамотност* се добави и нов акцент, свързан с притежанието на смарт устройства. (смарт телефон, смарт телевизор, робот за почистване, смарт домашна система (интелигентни домашни системи за управление на дома, Smart Home (Умен дом), и т.н. Като цяло, смарт технологиите разкриват задълбочения стремеж към по-висока степен на автоматизация с цел улеснение на ежедневните ни дейности, контрол върху потреблението на енергията. Въз основа на получените резултати се регистрират следните изводи: най-популярен е смарт телефонът-95,7 %. По своята същност той комбинира различни функции-между телефон и компютър. На второ място, респондентите признават, че притежават смарт телевизор 62,3 %. При него отново имаме съчетание на редица услуги, свързани с интернет потреблението и утвърждаване на визията за стремеж към ориентиране и осигуряване на едно максимално цялостно потребителско изживяване. Прахосмукачката-робот притежават 15% от респондентите. Smart Home технологии или така наречените умни домове, имат 5,4%, а 2,4% заявяват, че не притежават смарт устройства. (Графика 2).

Графика 2 Притежаване на смарт устройства

В допълнение трябва да се подчертае, че за да бъдат реално активни дигиталните устройства е необходимо поддържането на интернет услуга, било като включен план към съответното дигитално устройство, било като самостоятелна услуга, която се купува от мобелния оператор. В този контекст може да се каже, че дигитализацията възпроизвежда съществуващите разделения и неравенства като ги издига на следващо ниво.

Поддържането на Интернет връзката се оказва от голямо значение за използването на постиженията на дигитализацията. Освен това в зависимост от позиционирането на използвания интернет могат да се направят обобщения за степента на неговото използване, както и за активността на самите потребители на мрежата.

На въпроса *Къде основно използвате интернет?* (Графика 3) получените отговори имат следния вид:

- На работа – 4,1%
- В къщи – 16,1%
- Навсякъде (имам мобилен интернет) – 79,8%.

Графика 3 Къде се използва Интернет

Забелязва се, че над 2/3 от изследваните лица имат мобилен интернет, което им позволява да го използват навсякъде и да бъдат максимално дигитализирани, тъй като във всеки един момент и на всяко място те имат достъп до мрежата. На практика посочените разпределения са индикативни, за това че голяма част от българското

население, основно младите хора са свързани във всеки един момент както със своите връстници, така и колеги в университета или на работа. Онова, което повдига въпросителни е, че респондентите, които използват интернет на работа са относително малък дял – едва 4%. Това означава, че най-вероятно естеството на изпълняваните дейности не изисква влизане в мрежата, или пък че на съответното работно място няма интернет. Това още веднъж ни връща на темата за разделенията, които дигитализацията възпроизвежда и създава и които разделения задълбочават персоналното изоставане или пък се превръщат в източник на прогрес. Затова, говорейки за дигитализацията отчитаме и степента, в която хората могат да използват интернет и неговите възможности.

По данни на НСИ за 2021 г. лица, използващи интернет за лични цели, касаещи индикатор комуникация³ се операционализира в няколко категории:

Цели	(Проценти) 2021
Изпращане/получаване на имейли (е-поща)	43.5
Телефонни или видео разговори по интернет (чрез приложения като Viber, WhatsApp, Skype, Facetime, Messenger, Snapchat)	63.4
Участие в социални мрежи (създаване на потребителски профил, публикуване на съобщения или други дейности във Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat, TikTok и др.)	60.0
Размяна на съобщения в реално време (чрез приложения като Skype, Messenger, WhatsApp, Viber, Snapchat)	56.5

Източник: НСИ

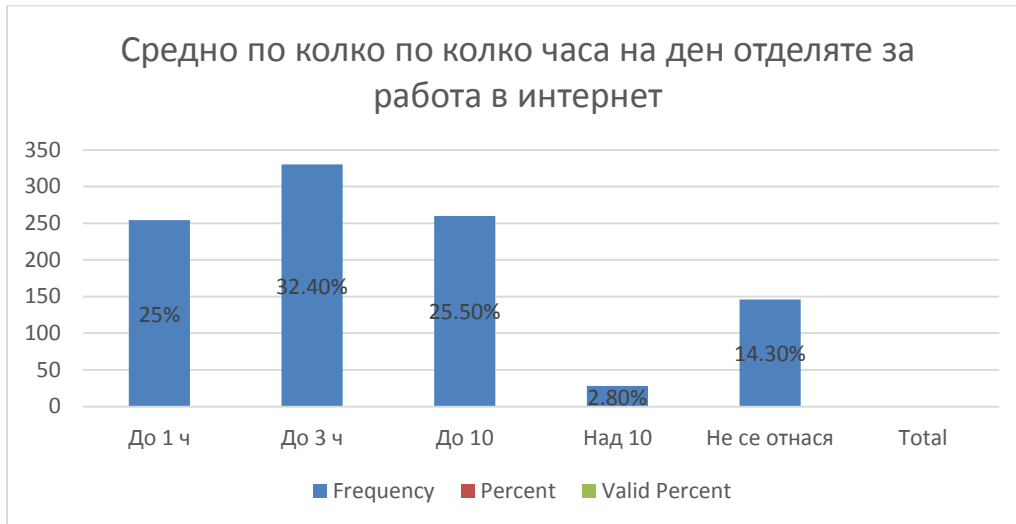
В проведеното социологическо проучване, констатирахме следното: На въпроса:

Средно по колко часа на ден отделяте за различни дейности в Интернет?

³ <https://www.nsi.bg/bg/content/2822/%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D1%89%D0%B8-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BB%D0%B8>

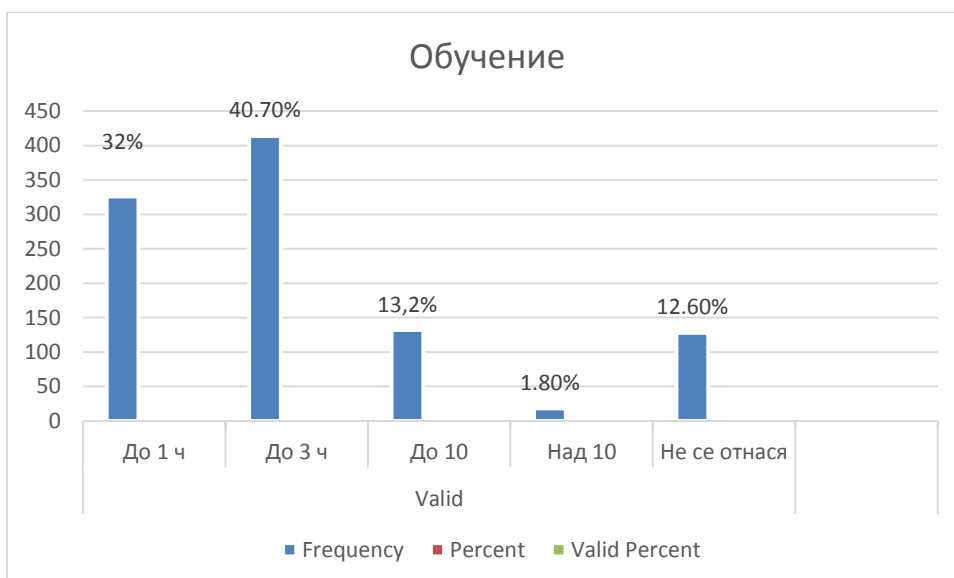
За работа: 32,4% от анкетиранияте отделят по 3 часа; 25,5% отделят до 10 часа; 25,0% до 1 час; 2,8% отделят над 10 часа. (Графика 4).

Графика. 4 Часове на ден за Работа

За обучение: По три часа за обучение отделят 40.7% от анкетиранияте; 32.% отделят по 1 час; а 13.2% отделят до 10 часа. (Графика 5)

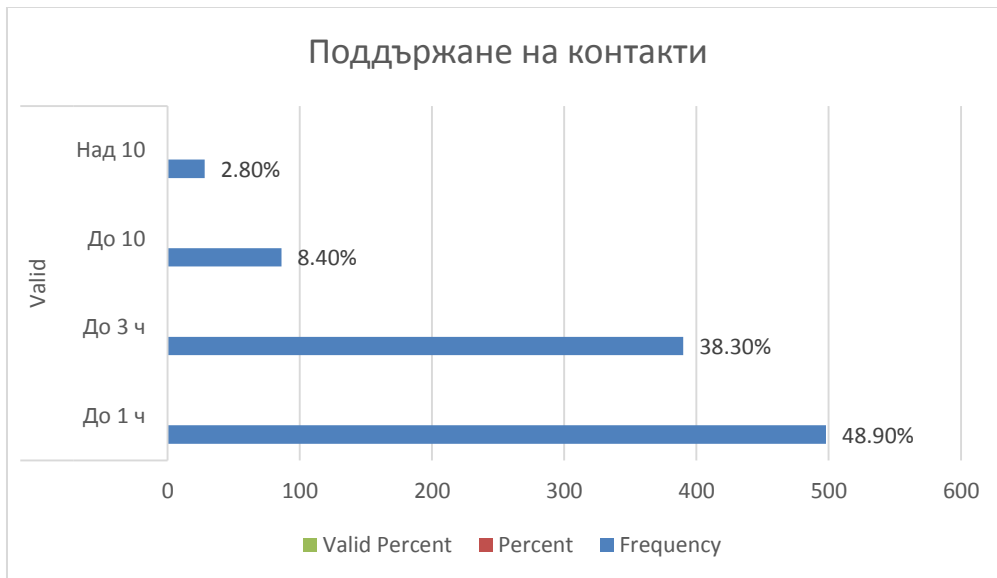
Графика 5 Часове на ден за обучение

За поддържане на контакти: В проведеното по проекта изследване, се получиха следните резултати: до 1 час е необходим за поддържането на контакти в социалните

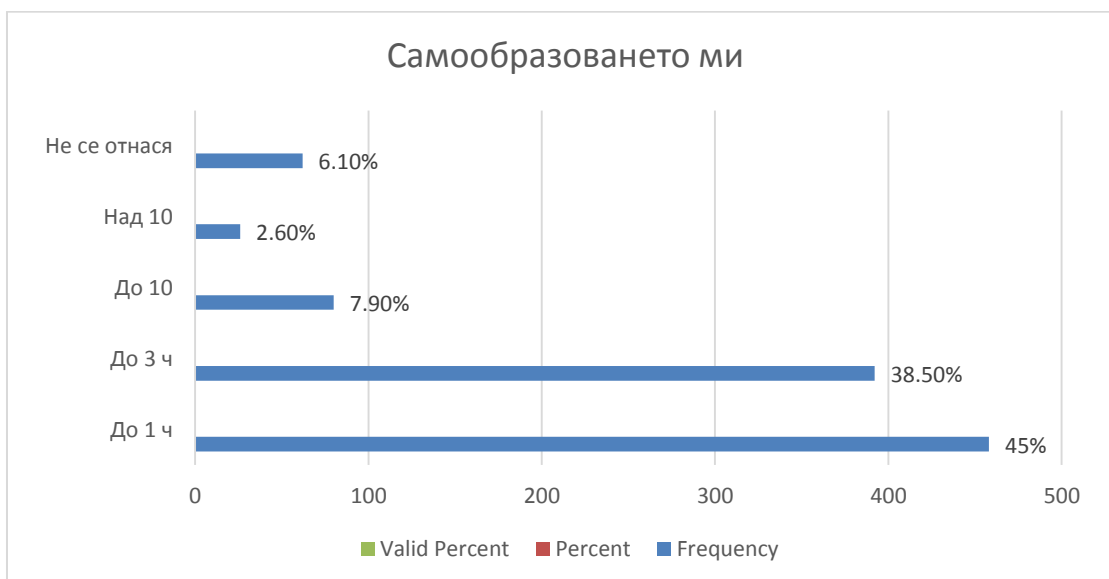
мрежи на 48.9% от всички анкетирани. 38.3% отделят до 3 часа, а едва 8.4% посочват че им е необходимо до 10 часа време за да поддържат контакти в интернет. (Графика 6).

Графика 6 Часове на ден за Поддържане на контакти

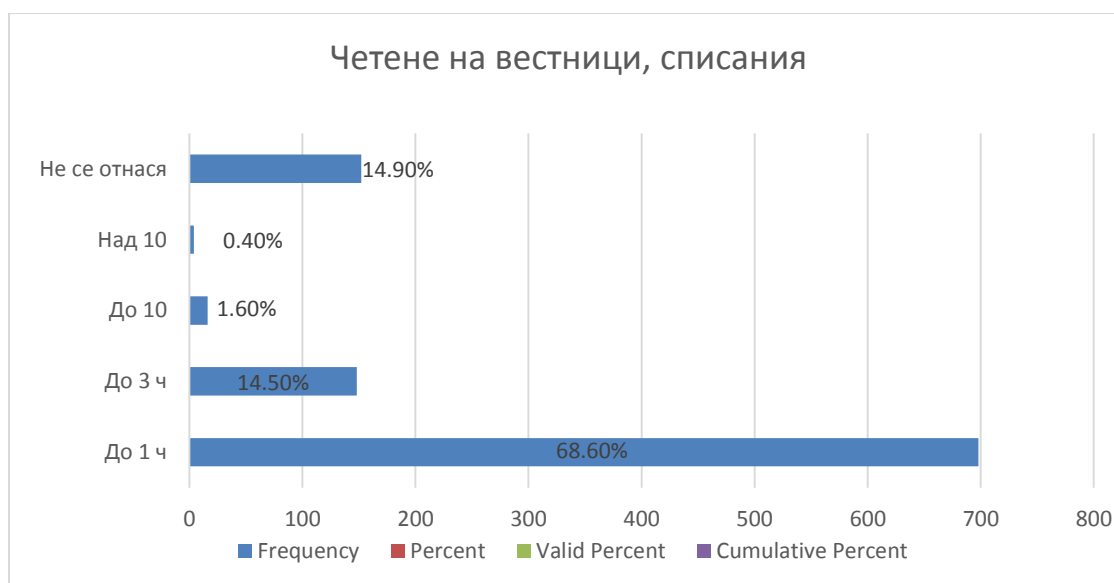
За самообразование: Времето, което отделят за самообразоване 45% от респондентите е до 1 час, следвани от тези които прекарват до 3 три часа 38.5%. Най-малко са тези от анкетираните които отделят до 10 часа от личното си време за да се самообразоват в интернет – 7.9%.(Графика 7).

Графика 7. Часове на ден за Самообразоване

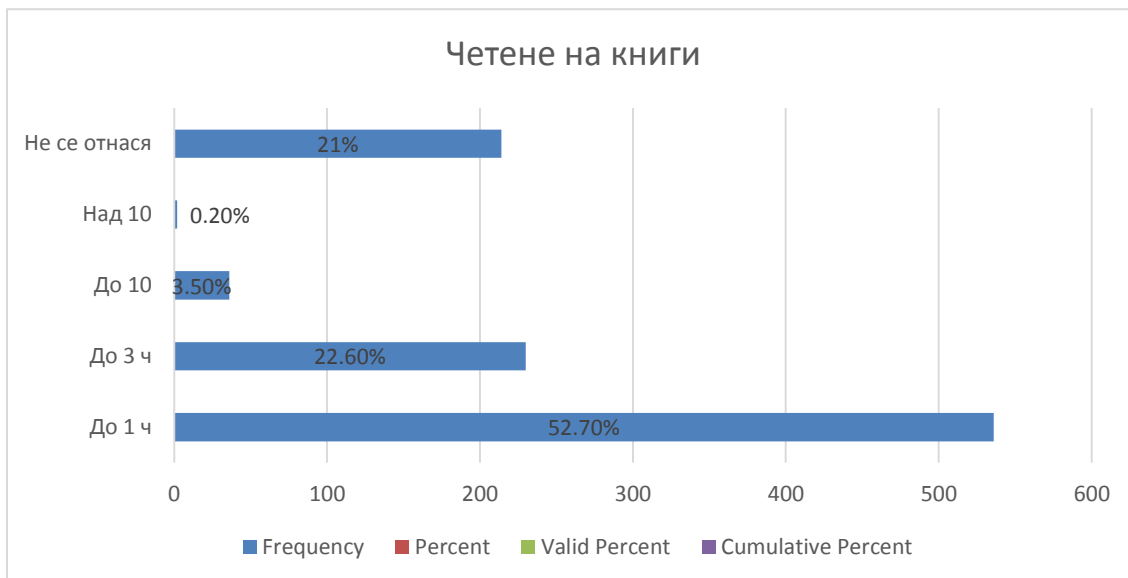
За четене на вестници и списания: Повече от половината участници в проучването отделят по 1 час за четене на вестници и списания в интернет – 68.6%. Сравнително по-малък е дялът на тези, които отделят до 3 часа – 14.50%. До и над 10 часа в интернет за четене на вестници в интернет отделят съответно 1.6% (до 10 часа) и 0.4% (над 10 часа), (Графика 8).

Графика 8 Часове на ден за Четене на вестници, списания

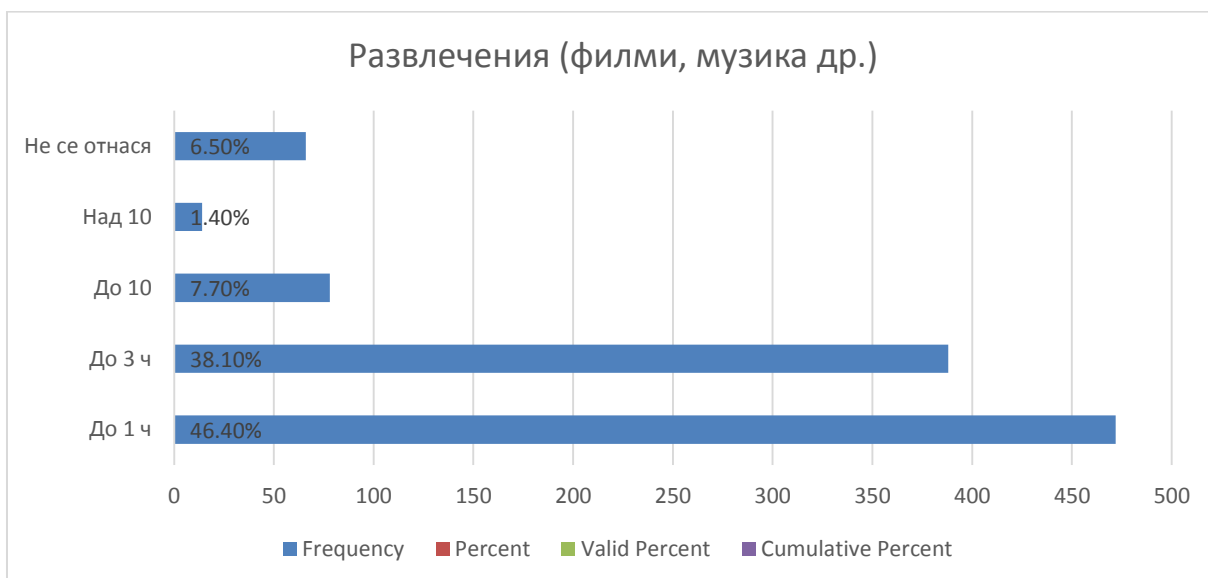
Четенето на книги в интернет не е от най-предпочитаните занимания на българите участвали в изследването. Половината от анкетираните отделят по 1 час за четене на книги – 52.7%, 22% отделят до 3 часа и едва 3.5% до 10 часа. (Графика 9).

Графика 9. Часове на ден за Четене на книги.

Време за развлечения: От получените данни става ясно, че въпреки сравнително високите дигитални умения, които притежават българите Интернет не е предпочитано място за прекарване на свободното време, свързано с развлечения като гледане на филми, слушане на музика и др. 46% от респондентите отделят 1 час за развлечения, 38.1% до 3 часа, а едва 1.4% над 10 часа. (Графика 10).

Графика 10 Часове на ден Развлечения (филми, музика)

От анализа на получените резултати могат да се направят няколко важни извода:

Като най-честите причини за използването на социалните мрежи се посочват получаване на някакъв вид информация или воденето на разговори.

Най-голям брой от анкетираните притежават смарт телефони или смарт телевизори.

Времето, което анкетираните прекарват в интернет е от 1 до 3 часа, като предназначението е или за работа или за обучения. Малък е дялът на тези, които го използват за четене или развлечения.

В допълнение, привеждаме и данните на НСИ за 2021г., които регистрират какъв е дялът на лицата, използващи интернет за лични цели, касаещи достъп до информация:

Достъп до информация	
Четене на сайтове за новини онлайн, вестници, списания	54.4
Търсене на здравна информация (напр. за нараняване, болести, хранене, за подобряване на здравето)	36.0
Намиране на информация за стоки и услуги	45.7

Източник: НСИ

Друга много важна тема, свързана с дигитализацията е състоянието на дигиталната грамотност.

Дигитална грамотност и умения

Съвременният човек е изправен пред редица предизвикателства-силна конкуренция, използване на все по-модерни информационни технологии, глобализация и екологични проблеми. Ценностната и нормативна система на културите все повече се усложняват. Формирането на обществени, граждански, социални и медийно информационни компетентности се очертават като важен компонент за хората при процеса на тяхната социализация и насърчаване на гражданската им активност. Според речник „Е - термини в информационното общество”, изготвен от Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията, така нареченото информационно

общество е „Глобално общество, в което информацията във всичките ѝ аспекти играе решаваща роля в икономическите, политическите и културните дела, подпомагана от широкото използване на комуникационни устройства и особено на Интернет“.

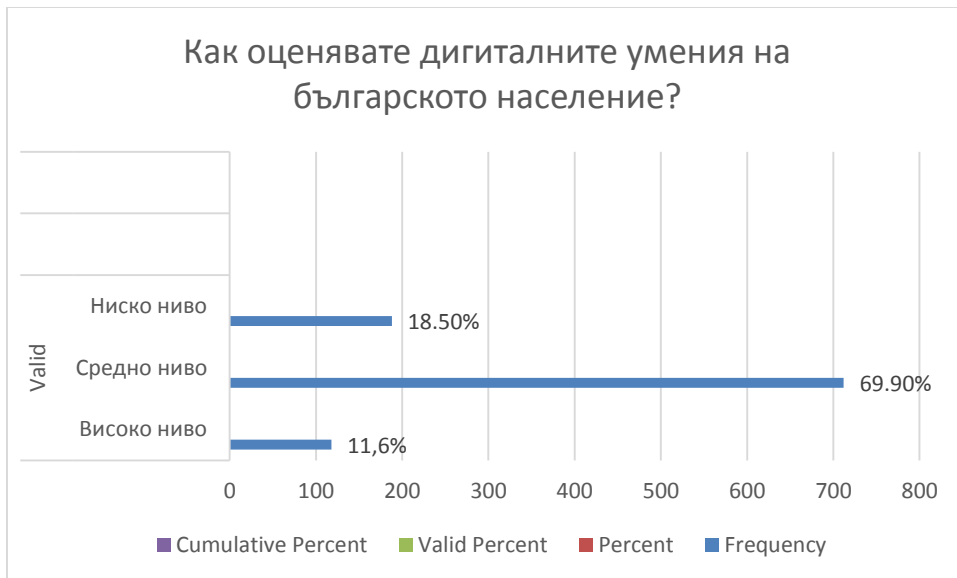
По данни на НСИ за 2018 г. 72,1 % от домакинствата в България имат достъп до Интернет, като този процент през 2021 г. нараства до 83,5 %. Данните за НСИ за 2021 г. показват още, че лицата, които регулярно използват интернет (всеки ден или поне веднъж седмично), са съответно 73,9 %. 17,0 % са хората, които никога не са използвали интернет. По данни на KANTAR TNS през 2017 г. най-активните потребители на Интернет в България са във възрастовите интервали 25-34 и 35-44 години. Изследването е по поръчка на GOOGLE. Високите равнища на медийната и информационна грамотности са аспекти на практическата дигитална интеграция и ресурс за намаляване на въздействието на фалшивите новини. В Програма в областта на цифровите технологии за Европа („Digital Agenda for Europe“) се казва, че „Цифровата ера следва да бъде ера на оправомощаване и еманципация; социалният произход или уменията следва да не бъдат пречка за достъп до този потенциал.“⁴ Въпреки че се регистрира тенденция към нарастване у частите на хора в онлайн пространството, различни изследвания акцентират върху ключово предизвикателство, а именно-регистрирането на не малък процент от тях, които имат налични дефицити по отношение на дигитално-медийната грамотност.

Значим аспект от дигиталното включване представлява равнището на притежаваните дигитални умения. В този план, проучването заложи индикатори за субективна оценка на собствените компетенции, както и каква е оценката на респондентите по отношение дигиталните умения на българското общество като цяло. Резултатите от проучването разкриват едно заявяване на социалните очаквания към обществените и лични умения в границите на средното ниво, т.е. налично е убеждението за притежанието на компетенции над базовите. От получените данни става ясно, че дигиталната грамотност на българското население е достигнала едно средно ниво, според респондентите. 69,9% от анкетираните са оценили дигиталните умения на своите съграждани като средни. Едва 11,6% от респондентите дават висока оценка на дигиталните умения на българите. По същият начин респондентите оценяват и своите лични дигитални умения. На въпроса: *Как преценявате дигиталните си умения?* Най-много от участниците в проучването определят, че притежават едно средно ниво на дигитални умения 61,9%.

⁴ https://www.mtict.government.bg/sites/default/files/lexuriserv_bg.pdf

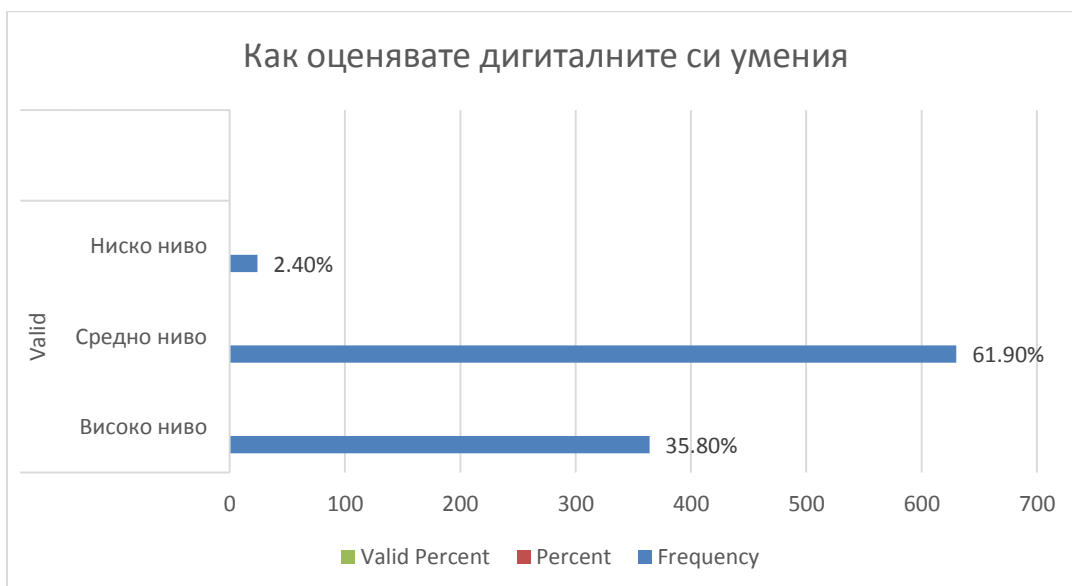
Висок е, обаче и на процента отговорили, които смятат че притежават високо ниво на дигитални умения 35,8%. (Графика 11)

Графика.11 Как оценявате дигиталните умения на българското население?

Като средно грамотни са се самооценили 61,9%, високо ниво на дигитална грамотност са си определили 61,9%, а ниско едва 2,4%. (Графика 12)

Фигура.12 Как оценявате дигиталните си умения?

Към дигиталните умения, които притежават респондентите са: използването на интернет, свързването с WiFi мрежа, отваряне на нов раздел в браузъра, изтеглянето и инсталирането на приложения, сваляне и качване на файлове, попълване на онлайн формуляри и др.

99,7% от анкетираните посочват че могат да използват интернет, 98,2% посочват като умение това че могат да свържат с WiFi мрежа, 95,8% могат да отворят нов раздел, 95,9% могат да изтеглят приложение, 93,8 могат да инсталират приложение, 96,3% могат да свалят файлове, 94,4% могат да свалят файлове, 94,4% могат да качват файлове, 87,5% могат да регулират настройките си за поверителност в акаунтите си, 95,1% могат да попълват онлайн формуляр, 82,3% могат да създават страница във фейсбук, 96,2% могат да работят с търсачка в интернет. (Графика 13)

Графика 13 Кои от следните умения притежавате?

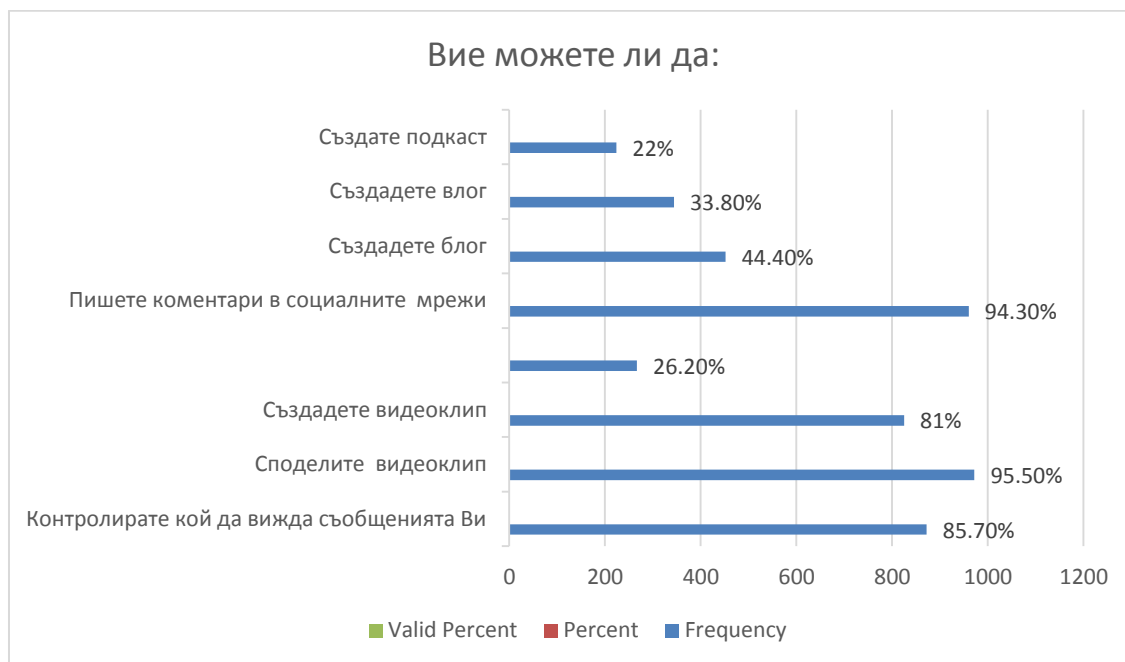

Висока е самооценката при притежание на дигитални умения, свързани с използването на интернет и инсталирането на приложения. По данни на НСИ (2021) 25,0% от хората, притежаващи цифрови умения заявяват, че могат да свалят или инсталират софтуер или приложения. В контекста на резултатите от реализираното социологическо проучване на тема: Поверителността е ключов аспект на онлайн сигурността, в този план и защита от неоторизиран достъп до наш профил и възможността за персонализирането на настройките на потребителите. Дефицити в равнището на управлението на поверителността биха създали потенциални условия за предизвикателства върху

контрола на личната информация, която се споделя в публичното пространство. Въпросът за начина на управление на личните данни в онлайн пространството в по-широк контекст разкрива нарастващите притеснения на потребителите – особено на социалните медии. Все по-зачестяващите инциденти на пробиви на данни не само в социалните мрежи, но дори и институционални сайтове, поставиха силен акцент върху осигуряване на сигурността и поверителността на личната информация на потребителите, изразено в желанието за търсене на начини за утвърждаването на по-строги регулации.

Дигиталното измерение на компетентностите на респондентите включва и аспекти, свързани със създаването на съдържание. 95,5% от респондентите могат да споделят видеоклипове, 94, 5% могат да пишат и публикуват коментари в социалните мрежи,85,7% могат да следят кой вижда съобщенията им, 81% могат да създадат видеоклип, 44,4% могат да създадат блог, 33,8% влог, 22% подкаст.(Графика 14)

Графика.14 Дигитални умения

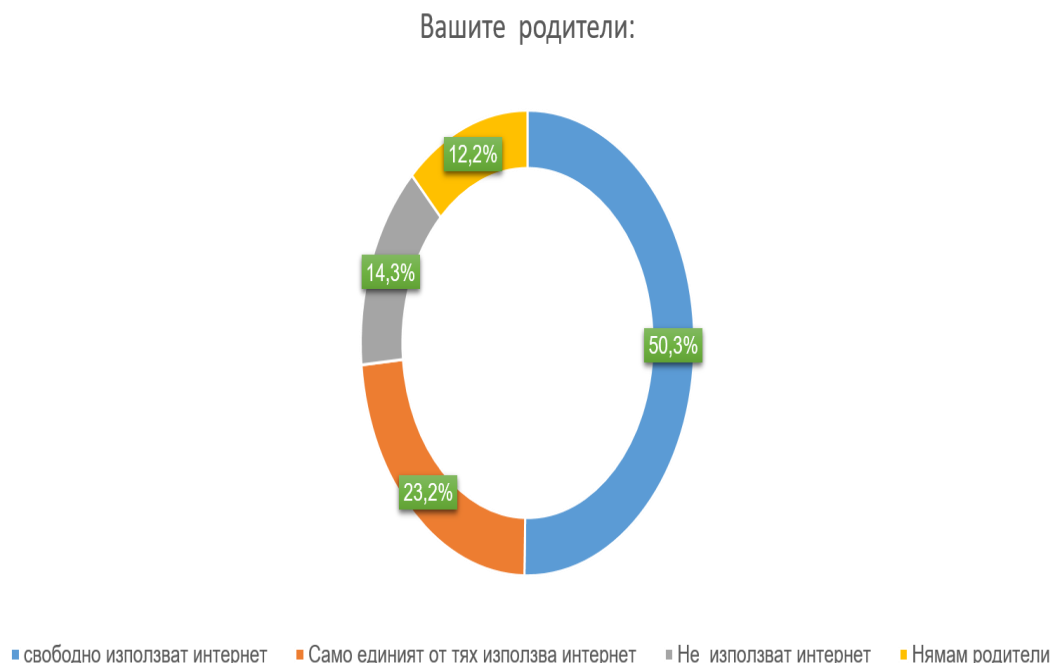

Стремeжът към развитието на по-добро равнище на медийно дигитални компетенции произтича от търсенето на по-широк кръг от възможности, нарастващите изисквания към хората по отношение не само на тяхната професионална, но и лична адаптация, т.е. значим аспект от индивидуалното и социално развитие в съвременния глобализиран и все по-бързо развиващ се високо технологичен свят.

Междупоколенческата перспектива

Междугенерационната картина на дигитални компетенции откроява резултати, при които се регистрира високо ниво на интернет потребление от страна на родителите на респондентите. Междупоколенческата перспектива показва, че преобладаващия процент-50,3% от респондентите разкриват, че и двамата им родители използват свободно интернет, следвано от 23,2 %, при които само единият от тях има умения за използване на интернет. Безспорно е все по-нарастващата роля и всеобхватния характер на използване на технологиите и интернет като възможност например за социални контакти, придобиване на информация, новини, четене на е-книги и др. Не използването на интернет от възрастните хора би ги поставило в ситуация на различни бариери за участие. В допълнителен аспект като възможен бъдещ момент на изучаване може да се задълбочи научния разрез по отношение на причините за повишаване на желанието за участие в интернет пространството и дали уменията, които възрастните хора имат, са резултат от по-тясно взаимодействие с по-младите членове на техните семейства, т.е. да се разкрие в един по-широк план какъв е междугенерационния ефект на тези взаимодействия по отношение на степента, в която той участва в развитието на уменията на възрастните хора в областта на дигиталното им включване. (Графика 15)

Графика 15. Дигитални умения на родителите

Дигиталните умения са свързани и с включването в различни социални мрежи.

Социални мрежи

Според проучване на Nielsen Admosphere Bulgaria *Българите в социалните мрежи* само 1% от българите, които са интернет потребители, нямат активен профил в нито една от социални мрежи, а 99,0% имат профил поне в една социална мрежа.

Безспорно е въздействието на социалните мрежи. Така например Оксфордският речник през 2013 г. избра понятието "селфи" за дума на 2013 г., акцентирайки и върху социалните мрежи като катализатор за нейната популяризация. В условия на COVID-19 потреблението на социални медии е значим аспект. Но с какво е свързано това потребление, какво търсят хората - намаляване усещането на социална изолация, обучение, комуникация или нещо друго?

Основните причини, които анкетираните българи посочват за използването на интернет услугите са за осъществяване на разговори, информиране, за забавляване с игри, работа, преодоляване на самота, социална кауза. Най-голям е броят на респондентите посочили като причина, поради която използват интернет информирането - 86,25%. Висок е и дялът на тези, които използват интернет услугите за осъществяването на разговори - 83.3% от всички респонденти. На повече от половината анкетирани интернет им служи за нещо свързано с работата – 50,2%. 57,9% ги използват за обучението, докато едва 21.4% от всички анкетирани използват социалните мрежи за забавляване с игри. (Графика 16)

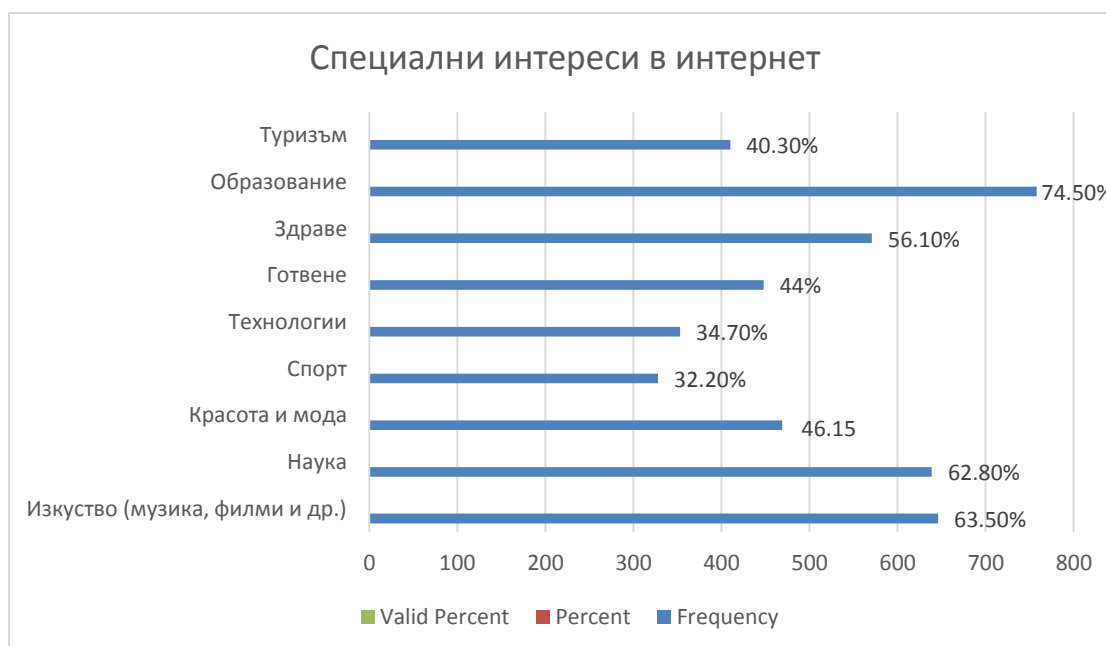
Графика 16 Основни причини поради които използвате социалните мрежи

Социалните мрежи са част от живота не само на младите хора, но и на възрастните. Социалните мрежи удовлетворяват ключова потребност - позволяват получаване и предаване на информация. В социалните мрежи индивидите не само си взаимодействат, но и се информират. Друг аспект, който допълва предходния, е свързан със себеизразяване в контекста на особените интереси на респондентите. Темите, свързани с образование, наука, изкуство (музика, филми и др.) и здраве се очертават като най-популярни. В категория друго респондентите открояват проблематики, свързани с коли, кинология, сайтове за запознанства, флора, фауна, чужди земи и култури, обучения на кучета, йога, аюрве, човешки права, клюки за звезди.

Като специални интереси в интернет най-много от анкетираните посочват изкуство (музика, филми и др.) - 63.5%, следвани от тези, които свързват интересите си в интернет с наука 62.8%. Висок е и процентът посочили образование 74.5%. Отново се запазва ниският дял на тези респонденти, които посочват като специални интереси в интернет игрите – това са едва 17.1% от отговорилите на въпросите в анкетата. (Графика 17)

Графика 17 Специални интереси в интернет

В обобщение, може да се каже, че в българското общество има висок процент хора, които имат основни дигитални умения, използват дигитални устройства и имат отлично позициониране в Интернет. Все още, обаче се наблюдава и значителна разлика в дигиталните умения на различните поколенията. Въпреки посоченият висок брой млади респонденти, които имат сравнително добри дигитални умения, техните родители все още не използват много често или почти не използват социалните мрежи. Това от своя страна налага нуждата от развитие на дигиталните умения на българското население и от реализирането на политики, които са насочени към всички възрасти, професии и етноси с оглед подобряване на дигиталната култура.

В тази връзка, важна ключова тема е разширяването на равнището на дигиталната грамотност. Това се постига както чрез личното обучение, така и чрез различни курсове, които се посещават. От значение е също и равнището, на което протича онлайн обучението в образователен контекст. Последните две години – 2020 и 2021 с малки прекъсвания бяха време, в което занятията в средните и висшите училища на страната ни протичаха в дигитална среда. Всъщност това е тема, която бе в основата на проведените онлайн дискусии със студенти: за качеството на дистанционното обучение и за неговата ефективност. В анкетното проучване тази тема също присъства, защото по-голямата част от българското население има пряка или непряка връзка с онлайн обучението: като учащ – ученик или студент, като родител, като преподавател в средното или висшето училище или като роднина на някоя от посочените категории. В

този смисъл хората с по-силна или по-слаба връзка с онлайн обучението на практика са доста висок дял. Затова включихме поредица от въпроси, които се отнасят до онлайн обучението и неговото качество по няколко причини:

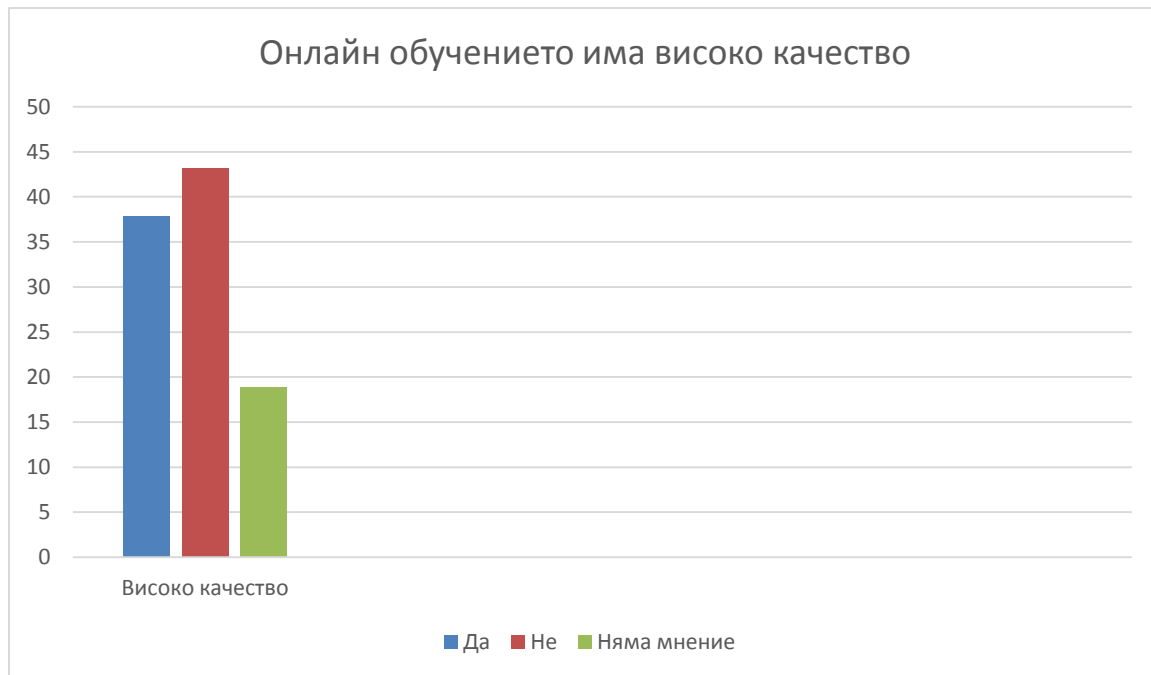
- За да проследим нивото на съответствие с онлайн фокус групите (които представяме в 4 глава);
- За да видим какво е мнението за онлайн обучението на по-голяма част от българското население;
- За да дискутираме качеството на онлайн обучението и нивото на участие на младите хора в него.

Онлайн обучение и неговото качество

Респондентите бяха попитани дали **протичащото онлайн обучение е с високо качество**. Освен положителния и отрицателния отговор, в скалата бе включен и неутралният отговор „нямат мнение“, за да отграничим онези респонденти, които въпреки големия диапазон на свързани с онлайн ученето, нямат отношение и са дистанцирани от него по различни причини. Според лицата дали отговори разпределенията са следните (Графика 18):

- Положителен отговор са дали 37.9%
- Отрицателен отговор са посочили 43.2%
- Няма мнение: 18.9%

Графика 18 Онлайн обучението има високо качество

Тези резултати ни показват поне три тенденции:

- Хората, според които онлайн обучението **не** е с високо качество, са повече от респондентите дали позитивен отговор. А това е сериозен проблем за нивото на обучение, за характера на ученето и за ефективността на преподаването и провежданите занятия в мрежата.
- Разликата между положителния и отрицателния отговор относно качеството на онлайн обучението не е много голяма – тя е 5.3%.
- Определено е необходимо да се полагат повече усилия, за да се подобри онлайн обучението и неговите възможности.

Всъщност качеството на обучението е комплексна величина, която има различни компоненти и зависи от различни неща: подготовка на преподавателите, интереса на учащите – ученици и студенти, техническа обезпеченост на средата. Всичко това показва, че е необходимо да има разбиране в по-широк порядък, защото трябва да се подчертават както субективните, така и обективните аспекти по темата. Затова потърсихме оценката на твърдението: **„преподавателите се справят с изискванията на онлайн обучението:**

- Положително са отговорили: 67.6% от респондентите
- Отрицателен отговор дават 15.9% от лицата.
- Няма мнение 16.5%.

Тези отговори показват, че преподавателите категорично се оценяват от респондентите като притежаващи необходимите дигитални умения и подготовка, за да могат да провеждат онлайн обучение. Това е особено важно, защото преподавателите се явяват ключови фигури в цялостното дистанционно обучение и от тях зависят както какво и как се преподава, така също и как те оценяват своите възпитаници. Всъщност положителните отговори включват в себе си елемента на преподаване и оценяване, като пресъздават цялостната картина на обучителния процес в дигитална среда.

Самите обучаващи са другият важен компонент на онлайн обучението – дали успяват да изпълняват изискванията, подготвят ли се редовно за онлайн занятия, справят ли се с поставените задачи. Разпределенията в отговорите на въпроса: **справят ли се обучаващите с онлайн съдържанието са:**

- Положително са отговорили 56.8% от респондентите
- Отрицателно са отговорили 26.5%
- Няма мнение 16.7% от изследваните лица.

Като допълнение в този пакет от въпроси, бе добавен и още един акцент: **обучаващите се нямат затруднение с онлайн средата** (Графика 19)

- Положително отговарят 49.9% от респондентите
- Отрицателен отговор дават 30.3% от лицата
- Няма мнение 19.8%.

Графика 19 Няма затруднения в онлайн среда за обучаващите се

Този акцент бе важен, за да се подчертае какво е състоянието на дигиталните умения на учащите и как тези дигитални умения се прилагат в самия процес на учене. Оказва се,

че действително учениците и студентите се справят с предизвикателствата на дистанционното обучение.

Както вече споменахме онлайн обучението и неговото осъществяване зависят в много голяма степен от технологичното състояние на средата: това дали преподавателите и учащите разполагат с необходимите дигитални устройства; какво е състоянието на интернет връзката и при двата типа участници в дистанционното обучение; дали дигиталната платформа, която се използва има потенциал да поеме нужното натоварване, когато в системата влязат сто или повече студенти, както е в случаите с големи потоци при някои от университетите. Дали в случаите, когато възникнат някакви проблеми с платформата или с поддържането ѝ, тези проблеми се отстраняват бързо. Всички споменати различни аспекти се отнасят до качеството на технологичната среда. Затова участниците в анкетното проучване бяха попитани: дали **технологичната среда е на необходимото ниво?** (Графика 20)

- Положителните отговори бяха 52.3%;
- Отрицателните отговори – 30.5%;
- Няма мнение – 17.3%

Графика 20 Технологичната среда е на необходимото ниво

Определено се забелязва, че технологичната среда се оценява положително. Повече от половината респонденти дават позитивен отговор, което е индикатор за една добра оценка, но също и за наличие на добри условия за дигитализация.

И в този контекст следващият логичен въпрос е: **дали онлайн обучението е пълноценно?** (Графика 21)

- Положително са отговорили 39.9%
- Отрицателен отговор дават 41.7%
- Няма мнение – 18.5%.

Графика 21 Онлайн обучението е пълноценно

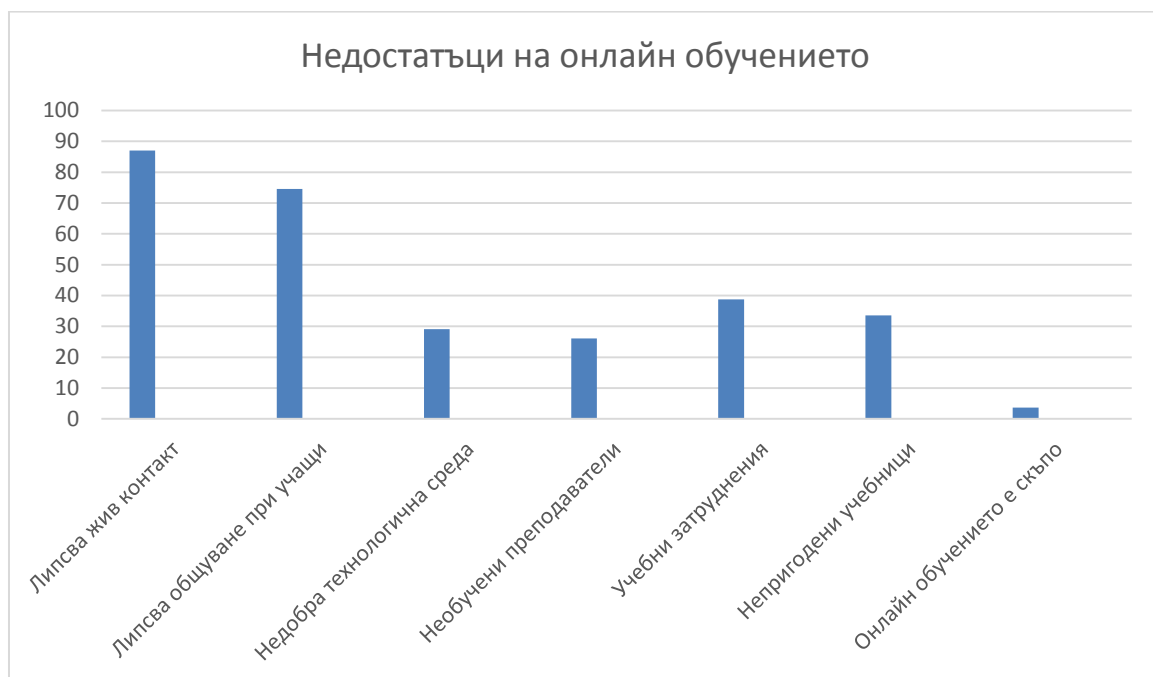
Забелязва се, че разликата между положителните и отрицателните отговори е 1.8%, което означава, че съвкупността от хора, които оценяват ефективността на онлайн обучението в двата противоположни полюса се уравнива. Но трябва да се подчертае, че все пак тези около 40% от респондентите, които са съгласни с това, че дигиталното обучение е ефективно са по-малко от половината, а това не е особено добър знак. Тук трябва да се добави също, че тъй като в извадката са попаднали хора от цялата страна, има региони в които наистина дистанционното обучение не е особено ефективно и не се провежда реален обучителен процес. Освен това, за една сравнително нова форма на учене, каквато е онлайн обучението 40% одобрение е относително добър резултат, особено като се има предвид, че като цяло повечето от родителите наистина споделят своята неудовлетвореност от провежданите занятия, заявявайки, че реално децата им не учат или учат недостатъчно.

За да се проследи какво по-конкретно в дигиталното обучение е неприемливо и създава проблеми за учащите, във въпросника бяха изброени различни недостатъци на онлайн обучението, които респондентите трябваше да оценяват; респективно, представяме получените резултати (Графика 22):

- Липсва живият контакт при обучението: 87%

- Липсва общуването между учащите: 74.6%
- Недостатъчно добра технологична среда: 29.1%
- Недостатъчно обучени преподаватели – 26.1%
- Учащите срещат затруднения – 38.8%
- Учебниците са пригодени за присъствено обучение – 33.6%
- Онлайн обучението е скъпо – 3.7%

Графика 22 Недостатъци на онлайн обучението

В тези отговори забелязваме потвърждение на онлайн фокус групите, в които като основен недостатък на онлайн обучението бе посочена липсата на общуване с преподавателите, както и тук е изведено: „живият контакт при обучението“ и „общуването между самите обучаващи се“. Оказва се, че социалните контакти, които се създават при обучението както с преподавателите, така и между учащите са от голямо значение и тук в резултатите от анкетното проучване те бележат доста високи стойности. В единият случай близо до 90%, а в другия случай близо до 80%. Това показва необходимостта от общуване, от създаване на контакти, от живата връзка, която се създава в присъственото обучение.

На следващо място при оценяване на недостатъците, на преден план излизат „затрудненията, които учащите срещат“; макар и делът на лицата да е под половината от извадката – 38.8% този отговор е показателен, че често пъти по време на обучение възникват неясноти, които за някаква част от учащите трябва да бъдат

отстранени и проблемите да бъдат изяснени. Оказва се, че онлайн средата не е достатъчно предразполагаща, за да се потърсят допълнителни обяснения или пък другото предположение е, че най-вероятно учениците и студентите не могат да се съсредоточат и да разберат материала. Защото очевидно при някои от младите хора стои и този проблем – невъзможността да се концентрират пред компютъра.

За някои от учащите изникват различни разсейващи вниманието фактори, те не разбират в момента урока, не искат допълнителни обяснения, защото считат, че е неудобно да питат пред всички и така пропуските се трупат и тези пропуски в последствие се превръщат в незнания. В много от дисциплините знанията представляват един континуум и при тях има приемственост и свързаност; т.е., когато има неразбиране или неясноти и те не се запълнят, се получават нови неясноти, което създава една дълга верига от учебни проблеми. При присъственото обучение може би самата среда създава повече условия и възможности да се пита след часа или да се потърси контакт с преподавателя; макар че и при присъственото обучение се забелязват ученици със слаби оценки, неразбиращи учебния материал или полагащи необходимите усилия за учене.

В тази връзка трябва да се отбележи още един компонент на присъственото обучение – **„учебниците са пригодени за присъствено обучение“** (33.6%), помагалата предполагат също работа в часовете. Като цяло, историята на образованието е била свързана с присъствените форми и тази традиция нама как да бъде променена за кратко време. С такава нагласа са ученици, родители и учители. Респективно процентът на хората посочили този отговор е 1/3 от всички лица.

„Недостатъчно добрата технологична среда“ е посочена от почти 1/3 от извадката - 29.1%. Този отговор е показателен, че не навсякъде – във всички домове децата имат идентични технологични възможности да бъдат в интернет и да поддържат добра връзка. Темата за разделенията, които поражда дигитализацията вече бе повдигана многократно; и тя ще продължава да бъде привлича вниманието.

„Недостатъчно обучени преподаватели“ като недостатък на онлайн обучението се посочва от 26.1% от респондентите. Безспорно липсата на подготовка у преподавателите да работят в дигитална среда се превръща в неблагоприятен фактор на провеждането на онлайн обучението.

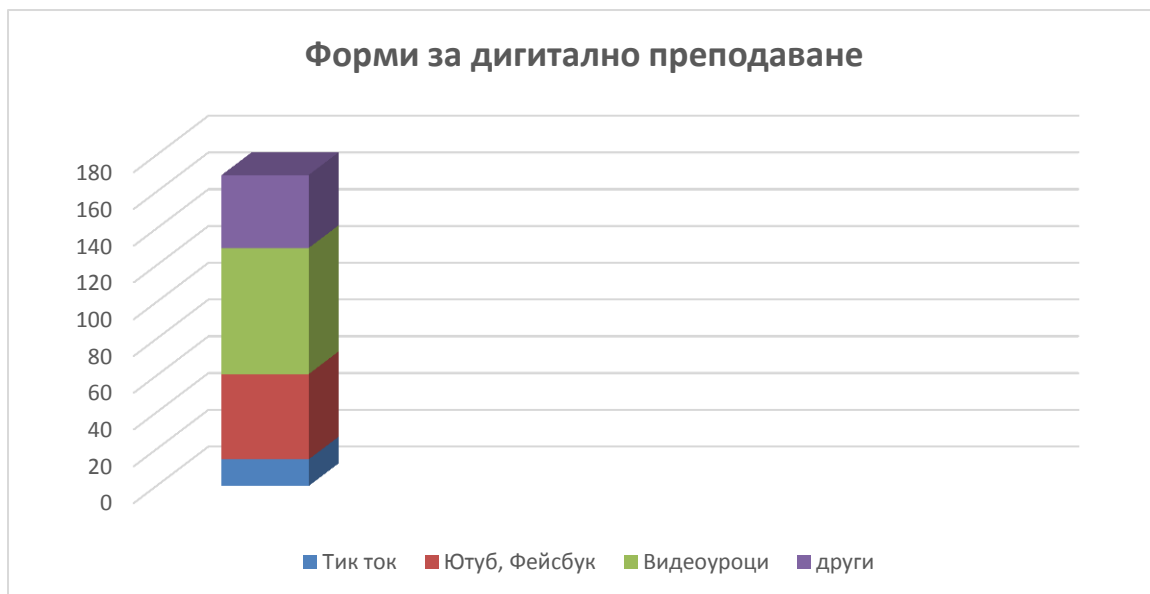
Едно от нещата, които за изследваните лица нямат толкова голямо значение – това е „цената на дигиталното обучение“. Този отговор „Онлайн обучението е скъпо“ се дава едва от 3.7% от лицата в изследваната съвкупност.

Всеки един от изброените фактори влияят безспорно върху намаляване привлекателността на онлайн обучението. Тези фактори са от различен характер – някои от тях са свързани със самото естество на обучението, други се отнасят до участниците в него, трети засягат технологичната характеристика на средата. В своята съвкупност посочените фактори са наистина многопосочни, но те са важни, защото показват в какъв аспект трябва да се задълбочава активната работа на различните образователни институции, както и на неправителствения сектор, а също и на управленско ниво – РУО и МОН. Очевидно е, че онлайн обучението се наложи като обучителна реалност и ще продължава да има своето място, затова е важно да се усъвършенства с оглед неговото подобряване в бъдеще.

Затова като задълбочаване на темата за ефективността на дистанционното обучение, бе включена и темата за самото естество на използваните дигитални форми. Тук стои разбирането, че така както в класната стая при присъственото обучение, е необходимо да има разнообразяване на формите на преподаване, така и при онлайн обучението трябва да се помисли за разчупване на средата, привличане на вниманието, създаване на интерективност. На респондентите бяха предложени няколко различни форми, чрез които може да се постигне такова разнообразие (Графика 23):

- Кратковременни клипове за по-добро възприемане (Тик ток, Инстаграм). Те бяха посочени от 14.5% от лицата, че намират място в онлайн обучителния процес;
- Стандартни видеоклипове с обяснително съдържание (Ютуб, Фейсбук). Тази форма беше посочена като използвана в обучението от 46.4% от лицата
- Видеоуроци – 68.6% от респондентите
- Други форми - 39,7.

Графика 23 Разнообразни форми за дигитално преподаване

Представената съвкупност от различни форми показва, че все пак в протичащото онлайн обучение преподавателите от средните и висшите училища в нашата страна се опитват да създадат една разнообразна среда, да потърсят различни възможности, с които да привлекат вниманието, да направят по-интерактивно обучението и повече запомнящо се като съдържание. В този контекст могат да бъдат изтъкнати две много важни обстоятелства. Това, че по-голямата част от българските преподаватели в средното и висшето образование за един кратък период от време трябваше да придобиват дигитални умения и да бъдат адекватни на средата.

През март 2020 г. процентът, на тези които можеха да влизат в дигиталните платформи, да създават класни стаи, да качват презентации, да споделят екрана и т.н., беше много малък. Постепенно преподавателите станаха по-уверени, защото разшириха своите дигитални умения, учейки се „в крачка“ и постепенно знанията им придобиха релевантни измерения на изискванията на времето и на учащите. Второто важно обстоятелство, което също трябва да се отчита е свързано с възрастта на преподавателите, както в средното, така и във висшето училище в български условия. Големият процент на възрастните преподаватели означава затруднения с усвояването на дигитални умения, които са от голяма важност в учебния процес. В този смисъл подмладяването на преподавателския състав или поставянето на изисквания за дигитална грамотност над базисно ниво, която да бъде обвързана със заплащането на труда на учители и лектори във висшите училища, е крайъгълен камък в работата и критерий за добри дигитални преподавателски умения и подготовка, която трябва да се притежава.

Различните онлайн обучителни активности показват предимствата на дистанционното обучение, в същото време не особено високият процент на хората, които смятат че дистанционното обучение е ефективно, ни подтикна да зададем въпроса: **Кой тип обучение е за предпочитане според Вас?** (Графика 24)

Отговорите, които се дават са:

- Присъствено: 56.2%
- Онлайн: 13.8%
- Смесена форма: 27.5%
- Нямам мнение: 2.6%

Графика 24 Предпочитан тип обучение

Прави впечатление, както и при дигиталните фокус групи, че присъственото обучение се одобрява в най-висока степен и хората смятат очевидно, че то е най-ефективно. От друга страна, се забелязва, че посочилите „смесена форма“ съставляват почти 1/3 от извадката. Ако обединим процентите на отговорилите „онлайн“ и „смесена форма“ се създава едно значимо мнозинство от 41.3% от хората. Това идва да покаже, че постепенно онлайн обучението придобива значение и хората започват да го забелязват и оценяват като имащо място наред с присъствената форма на обучение.

Изводи

Разгледаната група от въпроси и отговори са индикатор за това, че онлайн обучението има място в българската образователна система. То се оценява относително положително, възприема се като добра стъпка и решение и постепенно хората го възприемат като естествен елемент на образователното пространство. Недостатъците на онлайн обучението почти изцяло съвпадат с тези, изведени в онлайн фокус групите.

Най-важно е да се помисли за това – как недостатъците на онлайн обучението да бъдат преодоляни и как да се справят с тях хората от различни възрасти и статуси.

Доверие в дигиталните медии и информацията в тях

Доверието е една от сложните социологически теми с непреходна изследователска стойност. Темата е изследвана от различни гледни точки - доверие в собствените възможности, доверие в институциите, доверие, че могат да се преодолеят трудностите, доверие в началниците, в легитимността на задачите и пр. (Lauhmann, 1988).

Относно разпространяване на недостоверна информация, темата също има дълга история. Води началото си още от теоретизациите във връзка с Първата световна война и се свързва най-вече с ефективността на пропагандата

Би могло да се твърди, че въпросът за доверието е вечен изследователски проблем, доколкото стои в основата на взаимоотношенията между хора и институционални образувания от различен род. А както се знае взаимоотношенията са съществували почти от появата на хората на нашата планета.

Разглеждането на темата за доверието може да обхване, както общосоциални и институционални измерения, така и строго индивидуални. Всъщност, въпросът за доверието кореспондира с резултатността от взаимодействието и взаимовлиянието на едни или други публични парадигми, доктрини, йерархични звена и пр. Той кореспондира и с човека, който е както техен създател, така и естествен обект на последиците от тяхното функциониране. Доверието от самосебе си фокусира отражението на почти цялото многообразие от процеси, протичащи в обществото и отделната личност, то е предпоставка за относително стабилното функциониране и развитие на всяка социална система, без която не може да се говори за каквато и да е устойчивост в общосоциален и индивидуален план.

Доверието е иманентна черта във взаимоотношенията на членовете на всяко едно институционално образувание, от степента на което зависи успешното функциониране и развитие на институцията или конкретното звено. В различните сфери в областта на живота то има съответна специфика, която от една страна конкретизира общите му характеристики, а от друга, експлицира относително самостоятелните му измерения.

Доверието, от друга страна, има своя конкретна насоченост. То винаги се отнася за нещо обективирано. Определя се в една или друга степен, за един или друг темпорален отрязък, към една или друга пространствена единица, към по-малко или повече конкретни измерения. При това не само в национален, но и в международен план.

Преходността на доверието е от изключително значение, както в процеса на съхраняването му във времето, така и за постигането му. Не е случайно в този смисъл, че на индоктринирането, разбираемо като намерение да се спечели нечие учбеждение или доверие като инструмент за задълбочено привличане към поставените цели се отрежда специално значение. Още повече че от убедеността в правилността на това, за което се апелира и извършва зависи както съответното доверие, така и конкретната резултатност.

Доверието има властови рефлексии и измерения. Дж Гълбрайт го свързва с различни форми на властови механизми - компенсаторни, условни, принудителни и пр. Свърва се с компенсаторните механизми в отношенията на хората в различните йерархични нива. Съществуването и разгръщането на "компенсаторната власт" се разглежда като експликация на някакви степени на доверие, които гарантират вътрешната убеденост и подчинение. Доверието е тясно свързано и с т.н. условна власт или власт на зависимостите. Т. е. с онази власт, която функционира на равнището на идеите; която е обективно обусловена и не е задължително нито упражняващите я, нито подчиняващите и се да си дават сметка за нейната реалност. Става дума за онова възприемане на авторитети, на чужда воля и пр., което се отъждествява с висшите предпочитания на подчиняващите се. Както пише Джон Голбрайт в „Анатомия на властта“ (Голбрайт, 1993), когато доверието е веднъж спечелено, независимо дали чрез открито или скрито въздействие, последвалото подчинение на волята на другите се смята за продукт на личния морален избор на индивида - на неговия усет, за правилното и доброто. Предпочитания от подобен род могат да бъдат съзнателно култивирани, посредством убеждаване или образование, да зависят от културата и ценностната ориентация на индивидите и в този смисъл да се разглеждат като нормален, подходящ и традиционно правилен начин на поведение, при което формулираната зависимост постепенно преминава в прикрита. Доверието имплицитно пронизва тази зависимост, служи едновременно за свързваща и демаркационна нишка.

Непреходната актуалност на проблема за доверието не означава, че доверието е константна величина. Нещо повече, не само в преходни периоди, но и в относително

устойчиви периоди от развитието на обществото, доверието е преходна величина. То е най-уязвимо по отношение на константност, зависи от много субективни и обективни фактори, които винаги трябва да се имат предвид. „Преоценката на ситуацията“ известна като показател в една от съвременните теории на комуникацията - т.н. теория на културните норми е онази основа, която предизвиква преосмисляне, промяна на възгледи и отношения. Осмислянето и преосмислянето, потвърждаването и промяната на възгледи, убеждения и отношения, са един от характерните измерители на доверието в един абстрактен план.

Въпросът за доверието в почти всичките му измерения излезе на преден план и с особена острота след преломния 10 ноември 1989 г., когато страната ни премина в преход към пазарна икономика и демократично общество. Доверието стана именитна черта на фундаменталната социална трансформация, която започна да се разгръща в нашата страна. Няма да е пресилено, ако го определя и като основен фактор в човешките отношения. Нещо повече, и като основно понятие в преходния период в който се намира страната ни.

Именно защото доверието лежи в основата на конструктивизма и на деструкцията, които съпътстват всички сфери на нашето общество.

Защо проблемът за доверието към информацията изпъква с най-голяма острота (<https://aej-bulgaria.org/trust-in-social-media/>). От множеството данни, касаещи общественото мнение се констатира, че почти няма изследване, в което въпросът за доверието да не присъства. Нещо повече, да не се разкриват промени по отношение на доверието към лидери в рамките на отделни партии и движения, по отношение на отделни политически платформи, по отношение на оптимизъм и песимизъм към бъдещето на отделните партии и пр. като резултат от промени на доверието в отделните индивиди. Ако се отнасяме с доверие към провежданите демоскопски изследвания през последните години или поне към по-голямата част от тях, ще сме констатирали, че преходността на доверието е действително константна величина и че, което е особено важно - има противоположни политически фундаменти, всяка от които с претенции за достоверност.

Или пък да се вземат предвид кризите на доверието, както често се мисли при възникване на нови предизвикателства, свързани с различен тип проблемни

идентификации в трансформационните процеси, в преоценките на ситуациите, в която се намираме периодично.

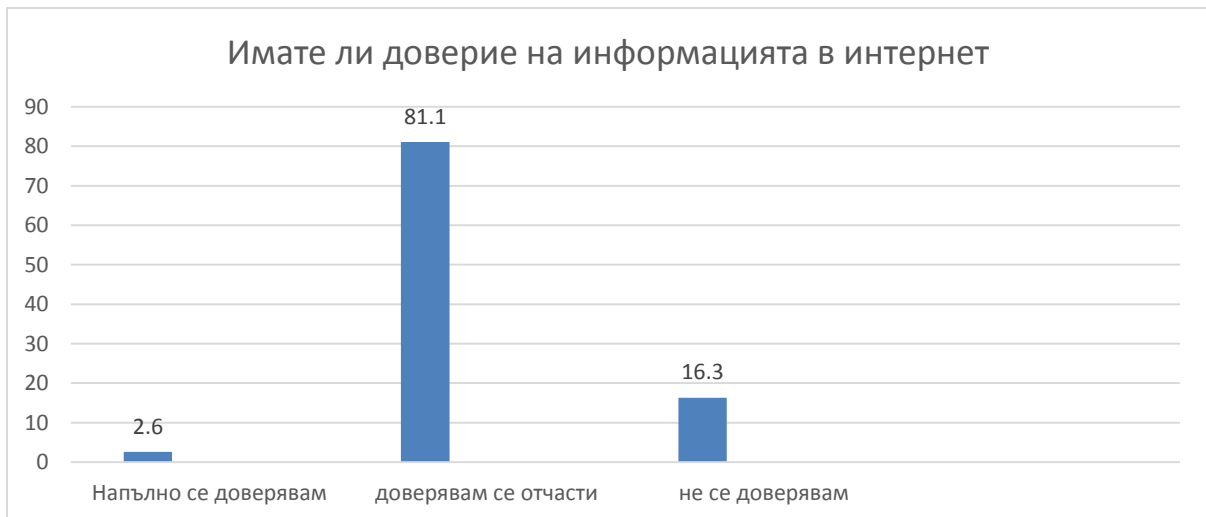
Проблемът за доверието в информацията тясно кореспондира с „преоценката на ситуацията“, която е в основата на най-влиятелната теория за въздействието на медиите в цялата им еволюция- теорията за културните норми. Именно защото преоценките на ситуациите се правят от преобладаващите и господстващи в конкретни моменти политически лидери и интерпретатори.

Проблемът за доверието има вече и глобални властови измерения - агресивни властни политически лидери и интерпретатори в различни краища на света са разгърнали амбициозни пропагандни планове за преразпределяне на установени международни територии, използвайки фалшиви подходи за манипулиране на информации.

Намесвайки се пряко в интерпретиране на преценка на ситуации от различен род чрез хибридни сайтове и подставени лица, пропагандната машина на агресивните страни използва внедрени свои хора и най-новите достижения на дигиталните технологии за дестабилизиране и компрометиране на държави, доктрини, програми, та дори и конкретни лица и тяхното обкръжение. Ето защо, проблемът с доверието се оказва крайъгълен камък за доверието към информацията, към медиите и поставя с особена острота загрижеността за медийната грамотност на населението. Самото обстоятелство, че интернет почти измества останалите средства за информиране сред подрастващото население, налага към този проблем да се отнасяме с особено внимание

На въпроса, чиито резултати са представени в Графика 10 *„Имате ли доверие на информацията в интернет?“* не случайно в отговора „напълно“ се доверявам има минимален процент от лицата (2, 6 %); отговорът „не се доверявам“ е посочен от 16,4%. Изключително преобладават хората, които изразяват съмнения и само отчасти се доверяват - 81,1%.(Графика 25).

Графика 25 Доверие към информацията в интернет

Разбира се въпросът за доверието към информацията в интернет е поставен на принципна основа, като той не дава представа за доверие към информацията към конкретни сайтове, източници, онлайн съществуващи институции, медии и пр. Но въпреки това подсказва, че е налице резон, че има някакъв проблем. И това наистина е така. През последните години се появиха множество анонимни, а и не само анонимни сайтове, които разпространяват фалшиви новини и правят опити да дестабилизират цели региони, включително и от континентално естество. Разпространението на фалшиви новини, както е добре известно, се извършва в хибридни манипулативни форми. Използват се високите технологични дигитални възможности на новите медии и все повече затрудняват открояването на истинната от фалшивата информация. Започната е като че ли нова пропагандна война от определени сили чрез онлайн медиите, борбата срещу която става все по-трудна. Компаниите, особено тези на социалните мрежи, търсят начини за елиминиране на това много опасно явление, но все още има пробойни, върху които трябва да се работи сред подрастващите, а и не само.

Изхождайки от принципността, с която се подхожда към информацията, която се разпространява в интернет, както и от желанието да открием спецификата на интернет комуникацията, съмненията към евентуални фалшиви новини се опитваме да отрием с евентуални последващи действия. Така наличието на съмнения и тяхното разрешаване постигаме чрез търсене на други източници. Така на въпроса: *„Ако изпитвате съмнения към дадена информация от интернет, как постъпвате?“* Получените резултати сочат, че при съмнения относно достоверността на дадена информация в интернет, мнозинството от респондентите (87%) търсят информация от различни сайтове за потвърждаване на

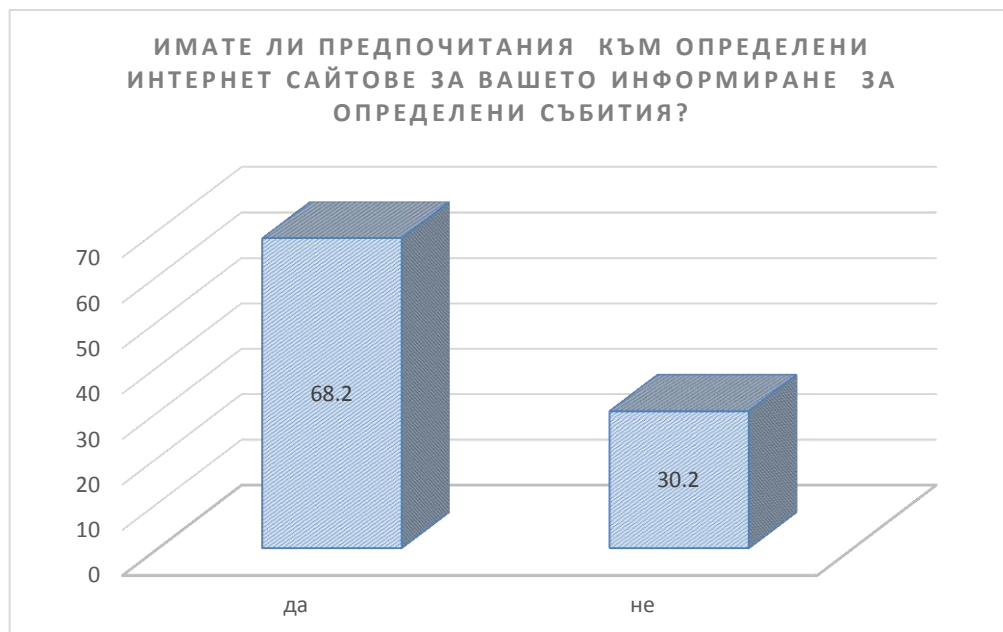
информираността си. Едва 11,4 % са тези, които си остават със съмненията без да търсят допълнително информация. Това означава, че все повече хора осъзнават проблема с фалшивите новини и се стараят да се убедят в истинността на поднасяните информации, особено по значими теми. Графика 26 е показателна в това отношение.

Графика 26 Търсене на допълнителни източници за информация при съмнения за достоверността на поднесена информация

Всъщност, подобно на традиционните медии и към отделните нови медии – онлайн радиа, телевизии, блогове, сайтове и пр., хората имат предпочитания. Предпочитанията към определени сайтове се засилват с течение на времето. Изследването ни потвърди наличието на твърди предпочитания. На въпроса ни: *Имате ли предпочитания към определени сайтове за Вашето информиране за текущите събития*“, почти две трети са категорични, че имат такива предпочитания.

Графика 27 Предпочитания към сайтове за информиране

Предпочитанията на хората към определени сайтове много често кореспондират със създадена представа у тях, че тези сайтове са сайтовете, на които те имат доверие, които притежават качествата, които устройват или най-малко, на които политиката на действие отговаря на потребностите и нагласите на хората към определена политика

Но настъплението на тролове, хибридни сайтове, навлизането на непроверена информация и в традиционните телевизии и радиа, кара хората действително да започват да се съмняват в достоверността на информацията и в традиционните, вече утвърдени радиа и телевизии.

Затрудненията продължават да се увеличават

На въпроса „*Можете ли да отсейвате истинната от неистинната информация?*“, се получиха следните отговори: „да, все още“ - 50,5%; „отчасти“ - 40,9% и „вече се затруднявам“ - 8,6%. Графика 28 е показателна.

Графика 28 Отсейване на истинната информация от неистинната

Изводи

Все по-трудно става отсейването на истинната от неистинната, фалшивата информация. При това не само за обикновените хора, но и за специалистите. Дигиталните технологии позволяват използване на различни инструменти за комбиниране, дори на неподозирани елементи: предмети, пространства, хора, глас изображение. Ето защо, пред медийната дигитална грамотност стоят все по-сериозни предизвикателства.

Доверието към информацията става все повече уязвимо, все по-непостоянно.

Въпреки своята преходност в конкретните си измерения, проблемът за доверието остава с непреходно значение за социалното конструиране, в противовес на всякакви деструкции. В плана на медийната дигитална грамотност е повече от необходимо да се извърви пътят от проблема за доверието в индивидуален план, към проблема за доверието като основен информационен проблем на индивидите и обществото в процеса на все по-засилващите се социални трансформации във всички сфери на нашата страна.

Кибертормоз

Въпросът за социалните мрежи не е еднозначен - той често се свързва не само с положителни аспекти, но и се разглеждат и потенциалните техни негативни въздействия върху живота на хората. Потреблението на интернет крие и своите рискове. Като една съвсем нова „придобивка“ на съвременното общество с навлизането на електронните средства за комуникация се наблюдава и кибертормозът. Кибертормозът е форма на тормоз, която използва като средства възможностите, предлагани от съвременните комуникационни технологии – Интернет и мобилни телефони. Кибертормозът проблематизира контексти на предизвикателства на киберсигурността, но също така и на медийната комуникационна замърсеност, в това число - език на омразата. Приема се, че кибертормозът е продължение на социалния (индиректен) тормоз. Ключов аспект за превенцията на кибертормозът е необходимостта от повишаване на осведомеността, знанията и компетентностите. Изграждането на ключови компетенции за развитие на критичното мислене и за медийна грамотност би насърчила устойчивостта на хората срещу него. Въпросите, свързани с кибертормоз, са отражение на социалните отношения между хората. Аспекти на кибертормоза касаят онлайн комуникацията, и потенциала му да въздействат върху социалното, емоционалното и моралното развитие на индивидите.

Попитани дали са попадали на прояви на кибертормоз към някого в социалните мрежи, 49.7% от респондентите са отговорили, че не са попадали форма на кибертормоз, на която те са били свидетели в онлайн пространството. Обидни коментари и речта на омразата се посочват от 35, 0%. Този индикатор подсказва за дефицити при управляването на емоциите в онлайн взаимодействията и за насърчаване на онлайн рисковото поведение, което утвърждава нетолерантност, дискриминация, стигматизация, насилие, дори агресия. Следващата проява поставя акцент върху виртуалната идентичност и посегателството върху нея (25,0%). Фокусирайки се върху кибертормоза като проява на разпространяване на лъжливи слухове или разпространяване на фалшива информация за лице с цел да се навреди или да се накърни репутацията, този аспект се очертава от 24,6%. Рисковете от използването на интернет включват и публикуване или споделяне на снимки и / или видеоклипове, които уронват достойнството на човек и го представят в неблагоприятна светлина (18,9%) и отправяне на заплахи/заплашителни съобщения (15,4%). (Графика 29)

Графика 29 Кибертормоз и форма на кибертормоз

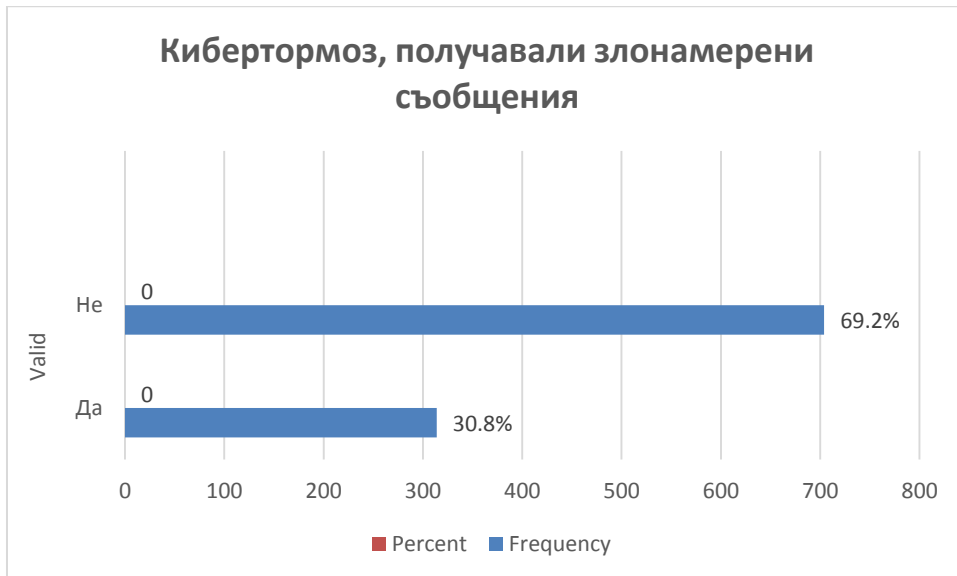
Респондентите споделят и дали лично те са попадали в рискова онлайн ситуация. Този въпрос задава и нюнси за значението на дигитално медийната грамотност по отношение на индивидуалните онлайн дейности - как те влияят върху самия индивид, другите хора и по-широката онлайн общност. В този контекст основните форми, които са очертани, засягат аспекти, свързани с проява на омраза. На въпроса: Вие лично попадали сте в ситуация, в която да сте: получавали обидни коментари за Ваши постове, най-много са отговорили с „не“ 72,1%, за разлика от тези които са получавали обидни коментари – 27,9%. (Графика 30)

Графика 30 Кибертормоз, обидни коментари за постове в интернет

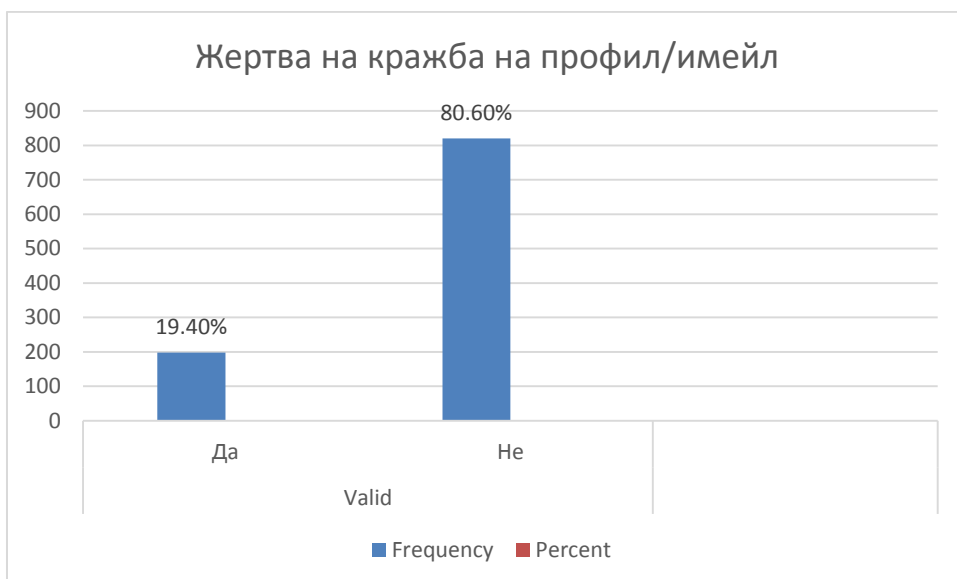
Тези от респондентите, които са получавали злонамерени съобщения са 30,8%, в сравнение с тези които не са получавали такива, и чиито брой включва повече от половината анкетирувани - 69,2%. (Графика 31)

Графика 31 Кибертормоз, злонамерени съобщения

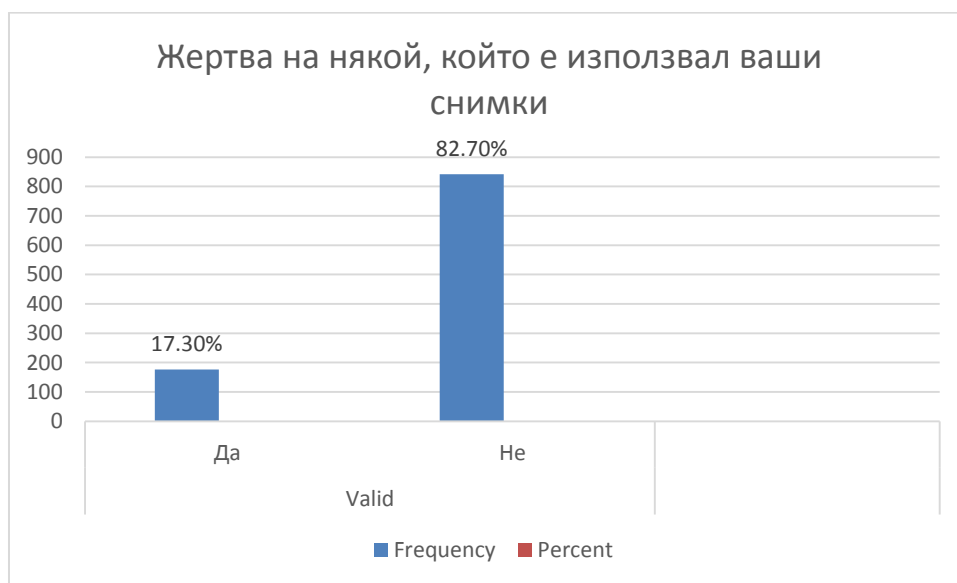
Достъпът и неетичното използване на информационни и комуникационни технологии оказват негативно въздействие и чрез прояви като кражба профил/имейл се посочва от 19,4%, а 80,6% от всички анкетирувани не са се сблъскали със кражби на профил. (Графика 32)

Графика 32 Кибертормоз, жертва на кражба на профил.

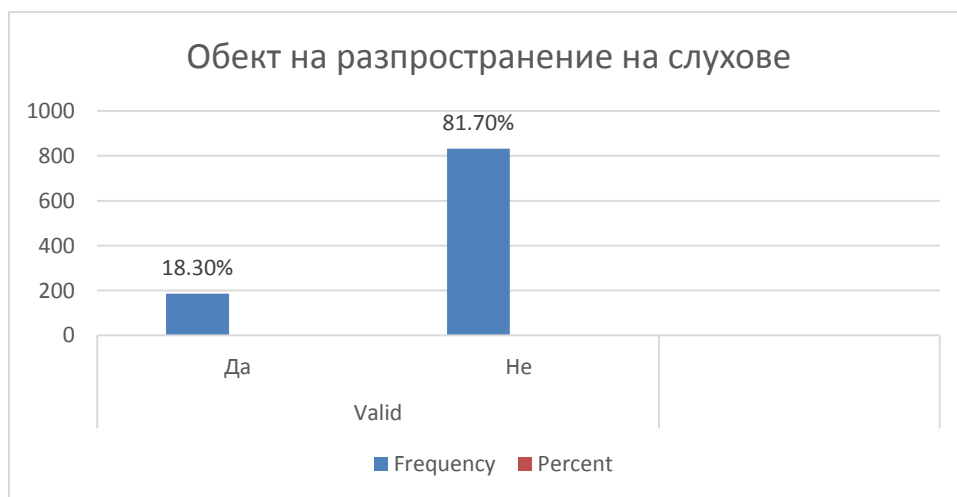
По отношение на използването на снимки от страна на други потребители в социалните мрежи, 17,3% от анкетираните посочват че са били жертва на този вид кибертормоз, а 82,7 не са се сблъскали с това. (Графика 33)

Графика 33 Жертва на някой, който е използвал ваши снимки

81,7% от всички анкетирани посочват че все още не са били жертви на разпространение на слухове в социалните мрежи, докато 18,3% отговарят, че са били обект на разпространение на слухове по техен адрес. (Графика 34)

Графика 34 Обект на разпространение на слухове.

Изводи

Проведеното изследване представя богата и разностранна картина на процесите на дигитализация в българското общество, състоянието на дигиталните умения и компетентности на хората, както и доверието, което те имат на информацията, получена от различни дигитални източници. В този смисъл може да се каже, че получените резултати пресъздават по реалистичен начин процесите на дигитализация и нейното навлизане във всички области на живота. Целта на проведеното проучване бе да се покаже както фактологична информация, отнасяща се до навлизането на различни дигитални устройства в ежедневието, така и оценъчни аспекти, свързани с наличието на дигитални умения и степента, в която те стават елемент от личностната система на знания и компетентности, полезни: на работното място и професията, в обучението, в свободното време, в извършването на различни дейности. Така, получената многомерна картина на дигитализацията в социален план е релевантна на очакванията към индивидите и общностите и тя съответства на други данни и резултати, получени от различни проучвания.

Основните акценти от представените резултати имат следния обобщен вид:

- По отношение на наситеността с дигитални и смарт устройства, определено може да се каже, че те са се превърнали в ключов елемент от нашия живот. Масово са разпространени смартфоните, компютри, лаптопи и други устройства, които допринасят за ефективността на изпълняваните дейности.
- Друг важен извод е, че в българското общество има висок процент хора, които имат основни дигитални умения и имат отлично позициониране в Интернет. Все още, обаче се наблюдава и значителна разлика в дигиталните умения на различните поколения. Въпреки посоченият висок брой млади респонденти, които имат сравнително добри дигитални умения, техните родители все още не използват много често или почти не използват социалните мрежи. Това от своя страна налага нуждата от развитие на дигиталните умения на българското население и от реализирането на политики, които са насочени към всички възрасти, професии и етноси с оглед подобряване на дигиталната култура.
- Друг ключов извод е свързан с онлайн обучението и неговото място в българската образователна система. Дистанционното учене се оценява относително положително, възприема се като добра стъпка и решение и постепенно хората го възприемат като

естествен елемент на образователното пространство. Недостатъците на онлайн обучението са свързани с липсата на общуване и възможност и поддържане на директна комуникация. Като недостатък се посочват и техническите проблеми, които могат да се появят, зависимостта от техническата връзка и изрядност на платформите, различни проблеми, свързани с методиката на преподаване и използване на различни подходи на обучение. Важно е да се помисли как недостатъците на онлайн обучението да бъдат преодоляни и как да се справят с тях хората от различни възрасти и статуси.

- Важен извод, до който достигнахме, се отнася и до доверието към информацията, която се получава от различни източници, като постепенно нараства дялът на хората, които искат да проверят и да достигнат до по-обективна и истинна информация. Оказва се, че именно идеята за рефлексията, за развиването на критичен поглед и осмисляне на онова, което намираме в интернет средата, е едно от важните следствия на дигитализацията: да се развие умение и способност за критичност. В този смисъл дигиталният човек е търсещ, рефлексивен и активен рационално човек.

- Друга важна област, засегната в проведеното изследване, се отнася до кибертормоза и различните негови характеристики. Определено има и то немалко случаи на различни прояви – обидни коментари, нетолерантност, дискриминация, уронване на достойнството, заплашителни съобщения, кражба на самоличност. При някои от тези прояви наблюдаваме повече, а при други – по-малко като численост случаи. Факт е, че те съществуват и че е необходимо да се развиват противодействия на нормативно ниво, както и разработване на механизми за недопускане и ограничаване на подобни прояви.

Важен извод е, че дигитализацията създава разделения. Тези разделения се надстройват над вече съществуващи такива – по възраст, образование, професия, етнос. Затова е необходимо да се прилагат политики за създаване на равни възможности, за подкрепа на хората в неравностойно положение и за намиране на резерви за стимулиране на изоставащите.

В своята цялост представените от проведеното изследване резултати показват един реалистичен и обективен подход за измерване на многоаспектните проявления на дигитализацията, както и на необходимостта от подобряване на различни нейни характеристики и страни.

Четвърта глава Онлайн Фокус групи. 2021

1. Дистанционното дигитално обучение и неговото качество в условията на Ковид ситуацията: Онлайн фокус групи

През 2020 и 2021 г. образователната система бе изправена пред сериозни изпитания, свързани с нейната иновативност, креативност и отвореност. Съществуващите педагогически методи и похвати бяха подложени на изпитание и преосмисляне. За всички участници в образователните взаимодействия тази ситуация беше неочаквана, трудна и изпълнена с предизвикателства. В тези условия дигиталната грамотност и обучение бяха поставени в условия на безпрецедентно стимулиращо развиване, като те станаха предпоставка за надграждане на знанията и уменията в дигитален контекст.

Дигиталната грамотност е пряко свързана с ученето и преподаването; в условията на ковид ситуацията, дистанционното обучение като основна форма на провеждане на занятията в образователната система се наложи на всички нива. Дистанционното обучение е обучение, което става възможно благодарение на Интернет и някои от следните дигитални устройства: стационарен компютър, лаптоп, таблет или мобилен телефон. При този тип обучение могат да се използват различни видове формати – текст, видео, аудио, графични изображения, интерактивно съдържание, тестове за оценяване на знания и др. Масово в средното и висшето образование преподаватели, ученици и студенти се сблъскаха с дигиталния формат на обучение, макар че той е познат, тъй като е бил прилаган и по-рано, но не е бил така повсеместен и задължителен, както стана в последните две години.

Дигиталната грамотност стана задължителен елемент от арсенала на преподаватели и учаци, за да могат пълноценно да се провеждат занятията. В периода от почти година март 2020 – май 2021г. се прилагаха поредица от мерки по „затягане“ и „разхлабване“ на действията, свързани с дистанционното обучение. В тази ситуация важно е качеството на провежданото обучение и един от индикаторите на качеството е обратната връзка със студентите и начина, по който те оценяват дистанционното обучение. Затова през м.май 2021г. проведохме две онлайн фокус групи в:

- спец. Финанси, счетоводство и контрол, първи курс, УНСС – 7 май 2021г.
- спец.Социология, сборна група от втори и четвърти курс, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – 31 май 2021 г.

Целта бе – да се проследят мненията и оценките, които се дават от студентите на протичащото дистанционно дигитално обучение и в частност на дигиталната култура на преподавателите, които са централните фигури в процеса на преподаване и обучение, те структурират и задават ритъма виртуалната класна стая.

Ще проследим характеристиките на всяка от проведените онлайн групови дискусии, за да се експлицират мненията на студентите, но също и да се направи обобщение относно техните представи и очаквания спрямо създалата се ситуация. И при двете онлайн фокус групи главната тема, която бе подложена на обсъждане бе: какво е качеството на дистанционното обучение? Кои са положителните и отрицателните страни на този тип обучение? По какво се различават двата формата на учене и преподаване и кой от тях е предпочитан и защо? (Приложение 8)

2. Специалност Финанси, счетоводство и контрол, първи курс, УНСС – 7 май 2021г., 9.00 - 10.30 часа

В тази онлайн дискусия участваха 12 студента от първи курс, всички са на 19 години, т.е. това е първата година след тяхното средно образование, което означава, че те все още носят в своето съзнание белезите и нагласите, формирани от училището, тъй като на практика почти през цялото време на първи курс са били в ситуация на онлайн обучение.

Във връзка с дигиталното обучение, което се осъществява в УНСС, трябва да се отбележи, че се използва платформата “Teams” и тя е единна за всички курсове и специалности. В рамките на тази платформа се провеждат лекциите по всички дисциплини, провежда се комуникация по електронна поща, както и се разработват всички тестове, които се използват от преподавателите за оценяване знанията на студентите.

В обобщен вид **ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ страни**, посочени от студентите, на дистанционното дигитално обучение са:

- **Обучението е индивидуално**, всеки сам определя ритъма си на учене, няма нужда от допълнителни занятия с други преподаватели:

„Способността да се изучава материалът с индивидуално темпо, свобода и гъвкавост при избора на предвидените курсове и избираеми дисциплини“ (жена)

„Човек се учи да се самообразова, което е важно в съвременния свят“ (мъж)

„Ученето онлайн е по-лесно. По време на дистанционното обучение се намират по-лесно материали за учене и за подготовка и всичко се определя от темпото и интересите на учащия.“ (мъж)

„учениците и студентите започнаха да свикват с независимото индивидуално придобиване на знания. Това умение ще им бъде полезно в бъдеще.“ (жена)

- Освобождава се свободно време, което може да се инвестира в други дейности.

„спестява се и време. С онлайн обучението преподавателите, наред с учениците/студентите, могат да спестят много време. Всичко е на една ръка разстояние въщи. Веднага след приключването на лекцията затваряме лаптопа и се концентрираме върху ежедневиите си задачи. Това дава равни условия за образование на всички, независимо в коя част на България се намират.“ (жена)

„Обучението в електронна среда в университета е съвременен метод, при който учебният процес преминава доста спокойно - лекционните занятия се осъществяват нормално, и този метод съществува отдавна по света“ (жена)

„Аз като студент, който пътува час и половина до университета на отиване и след това още толкова на връщане губя време, а времето е ценен ресурс.“ (жена)

„дистанционното преподаване ми помага да съм по-концентриран по време на лекциите и съответното научавам нещата по-добре и бърз много усилия. Друга положителна характеристика, е че много по-лесно се водят записки, поради факта, че в дома си имам повече приспособления, отколкото си нося в Университета.“ (мъж)

- Използват се различни материали, видео и аудио съдържание и други съвременни технологии.

„Обучението в електронна среда в университета е модерен подход за преподаване, при който се използват различни техники и материали, приспособления

за обучение: презентации, видеоуроци, дискусии, за да станат по-разбираеми и ясни темите“ (жена)

„Всички преподаватели качват лекциите в интернет и нямаш особена нужда от учебници, имаш възможност да прегледаш всички учебни материали от всяка част на света, както и от всеки един лаптоп“ (мъж)

„в едно онлайн обучение може да се използват разнообразни изразни форми – видео, аудио, текст, тестове за знания и т.н., това на свой ред би могло да доведе до по-висока ангажираност и ефективност при разбиране и запомняне на информацията, тъй като подпомага учащите с различни стилове на учене.“ (жена)

- **Студентът може да учи навсякъде**, от всяка точка - където има достъп до интернет.

„Всеки има мобилен телефон или лаптоп под ръка, от който може да се свърже, където и да живее. По този начин хората не са обвързани с транспорта, за да се обучават. До някаква степен това ни носи и безопасност, защото нивото на катастрофи по пътищата е особено високо в пиковите часове, когато всички отиват на училище, работа или университет“ (жена)

„Тази форма на обучение ми позволи гъвкаво разпределение на времето и ми даде уникалната възможност за придобиване на висококачествено образование, без посещаване на учебното заведение, което със сигурност се отчита като голям плюс. Основните предимства са, възможността да се учи от всяка точка на света, в удобно за всички време, в комфорта и уютта на собствения си дом.“ (жена)

„Вместо едно обучение да се преминава в определено фиксирано място и време, с помощта на високите технологии, то може да се премине от всяко място и по всяко време. Това развързва ръцете на обучаващите се и те могат да преминават обучението, където и когато пожелаят“ (жена)

- **Учащият си създава повече удобства**, които го подпомагат:

„В къщи, където се намирам, докато се провежда онлайн обучението, разполагам с много удобства – мога да си направя кафе, да се разположа на удобен стол, понякога да стана, дори като огладнея да похапна. Понякога ми се е случвало да съм извън къщи и пак да съм включена онлайн и да слушам лекцията“ (жена)

„Можеш спокойно от вкъщи да присъстваш във всички лекции и няма нужда да се разкарваш до университета, който може да бъде в другия край на града“ (мъж)

„Плюсовете на дистанционното е, че не трябва да се притесняваме от външния си вид, защото сме си вкъщи. Обличаме най-удобната дреха и започваме работата или лекцията си. Много по-тихо е във вкъщи, ако човек си има работа може да си я свърши едновременно докато слуша лекцията си“.(мъж)

„Учениците и студентите имат възможност отвсякъде да влязат и да бъдат част от учебния процес, дори в движение. Спестяват си време от пътуване и родителите са по-спокойни, че децата са си вкъщи и учат. Друго положително е това, че децата се учат да ползват технологии. Когато са болни по-лесно може да стане усвояването на материала и децата да не изпуснат материал“ (жена)

„Тази форма на обучение ни позволи да разпределяме времето си и ни даде уникалната възможност да придобием висококачествено образование, без посещаване на учебното заведение. Основните ѝ предимства са, възможността да се учи от всяка точка на света, в удобно за всички време, в комфорта и уютта на собствения си дом. Също така, онлайн обучението дава възможност за повече свободно време. Благодарение на онлайн обучението, смятам, че голяма част от учениците и преподавателите успяха да усъвършенстват и подобрят компютърната си грамотност и компетенции.“(мъж)

- Икономически по-изгодно за всички:

„В момента образованието е много по-икономически изгодно. Както за учебните заведения и институции, така и за обучаващите се. За първите няма високи разходи за поддръжка на сгради, за консумативи, ток, вода, отопление, както и възможни извънредни разходи при употреба на съоразженията в сградата (например да се счупи някоя врата в процеса на използване и тя да трябва да се ремонтира в най-кратък срок). Всичко това води до големи спестявания на средства. От друга страна за обучаващите се също има по-нисък разход - например за транспорт до училище или университет, за учебни пособия, за храна дори“ (жена).

„Друго значително предимство на онлайн обученията е, че те са с по-ниска цена спрямо традиционните форми на обучение в зала.“ (жена)

„Не можем да отречем, че обучението в онлайн среда е много по-достъпно и икономично от гледна точка на транспортни разходи и време. Студентите, които не живеят в общежития в близост до университета и им се налага да пътуват всеки ден, за да присъстват на лекции спестяват по 2 часа всеки ден или общо 10 часа на седмица само от транспорт“.(мъж)

- Про-Екологично ориентирано:

„При предаването на теми се пести хартия и може да се каже, че е и природосъобразно“(жена)

„Когато не се ходи в университета, градският транспорт е по-малко натоварен и замърсяването е по-малко“(жена)

НЕДОСТАТЪЦИ на дистанционното обучение:

- Ограничени социални контакти

„Един от минусите за мен е това, че социалните ни контакти са ограничени до минимум, а хората сме социални същества. Също така като сме затворени постоянно вкъщи сме по-склонни да изпаднем в депресия или в друго лошо психично състояние“(мъж)

„Може би най-големият минус на всичко това, е че се губи социалният контакт. Всичко се случва през един екран. Не само се губи връзката студент със студент, но и тази между студента и преподавателя. А това според мен оказва огромно влияние на качеството на образованието и на университетското преживяване като цяло“(жена)

„за хората, които идват от други градове и не са установили социални контакти до този момент е трудно и ще бъде още по – трудно занапред да изградят социален кръг от приятели“(жена)

„изолиран от колегите от Университета, сам в къщи, човек не се чувства много добре, защото всяко човешко същество има нужда от социален контакт, а при дистанционно обучение той е рязко намален“(мъж)

„Тази ситуация с карантината затвори хората в домовете си и ги лиши от общението на живо с другите. За мен лично, това беше голям стрес, защото никакъв лаптоп и видеоконференции няма да ми заменят човека да е до мен и да си говорим на живо“ (жена)

„Времето прекарано в университета е време, в което се чувстваш истински пораснал и зрял. Някак си самото място всява респект и уважение. На последно място, но не по важност са и колегите преподаватели. Това са хора, от които можем само да се учим. Всеки един от тях има знания, които биха били полезни за всички, не само като преподаватели, те са интересни като личности. Да имаш възможността да седите един срещу друг и да разговаряте е време, което всеки студент помни“ (жена)

- Психологически проблеми

„Дългият период на престой извън образователната система създава силен потенциал за демотивация и деангажираност към ученето“ (жена)

„Преминването към нов режим обучение предизвиква стрес сред учениците, защото не всеки беше готов да учи онлайн без да се вижда с преподавателя и колегите си.“ (жена)

- Промяна на средата

„В къщи липсва учебният контрол при нарушаване на дисциплината. Има много фактори, които разсейват студентите и няма какво да се направи по въпроса. По този начин обучението става по-некачествено“ (жена)

„При онлайн обучението ние не получаваме същите знания, защото когато си вкъщи не можеш да се концентрираш, както, когато си в университета, по време на лекцията, не е същото да си в една зала с преподавателя и да го слушаш и да си комуникирате на живо.“ (жена)

„Ученето онлайн отнема повече време, защото учащите се разсейват повече и прекарват много време пред устройствата. Учебното съдържание не е пригодно да бъде преподавано онлайн“ (мъж)

„изисква се обучаващият се да притежава определени умения за управление на времето и поддържане на висока лична мотивация. Без подобни умения и мотивация, онлайн обучението може лесно да се провали“ (жена)

- Технически проблеми

„Ако скоростта на връзката е малка, това директно се отразява върху възпроизвеждането на звука, видеото и цялостното съдържание. Такива ограничения могат да предизвикат дълго чакане при теглене на файл и така да попречат на учебния процес; когато има голям трафик на информация, връзката е по-бавна“ (мъж)

„Много често се губи и пълното разбиране на информацията, тъй като може да има технически проблеми по време на обучението.“ (мъж)

„поради технически проблеми можеш да изпуснеш много от важните ти лекции, без да имаш никаква вина.“ (мъж)

- Съдържателни проблеми

„Някои от лекциите са твърде статични, без презентации, не привличат вниманието или направо са взети от учебника и са *copy-past*“ (мъж)

„Не всеки предмет може да бъде изучаван на компютър. Обучението чрез компютър не е подходящо за някои дисциплини, където се изискват специфични умения, които трябва да се усвоят“ (жена)

„Смятам, че има специалности, за които онлайн обучението не може да стои на дневен ред, тъй като обучението (например в „Медицината“) е повече практическо, отколкото теоретично.“ (жена)

„Както показва времето, преподавателите, които могат да преподават онлайн лекции, са в малцинство.“ (жена)

„Нараства натоварването на преподаватели и студенти. Преподавателите трябва да отделят повече време за представяне на лекциите и темите в електронен вид. Всеки преподавател дава много задачи за вкъщи, които също изискват време за изпълнение.“ (жена)

- Педагогически и организационни проблеми

„Трудности с включването на всички учащи в дискусиата - само 15–20% от присъстващите участват в дискусиата.“ (жена)

„не ни се обръща достатъчно внимание, не си познаваме лекторите, нямаме възможност да участваме в лекцията, а дори и да участваме, преподавателите не знаят кой е отсреща. Също така на място е много по-лесно да научим нещо.“(мъж)

„Материала не се усвоява толкова добре, колкото, ако сме присъствено. Учащите се обездвижват, седят само да компютрите и това довежда до лоши последици, дали проблеми със зрението, затлъстяване, минимален досег до хора.“(жена)

„Липсват лабораторни и практически упражнения“ (мъж)

„Учащите си разменяват домашни и не работят самостоятелно“ (жена)

„Често и комуникацията виртуално не е напълно адекватна за обучение и правенето на тест с ограничено време по минута на върнос. Създава се повече стрес за студента и започват скандали с преподавателя.“ (мъж)

- Икономически проблеми

„Всички учащи нямат условия за онлайн обучение, както и това, че в къщи може да няма достатъчно стаи“ (жена)

„Дистанционното обучение изисква скъпа техника, поддържане на добра интернет връзка“ (жена)

„Огромни трудности се проявяват при осигуряването на обучения по компютърна грамотност –особено за бедните, учащите от ромски етнос или от социално слаби семейства; и тези трудности създават сериозни проблеми.“ (жена)

„Онлайн обучението е скъпо и изисква устройства, които не всеки може да си позволи“ (жена)

„Изисква се непрекъсната интернет връзка и притежаването на лаптоп или компютър – все още не всички семейства разполагат с тези технологии“ (жена)

- Здравословни проблеми

„Често срещано следствие от продължителното стоене на компютъра е вероятното увреждане на зрението, както и на гръбначния стълб (от неправилната стойка)“ (жена)

„Един от големите недостатъци на онлайн обучението според мен е количеството часове, които трябва да прекараме пред компютъра, за да научим. Това упражнение, ако се извършва непрекъснато, може да доведе до визуални, физически или мускулни здравословни проблеми.“ (жена)

- Екологични проблеми

„Увеличава се изхвърлянето на пластмасови отпадъци, изхвърлят се повече опаковки на продукти за еднократна употреба. Във време на криза хората все по-често купуват опаковани храни. Кризата с коронавируса постави на заден план проблемите с климата, които не са по-малко значителни и трябва да обърнем внимание и на тях.“ (мъж)

СРАВНЕНИЕТО – дистанционно и/или присъствено обучение:

„В крайна сметка смятам, че предвид ситуацията с Covid – 19, всички, които участват в процеса на онлайн обучението се справят добре и това е една много добра алтернатива при последващи грипни ваканции, например, или други предпоставки, които биха възпрепятствали присъственото обучение.“(жена)

„Качеството на дистанционното обучение е сравнително добро и подобно на присъственото обучение; но аз го възприемам като антикризисна мярка, а не като алтернативна форма на обучение, която просто е по-лоша от традиционната“ (жена)

„По този начин вярвам, че дистанционното обучение помага на студентите и учениците да се адаптират към предизвикателствата на времето, развива тяхната независимост и предоставя много възможности“ (жена)

„Аз изразявам предпочитание към дистанционното обучение, защото работя и така, дори когато съм на работа, мога да си сложа слушалки и да се включа в лекцията, както и да изпълнявам различни задачи, които се възлагат. За себе си оценявам, че мога да си разпределям по-добре времето, помага ми да имам по-добра организация. За мен лично, връщането към присъствено обучение ще бъде много по-стресиращо и го оценявам негативно. Предпочитанията са ми към дистанционното обучение“ (мъж)

„Трудно е да се каже, само едното или само другото. И двата типа обучение имат своето място и значение; трябва да се комбинират, за да може наистина обучението да бъде максимално ефективно. Но определено, трябва да се провежда и

само дистанционно обучение, защото то дава повече възможности в технически и обучителен план“. (мъж)

„Несъмнено придобиването на знания чрез дистанционно обучение е доста полезно и удобно. Може би в близко бъдеще дистанционното обучение ще се превърне в допълнение към традиционното, но няма да може напълно да замести обичайния процес на придобиване на знания. Мисля, че всяка година този формат на обучение ще става все по-търсен.“(жена)

„В заключение ще кажа че онлайн обучението в България е добро, с високо качество и много удобно! Но при първа възможност, бих се радвала да се съберем присъствено“ (жена)

3. Специалност Социология, сборна група от втори и четвърти курс, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – 31 май 2021 г. 10.30-12.30 часа

В онлайн дискусиата участваха 10 студента от втори и четвърти курс, всички са във възрастния диапазон: 20-24 години. Те вече познават университетската среда и изисквания, придобили са определени умения, които са важни и са съобразени с изискванията на преподавателите. Самото дигитално обучение е нещо иновативно, доколкото се въвежда в тази повсеместна форма за първи път. В същото време като дигитално младо поколение студентите се напълно в кондиция относно електронните платформи и притежават умения, които са необходими за дистанционно обучение.

В онлайн фокус групата им бе поставена основната тема: Качество на дистанционното дигитално обучение в условията на Ковид ситуацията. Кои са положителните и отрицателните страни в университетското дистанционно обучение.

В ЮЗУ са избрани две дигитални платформи за провеждане на обучението: Blackboard и BigBlueButton. По всеки предмет преподавателят си създава класна стая, която има собствен код и линк, които се изращат на студентите и те влизат във виртуалната класна стая, за да проведат лекцията.

В обобщен вид **ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ страни** на дистанционното дигитално обучение са:

- **Обучението е индивидуално**, всеки сам определя ритъма си на учене:

„Преди десетилетия, всеки който е искал да учи, е трябвало продължително време да посещава образователни институции и библиотеки. Днес за придобиване на нови знания е необходим само компютър с достъп до Интернет и индивидуално решение. Дистанционното обучение дава на човека специфичен набор от знания и умения (мъж)

„Студентите могат да се обучават със свое собствено темпо и на място избрано от тях. Това създава гъвкавост, достъпност, удобство“(мъж)

„Всеки сам определя колко сериозно да гледа на образованието и какво количество време и енергия да вложи“(жена)

„Студентите се учат да бъдат по-отговорни, дори и в домашни условия, но дали ще учиш, колко и как – всичко зависи от самия студент, всичко е индивидуално“(жена)

- **Обучението е иновативно**:

„Поради това, че има много платформи, човек се научава да борави с тях и така създава още умения, свързани със самата технология; защото колкото повече знаеш, толкова повече предимства имаш“(мъж).

„Цялата образователна система е поставена при нови условия и се променя, така се стимулират иновациите и за преподавателите и за ученици и студенти; това е много положително“(жена)

„Дистанционното обучение повишава професионализма от страна на преподавателите в университета и готовността им да ни помогнат при наличие на нещо неясно или затруднения“(жена)

„Ковид-19 ни научи как да развиваме креативността си и да я използваме за решаване на различни проблеми възникнали по време на процеса на обучение.“(жена)

„Преподаването взима нови измерения – усъвършенства се от технологична гледна точка.“(жена)

- Освобождава се свободно време, което може да се инвестира в други дейности.

„Добрата страна на този вид обучение е, че студентите разполагат с повече време, не се губи време за придвиждане.“(жена)

„Като основно предимство на дистанционното обучение е възможността за по-гъвкаво разпределение на времето и спестяването на време от пътуване. Въз основа на опита си с дистанционното обучение по време на извънредното положение мисля, че се намира много по-свободно време.“(жена)

„Студентите имат повече свободно време, което могат да използват рационално (жена)

- Използват се различни материали, видео и аудио съдържание и други съвременни технологии.

„Като положителна страна бих добавила и разнообразните материали, с помощта на които се образуваме и използваме в процеса на нашата подготовка“ (жена)

„Достъпът до качените в платформите онлайн ресурси и лекции смятам също за предимство понеже може по всяко време да се отвори и прочете, дори например от телефона“ (мъж)

„всички учебни материали са достъпни онлайн, като по този начин се създава среда за обучение без хартия, която е по-достъпна, като същевременно е от полза за околната среда.“(жена)

„онлайн лекциите могат да се записват, архивират и споделят за бъдещи справки. Това позволява на студентите да имат постоянен достъп до учебния материал“ (жена)

- Преподавателите

„Голяма част от преподавателите се стараят да предадат по възможно най-разбираем начин информацията, която трябва да получим, стараят се да получават обратна връзка, да поддържат едни топли отношения с отсрещната страна, макар и през монитор(жена).

- Студентът **може да учи навсякъде**, където има достъп до интернет.

„Достъпността е основното предимство на дистанционното обучение. Чрез онлайн обучение, можете да получите знания, докато сте навсякъде по света. Можете да учите в къщи или на пътуване, в кафене или дори в друга страна — като цяло, където има само интернет“ (жена)

„Чрез дистанционното обучение се спестява много време от транспорт и имаш възможността да присъстваш в лекции и учебни занятия от всяка точка на света стига да има добра интернет връзка.“ (жена)

„един тест/изпит не се отразява чак толкова стресиращо върху ученици/студенти, колкото би било в присъствена среда“ (жена)

- Учащият си създава **повече удобства**, които го подпомагат:

„Времето за онлайн обучение може лесно да бъде приспособено към почти всеки работен график.“ (жена)

„Като студент от друг град, за мен е голямо предимство, че мога да прекарвам времето си в родния ми град заобиколен от приятели и семейство. Обучението ми от къщи ми дава необходимото спокойствие и възможността сама да разпределям времето си така, че работата ми да бъде максимално ефективна “ (жена)

„За такива притеснителни хора като мен представянето на презентации и курсови работи се улесни, понеже сигурно ако трябваше да представям на живо моята работа бих се притеснила много силно.“ (жена)

„Лекциите се провеждат в уютна на собствения ти дом и може да си стоиш по пижама в леглото по време на лекциите“ (жена)

„Университетските преподаватели гледат да не ни затормозяват много и се строят да ни улеснят“ (жена)

- Икономически по-изгодно за всички:

„Пести време и пари, достатъчно е да има Интернет, може да влезеш в занятията от всяко място, това създава удобства, няма разходи за пътуване до университета.“ (мъж).

„Дистанционното обучение е евтино, защото не се купуват материали, а те се изпращат от преподавателя при провеждането на всяка лекция.“ (мъж)

“Важно предимство на дистанционното обучение е относително ниската му цена, както и това, че по време на дистанционното обучение всички материали се изпращат и ние винаги имаме достъп до материала.“ (жена)

„Друг плюс, който намирам е от финансовата гледна точка. Например за един студент, който не е родом от града, в който учи, голяма част от парите се спестяват ,защото той си е вкъщи и не му се налага да живее и да се издържа сам на друго място“.(жена)

„Добри страни на дистанционното обучение са и икономииите. В този смисъл е ясно, че обучението в домашни условия е сравнимо по-евтино, защото парите и времето, предвидени за пътуване до училище и учебните заведения, също се спестяват.“ (мъж)

„Спестява време, средства за транспорт, наем и други консумативи на учащите от по-далечни градове и чужденци“ (мъж)

- По-добра концентрация:

„Работната среда е по-спокойна, когато всеки работи сам без заобикалящия го околнен шум на претъпканите зали, лично мое наблюдение е, че фокусирането по време на лекция е по-лесно в онлайн среда“ (мъж)

„Студентите развиват мотивация за учене и самодисциплина“ (мъж)

- Усъвършенстват се дигиталните умения

„Младите поколения имат все по-добра компютърна грамотност и интерес към новите технологии“ (жена)

„Студентите стават по-компетентни с технологиите и се адаптират към промените “ (жена)

НЕДОСТАТЪЦИ на дистанционното обучение:

- Ограничени социални контакти

„Липсата на жива комуникация е проблем; живият контакт освен че създава приятелства, дава повече възможности за поставяне на въпроси на преподавателя“ (мъж)

„Липса на прекия контакт с хората - в това число колеги от специалността и преподаватели. По време на моя опит в редовна форма на обучение, който успях да изградя по време на присъствените занятия, мога да кажа, че ефективността на образователния процес при присъствено обучение беше по-висока. Когато сме в залата и слушаме лекцията, ние запомняме много повече неща от материала, защото липсват странични фактори, които да ни разсейват. При онлайн обучението ние не успяваме да се концентрираме за дълго върху лекциите“ (жена)

„Прекъсва се контактът „лице в лице“ – бих казала, че доста изгубих покрай пандемията – нямах толкова време да общувам на живо със състудентите от курса.“ (жена)

„Голям недостатък е несоциализирането. Хората се нуждаят от контакт с други хора. Особено малките деца, които сега се учат да се социализират. Учат се на общуване и чрез онлайн обучението това им се отнема. Освен това за родителите на малките деца голяма трудност е и това, че няма кой да гледа детето, следователно не могат да ходят на работа или ако е от вкъщи – да я свършат пълноценно“ (жена)

„Социалната изолация и ценните връзки с други хора, които трудно могат да бъдат създадени през дистанционното обучение“ (жена)

„Основните проблеми на дистанционното обучение са ограниченията в комуникацията поради липсата на жив контакт, ограничените възможности за обратна връзка и неформално общуване, както между студенти и преподаватели, така и между самите студенти“ (жена)

- Психологически проблеми

„Също така когато нямаме контакт помежду си колегите някак ставаме антисоциални.“ (жена)

„При дистанционното обучение често се усеща чувство на изолация и самота.“ (мъж)

- Промяна на средата

„Концентрацията – Да си си вкъщи по време на лекция е нож с две остриета – когато си в такава среда концентрацията ти е доста уязвима – семейството ти е вкъщи (аз лично имам голяма фамилия, което живее в не особено голямо жилище и не разполагам със самостоятелна стая) и лекциите, както и това да запомниш нещо на фона на шума бих казала, че си е цяло прекъсване“ (жена)

„Студентите не могат да развият способността да свикнат да представят своето мнение, теза и др. пред публика, едно от нещата което се учим в университета е именно това, а сега вече тази възможност е отнета.“ (мъж)

- Технически проблеми

„Когато има технически проблеми – слаба връзка или някакъв друг проблем с компютъра или интернет, обучението се проваля“ (мъж)

„Интернет връзка – някой път интернетът е доста слаб и когато в къщата са се вързали към него повече хора и се създават прекъвания, което затруднява адекватното приемане на информацията.“ (жена)

„Техническите проблеми, свързани с поддръжката на платформите създават препятствия за провеждането на учебния процес по време на извънредно положение. Макар че най-използваните платформи имат своите предимства, претоварването им се оказва сериозен проблем и създава множество пречки за дистанционните занятия. Необходимо е тези платформи да имат по-добра техническа поддръжка, да се осъвременят и интегрират по-добре с останалите университетски системи“ (жена)

„Може да има технически проблеми с техниките или интернет мрежата и т.н.“ (жена)

- Съдържателни проблеми

„Дистанционното обучение не може да се приложи към всички дисциплини, напр. при медицинските или инженерните специалности, специалностите, свързани с изкуствата, където се изисква усвояване на умения, общуване между хората и човешки емоции – не може да се използва“ (мъж)

„Недостатъчният опит в дистанционното обучение изисква повече усилия от страна на преподаватели и студенти“ (жена)

„Спада качеството на образованието – студентите не учат, водени от мотива, че са онлайн и ще препишат по-лесно на изпитите, които също са онлайн.“ (жена)

„Преподавателите изпитват затруднения с преподаването в онлайн среда – както за нас, така и за тях ситуацията е нова – докато ние само трябва да слушаме, преподавателите трябва да сменят изцяло методите си на преподаване – да привлекат аудиторията, да се борят с ниската мотивация на студентите да учат в онлайн среда, да се учат на технологии, защото голяма част от преподавателите не са достатъчно технически грамотни, да отговарят на съобщения на студенти денонощно и т.н.“ (жена)

„Не могат да се провеждат ефикасно практическите занимания“ (жена)

„Няма пълната представа на преподавателя към студента и обратно в някаква връзка“ (жена)

- Педагогически и организационни проблеми

„В онлайн лекцията или семинара е трудно да се включат всички студенти в обща дискусия, дори да се организира диалог“ (жена)

„Цялостното организиране на груповата работа при дистанционното обучение е по-сложно.“ (жена)

„Няма гаранция за самостоятелно изпълнение при решаване на учебни задачи и тестове, включително и при изпити“ (жена)

„Отрицателно е и свободата, която имат студентите по време на различните тестове. Това понякога е с негативно влияние, защото чрез преписване ние не показваме нашите знания и не можем да бъдем надеждно оценени“ (жена)

„Другото е, че чрез този вид обучение много от нещата за децата остават неясни. При малките деца – родителите трябва да се заемат със задачата на обяснението, те поемат отчасти учителската роля. При по-големите ученици и при студентите, това го правят самите учащи. Всички трябва повече да учат, което

обаче е проблем, защото при дистанционното обучение се губи мотивация. Мотивацията се губи, защото я няма учебната среда. Това е друг голям недостатък“ (жена)

„Недостатък на дистанционното обучение е, че избледнява връзката между преподавател и учащ. Това е нещо много важно за правилното оценяване и обратната връзка между преподавател и обучаващ се.“ (жена)

„По-трудно е разбирането и усвояването на самия материал като цяло“ (жена)

- Икономически проблеми

„Разработването на самите програми за дистанционно обучение с Интернет изискват повече време и пари за разработване. Освен това са необходими и доста средства за поддържане на техническите средства, с които се осъществява онлайн обучението“ (мъж)

„Дистанционното обучение създава условия за изостряне на икономически проблеми, като намалява възможностите на най-уязвимите групи – онези от по-бедните и селски райони и разширява пропастта между бедни и богати“ (жена)

- Здравословни проблеми

„Като отрицателна черта може да се отбележи и неблагоприятното влияние на дългите часове пред компютъра за здравето ни..“ (жена)

„От гледна точка на движението –Когато си на територията на университета можеш да излезеш в двора на свеж въздух, да се поразходиш. Когато имаш цял ден лекции и си стоиш в дома ти, силно ограничаваш своето движение – мотивацията за движение остава доста малка“ (жена)

„Стойката – в университета не можеш да си позволиш да стоиш легнал или в шантава поза. Докато си вкъщи можеш да лежиш, да си на бюро, на маса и на още много места из къщата, понеже никой не те гледа. А от всички тези места със сигурност има такива, които са непригодени за учене – това води до неправилна стойка и проблеми с гръбнака, гърба и кръста, които аз придобих по време на пандемията“ (жена)

„Цял ден пред телефоните или други технологии, което е вредно за здравето“ (жена)

СРАВНЕНИЕТО – дистанционно и/или присъствено обучение:

„И ако сега ме питат какво ще избира, бих избрала да се върна в университета, защото нищо не може да замени социалната комуникация с обществото, както и знанията, които получаваме на практика“ (жена)

„Мога да обобщя, че съм предимно доволна от качеството ми на обучение в университета. Оценявам старанието на всички преподаватели да спечелят нашия интерес чрез преподаване с интерактивни методи. Различните презентации и текстови материали, които ни изпращат по време на курса, са един надежден и практичен източник за натрупване на необходимите знания. Вярвам, че с повече желание за развитие, дистанционното обучение може да бъде ефективно и по нищо да не отстъпва на редовната форма на обучение.“ (жена)

„Като цяло след като изпаднах в тази среда осъзнах всъщност какво сме изпуснали и колко е важно обучението да си е в присъствена форма, защото по-хубаво от това няма и се надявам в скоро време нещата да се върнат по старо му“ (жена).

„За кратък период от време дистанционното обучение е перфектно, защото учебният процес не спира и държавата може да се справи по-добре с пандемията, която е настъпила. Но за дълъг период от време най-доброто обучение е присъственото. Този вид обучение създава по-мотивирани и добре образовани хора. Освен това създава много връзки, които са нужни както за психическото здраве на един човек, така и в бъдеще може да помогне за професионалната реализация. Тъй като всеки контакт е възможност – възможност за развитие на човешката личност или за професионалното развитие“ (жена)

„Според мен и присъственото обучение и дистанционното имат своите предимства и недостатъци и смятам че хибриден вариант би бил най-удачен за в бъдеще, след като приключи Ковид кризата и няма опасност за учениците и преподавателите.“ (мъж)

4.Изводи и обобщения

Цифровите технологии се интегрират все повече в преподаването и ученето, значително се увеличава качеството на образователните ресурси. Това създава предпоставки дистанционният формат на преподаване да има равностойно място с присъствените форми на обучение – редовна и задочна. Обучението в онлайн среда чрез използване на различни инструменти и техники и възможността за достъп и споделяне на информация, включително такава която интернет дава, има потенциал да

стимулира и допринесе за развитието на дигиталната грамотност. Този потенциал не би могъл да се постигне от само себе си – като следствие от виртуалните класни стаи, той изисква допълнителни усилия от студентите преподаватели, изисква тяхното активно участие.

Едно от предимствата на онлайн обучението, както беше показано и в менията на студентите, се състои в неговата гъвкавост. Вместо обучението да преминава в определено фиксирано място и време, с помощта на високите технологии то може да се осъществи на всяко място и по всяко време. В онлайн обучението се използват разнообразни изразни форми – видео, аудио, текст, тестове за знания и т.н., това на свой ред би могло да доведе до по-висока ангажираност и ефективност при разбиране и запомняне на информацията, тъй като подпомага участници с различни стилове на учене.

Така впоследствие цялото общество има полза, защото много повече хора успяват да получат образование. Затова тези предимства карат много учебни заведения да организират и провеждат дистанционни курсове на обучение, които постепенно придобиват голям дял и значение. Повечето от студентите подчертават редица прагматични неща, произтичащи от дистанционното обучение, които са свързани с по-добро разпределение на времето, по-малко пътуване, по-малко разходи, възможност да бъдеш на лекция от различни места като се включиш онлайн, предпазваш се повече от Ковид пандемията.

Последиците от промяната в начина на обучение в училищното и университетското образование могат да бъдат открити както в психологическото и емоционално състояние на учащите, така и в качеството на обучението, което ще получат. От една страна, липсата на личен контакт с преподавателите създава затруднения (според повечето студенти) за пълноценното усвояване на материала и навременно разясняване на възникнали неясноти. Много студенти и преподаватели в страната споделят, че онлайн уроците не протичат максимално ефективно и учебният процес се забавя и усложнява. От друга страна, липсата на контакт с връстници и слабата физическа активност също се отразяват негативно върху психологическото състояние, според студентите. Промяната в начина на живот в семействата могат да доведат до повече семейни конфликти, чувство на стрес и безпокойство.

В тази връзка трябва да се подчертаят и икономическите проблеми, свързани с поддържане на стабилна интернет връзка, както и висококачествени мобилни устройства, а това не всички семейства могат да осигурят. Не по-малко негативни са и здравословните проблеми, които произтичат от продължителното часове наред стоене пред компютъра: зрителни, неврологични, гръбначни. Трябва да се добавят и затрудненията, свързани с естеството на преподаване, затрудненията при трансформиране на учебното съдържание в електронен вид, създаване на среда, която да бъде стимулираща за студентите. Друг проблем е свързан и с дисциплината при учене, необходимостта да се притежават определени умения за управление на времето и поддържане на мотивация за разбиране и учене. В допълнение, за да се провежда дистанционно обучение, е необходимо участниците в процеса на обучение да притежават технически умения и да се чувства комфортно с технологиите.

Може да се каже, че въпреки съществуващите мнения, че дистанционното обучение влияе негативно на качеството на обучението, се оказва на практика, че то има сериозен принос и придобива все по-голяма популярност. Това е свързано с възможността за учене от разстояние и на различни възрасти. Дистанционното обучение позволява да бъдат обучавани голям брой учащи от сравнително малко преподаватели, а това влияе на намаляването на разходите. Освен това, желаещите да учат могат да осъществяват своето обучение независимо от местоживеенето и заниманията или професията, която имат и упражняват.

Почти всички участници в проведените фокус групи подчертават, че дистанционното обучение е ефективно, но те предпочитат да се върнат в университета и аудиториите, защото живеят контакт както с връстниците, така и с преподавателите е от голямо значение за социалното и менталното здраве, но също и за развиване на уменията, знанията и познавателните характеристики.

По отношение на *мерките* във висшите училища и тяхното прилагане с оглед подобряване на условията на дигиталното обучение, могат да се изведат няколко насоки:

- и в двата университета: ЮЗУ „Неофит Рилски“ и УНСС има въведени дигитални платформи, в които се провеждат лекциите и упражненията на студентите. Преподавателите влизат в съответния ден и час по разписание и преподават своята лекция пред студентите. Те могат да използват презентация, която са подготвили и да я качат в системата или да преподават по лекция в

Word формат, която са изпратили предварително. Друга често използвана практика по време на преподаване е онлайн видео, когато цялата лекция е записана предварително и се пуска на студентите. Най-често се практикува директното общуване със студентите, когато те могат да задават въпроси, изискващи допълнителни уточнения; или пък преподавателите да поставят на обсъждане конкретен проблем или тема във формата на дискусия. Използваните дигитални системи позволяват постоянен зрителен контакт чрез камера, който осигурява визуална връзка през цялото време.

- От тази гледна точка основните усъвършенствания могат да се извършват по отношение по-оптималното поднасяне на информацията по време на лекции и упражнения; включване на повече дискусии, за да се разбере доколко е разбран преподавания материал, както и да се отворят обучителните практики към интерактивност, даване на конкретни, практически задачи, работа в екип и представяне на резултатите от екипната работа. Всичко това допринася за модернизиране на дигиталното обучение и поставянето му на реформирани основи.
- Друга насока за оптимизиране на дигиталното обучение е свързана с подобряване на дигиталната подготовка и умения на преподавателите по отношение възможностите на електронните платформи, както и начините, чрез които могат да усъвършенстват преподаването. В мненията, споделени от студентите, а и от лични впечатления, констатираме, че някои от преподавателите срещат затруднения с онлайн преподаването; това е свързано с възрастта, с продължителността на времето, през което преподавателите са били част от дигитализацията и са усвоявали дигитална грамотност, която включва различни умения и етапи. В този порядък трябва да се подчертае, че особено в първите месеци от Ковид карантината – месеците април-май 2020, повечето от преподавателите – както в средни, така и във висши училища, навлизаха постепенно в дигиталната култура и умения. В допълнение трябва да добавим, че всички учебни материали на българската образователна система са предвидени за присъствено обучение. Беше необходимо този арсенал от лекции, теми и материали да бъде преработен, така че от устна лекция да се превърне в дигитална, а това изисква време. Посочената съвкупност от обстоятелства извежда на преден план необходимостта от усъвършенстване на дигиталните

умения на преподавателите и съобразяването им с дигиталните платформи и техните възможности.

Дигитализацията на обучението в своята цялост, вече е факт, но е необходимо да се издига на ново ниво цялостното обучение и умения на преподаватели и студенти.

Литература

Голбрайт, Дж. 1993 *Анатомия на властта*. София: Изд. Христо Ботев

Доверие в медиите 2021 <https://aej-bulgaria.org/trust-in-social-media/>

Adeyemon, E. (2009). Integrating digital literacies into outreach services for underserved youth populations. *Reference Librarian*, 50(1), 85-98.

Ala-Mutka, K., Punie, Y., & Redecker, C. (2008). *Digital competence for Lifelong Learning. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.*

<http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC48708.TN.pdf>

Aviram, R. & Eshet-Alkalai, Y. (2006). Towards a theory of digital literacy: three scenarios for the next steps. *European Journal of Open Distance E-Learning*.

http://www.eurodl.org/materials/contrib/2006/Aharon_Aviram.htm

Carrington, V. (2005). The Uncanny, Digital Texts and Literacy. *Language and Education*, 19, 467–482.

Correia, A. M.R. and Teixeira, J.C. 2003 Information literacy: an integrated concept for a safer internet, *Online Information Review*, 27 (5), 311-20

van Deursen, A. J. A. M., & van Dijk, J. A. G. M. (2009). Using the internet: Skill related problems in users' online behavior. *Interacting with Computers*, 21(5), 393–402.

- van Dijk, J. & Hacker, K. (2003). The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon. *The Information Society*, 19, 315–326.
- Erstad, O. (2005). *Digital kompetanse i skolen* (Digital literacy in the school). Oslo: University Press.
- Erstad, O. (2006). A new direction? Digital literacy, student participation and curriculum reform in Norway. *Education & Information Technologies*, 11, 415–429.
- Erstad, O. (2010). Educating the Digital Generation. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 1, 56–70.
- Eshet-Alkalai, Y., & Chajut, E. (2009). Changes over time in digital literacy. *CyberPsychology & Behavior*, 12(6), 713-715.
- Eshet-Alkali, Y., & Amichai-Hamburger, Y. (2004). Experiments in digital literacy. *CyberPsychology & Behavior*, 7(4), 421–429.
- European Union (2010). 2010 joint progress report of the Council and the Commission on the implementation of the ‘Education and Training 2010 work programme’. *Official Journal of the European Union*, (2010/C 117/01) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:117:0001:0007:EN:PDF>
- Hague, C. & Williamson, B. (2009). *Digital participation, digital literacy and school subjects. A review of the policies, literature and evidence.* http://www.futurelab.org.uk/resources/documents/lit_reviews/DigitalParticipation.pdf
- ISTE (= International Society for Technology in Education) (2007). *Profines for Technology (ICT) Literate Students.* http://www.iste.org/Content/NavigationMenu/NETS/ForStudents/2007Standards/NETS-S_2007_Student_Profiles.pdf
- Jenkins, H., Clinton, K., Purushotma, P., Robinson, AJ., & Weigel, M, (2006). *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*, the John D and Catherine T MacArthur Foundation. http://www.digitalllearning.macfound.org/atf/cf/%7B7E45C7E0-A3E0-4B89-AC9C-E807E1B0AE4E%7D/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF
- Jones-Kavalier, B., & Flannigan, S. L. (2008). Connecting the digital dots: Literacy of the 21st century. *Teacher Librarian*, 35(3), 13-16.
- Krumsvik, R. (2008). Situated learning and teachers’ digital competence. *Education & Information Technologies*, 13(4), 279-290.
- Lauhmann, N. 1988 Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In: Gambetta, D. *Trust: Making and Reaking Cooperative Relations*. Oxford: Basil Blackwell
- Leu, D., Kinzer, C., Coiro, J., and Cammack, D. (2004). Toward a Theory of New Literacies Emerging From the Internet and Other Information and Communication Technologies. In R.

Ruddell and N. Unrau (Eds), *Theoretical Models and Processes of Reading. Fifth Edition* (pp. 1570-1613). Newark, USA: International Reading Association.

Merchant, G. (2007). Writing the future in the digital age. *Literacy*, 41, 118–128.

Norris, P. (2001). Digital Divide? Civic Engagement, *Information Poverty & the Internet in Democratic Societies*. New York: Cambridge Press.

Punie, Y. (2007). Learning Spaces: an ICT-enabled model of future learning in the Knowledge-based Society. *European Journal of Education*, 42, 185–199.

Punie, Y. & Cabrera, M. (Eds.) (2006). *The Future of ICT and Learning in the Knowledge Society*. Luxembourg: European Commission.

Sefton-Green, J., Nixon, H., & Erstad, O. (2009). Reviewing approaches and perspectives on “Digital literacy”. *Pedagogies*, 4(2), 107-125.

OECD (2005). *The OECD Program Definition and Selection of Competencies* (2005).

The definition and selection of key competencies. Executive summary. 30. June, 2005.
<http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>

OECD (2010). *Are the New Millenium Learners Making the Grade? Technology use and educational performance in PISA*. Centre for Educational Research and Innovation.

Twist, J. & Withers, K. (2007). The challenge of new digital literacies and the ‘hidden curriculum’. *Emerging Technologies for Learning*. Vol 2, 27–39.

UNESCO (2008) *Competency Standards Modules. ICT Competency Standards for Teachers*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. <http://cst.unesco-ci.org/sites/projects/cst/The%20Standards/ICT-CST-Competency%20Standards%20Modules.pdf>

Онлайн източници

НСИ. Данни <https://www.nsi.bg/bg/content/2822/%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D1%89%D0%B8-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BB%D0%B8>

Digital Agenda for Europe

https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/lexuriserv_bg.pdf

Европейска рамка за дигитална компетентност на гражданите-DigComp. .
(<https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/resources/tutorials/digitalcompetence-the-vital-.htm>).

Приложения

Приложение 1

Политики в ЕС и България

Нормативни документи по тематиката на проекта в ЕС

- *Програма за Развиване на медийна грамотност и критично мислене чрез образование и обучение* - Съвета на Европейския съюз (30 май 2016 г.)
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/bg/pdf>

<https://ec.europa.eu/epale/bg/resource-centre/content/razvivane-na-mediyna-gramotnost-i-kritichno-mislene-chrez-obrazovanie-i>

- *Програмата в областта на цифровите технологии за Европа*, известна също като „Цифрова програма за Европа” (Digital Agenda for Europe), която дефинира приоритетните области на действие в областта на развитието и широкото прилагане на информационните и комуникационни технологии (ИКТ) във всички икономически и социални сектори като предпоставка за постигане на висок икономически растеж, подобряване на качеството на живот на европейските граждани и справяне с глобалните предизвикателства.

- *Европейска Стратегия за по-добър интернет за децата*, Съвет на Европа 2012
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0196&from=EN>

Стратегията се основава на четири основни „стълба“, които взаимно се подсилват : 1) стимулиране качеството на онлайн съдържанието за младежите; 2) повече осведоменост и развитие на уменията за безопасна работа с интернет; 3) създаване на безопасна онлайн среда за децата; и 4) борба срещу сексуалното малтретиране и сексуалната експлоатация на деца.

- *Развиване на медийната грамотност и критично мислене чрез образование и обучение*, 30 май 2016, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/bg/pdf>

- *Европейска аудиовизуална политика в цифровата епоха*, 2014 [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:52014XG1203\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:52014XG1203(01))

- *Парижка Декларация за медийната и информационната грамотност в дигиталната ера*. Приета на първия европейски форум за медийна и информационна грамотност, 2014, организиран от Global Alliance for Partnerships on Media and Information Literacy (GAPMIL), https://www.lib.bg/publish/IFLA/Paris_declaration.pdf

- *Доклад относно медийната грамотност в дигиталния свят*, 2008, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0461+0+DOC+XML+V0//BG>

- *Дигиталният свят в 2030* „Дигиталният свят в 2030. What place for Europe?“, където преминаването към „знаещо общество“ е изведена като централна парадигма:

: <https://www.eifonline.org/DigitalWorld2030#> <https://www.eifonline.org/DigitalWorld2030>

- *Ключови компетенции за УЦЖ: информационни технологии*. Европейският съюз (2010 г.) създаде рамка за ключови умения за учене през целия живот в общество на знанието, в което осем ключови компетенции са идентифицирани и дефинирани. Това са

1. комуникация на майчиния език;
2. комуникация на чужди езици;
3. математическа компетентност и основни компетенции в областта на науката и технологиите;
4. цифрова компетентност;
5. да се научиш да учиш;
6. социални и граждански компетенции;
7. чувство за инициативност и предприемачество;
8. културно съзнание и изразяване.

Освен основните умения в областта на ИКТ, трябва да се развиват уменията: критично мислене при използването на нови технологии и медии, осведоменост за риска и етичните и правни съображения и на това да се обърне специално място в обучението и ученето; както и да се използва потенциалът на новите технологии за стимулиране на иновациите и творчеството, новите партньорства и персонализирането на обучението. *Ключовите компетенции за успешен живот и добре функциониращо общество се*

класифицират в три основни категории:

- 1) Интерактивно използване на различни инструменти (език, символи и текстове) в ежедневието за комуникация, работа, игра и т.н.
- 2) взаимодействие в хетерогенни групи;
- 3) автономно действие

Всяка от посочените ключови компетенции предполага мобилизиране на знания, познавателни и практически умения, както и социални и поведенчески компоненти, включително нагласи, емоции, ценности и мотивации.

- *Дигитални компетенции, Матрица за самооценка,*
https://europass.cedefop.europa.eu/sites/default/files/dc_bg.pdf

- *Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство* (известна също като Конвенция от Будапеща, 2001 г. (международното право на Съвета на Европа). Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство е в сила за България от 01.08.2005 г. (ДВ, бр. 76 от 2006 г.; Закон за ратифициране на Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство (ДВ, бр. 29 от 2005 г.).

- *Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Европа 2020*, ЕК 2010, политика, свързана с обществото на знанието и неговото развитие

- *Програмата от 2010 г. в областта на цифровите технологии за Европа* известна като Дигитална Европа („Digital Agenda for Europe“), която представлява една от седемте водещи инициативи на Европейската Стратегия „Европа 2020“. *Digital Agenda for Europe (n.d.)*. ICT & Education, Retrieved from <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/ict-education>

- *Програма „Цифрова Европа“*, има за цел да подкрепи цифровата трансформация на европейските общества и икономики. Насочена е към предоставяне на финансиране на проекти в пет области: суперкомпютри, изкуствен интелект, киберсигурност, авангардни умения в областта на цифровите технологии, широко използване на цифрови технологии в икономиката и обществото. Подпомага обучението на съвременни цифрови умения на хората от различни възрасти, професии и организации. Стартира през 2021. <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2018/12/04/digital-europe-programme-council-agrees-its-position/>

- *Парижка декларация*, 17 март 2015 г. - Насърчават се практики на виртуалния обмен между училищата, (например мрежата e-Twinning).

Българското законодателство – 15 документа

- ЗАКОН за предучилищното и училищното образование,
https://www.mon.bg/upload/12190/zkn_PUObr_180717.pdf

- *Национална Програма за Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в училище*, 2012, https://www.mon.bg/upload/8183/2012_3_ИКТ.pdf

Програмата е насочена към осигуряване на технологична обезпеченост и компютри във всички български училища. Целта на програмата е продължаващо въвеждане и обновяване на ИКТ чрез предоставяне на финансова възможност за допълнителни технологични дейности на училищата; както и осигуряване на високоскоростна информационна свързаност на всяко училище до национални и международни образователни ресурси.

- *Стратегия за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на РБ (2014-2020)* МОН,
<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=904>

- *Национална програма „Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в системата на предучилищното и училищното образование“* 2018 – МОН,
https://www.mon.bg/upload/14521/pr_NacProg-7-ИКТ-070318.pdf

- *Национална програма „Информационни и комуникационни технологии (икт) в училище“* (2015)- В програмата се подчертава, че „Достъпът до съвременни информационни технологии на учениците е неразделна и все по-важна част от достъпа до образование.

- *Цифрова Стратегия за жените в технологиите*, 2018, разработена и представена от Мария Габриел – българският еврокомисар по цифровата икономика. Стратегията е насочена към действия, които да улеснят увеличаването на участието на жените в цифровия сектор. Действията са в три области: борба със стереотипите, насърчаване на цифровите умения и образование, застъпничество за повече жени предприемачи.
https://ec.europa.eu/bulgaria/news/commissioner-mariya-gabriel-presented-today-strategy-women-in-digital-sector_bg

- *Национална стратегия за киберсигурност „Киберустойчива България 2020“*: Проект на Национална стратегия за киберсигурност „Киберустойчива България 2020“, разработен от Междуведомствена експертна работна група (МЕРГ), със заповед № Р-116/20.05.2015г. на министър-председателя на Република България.

- *Актуализирана Пътна Карта* за изпълнение на Актуализираната стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2019-2023 г.; основен акцент е електронното управление, посочен като „постоянен приоритет във всички национални стратегии и програми в Република България през последното десетилетие“.

- *План за действие за периода 2019-2020 г.* За изпълнение на националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 (януари 2019 г.) Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното

включване 2020 (Стратегията) е приета с Решение № 5 на Министерския съвет от 06.02.2013 г. Това е водещият стратегически документ. Сред приоритетните области е и „Осигуряване на достъпна среда – физическа, институционална и информационна и достъпен транспорт“

- *Национална Програма за развитие на България 2020* – в програмата се подчертава, че „Най-ценният капитал на една страна са хората с техните знания, умения, способности, здравен и спортен статус и култура. Затова и основната цел на този приоритет (има се предвид Приоритет 1..

- *Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020 г.)* – проект - разглеждат се мерки, които биха довели до подходящи условия за реинтеграция в образователната среда от предварително напусналите я.

- *БЪЛГАРИЯ 2030 Национална програма за развитие* (проект) - Националната програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 е рамков стратегически документ от най-висок порядък в йерархията на националните програмни документи, детерминиращ визията и общите цели на политиките за развитие във всички сектори на държавното управление, включително техните териториални измерения. Документът определя три стратегически цели, за чието изпълнение групира правителствените намерения в пет области (оси) на развитие и издига 13 национални приоритета.

- *Актуализираната стратегия по заетостта на Република България 2013 - 2020 година* - Повишаване на заетостта в условията на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, което предполага наличие на достатъчно качествена работна сила със знания и умения, съгласно потребностите и изискванията на работните места и с капацитет за по-висока производителност на труда. Акцентира се върху трансформациите по отношение търсенето на работна сила вследствие на Глобализацията и новите технологии. Потребността учебните планове и програми да са в съответствие с новите технологии и изискванията на икономиката.

- *Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.)* – подчертава се, че учебното съдържание, учебните планове и програми се нуждаят от осъвременяване, което включва и засилване на обучението по информационни технологии. „Едно от големите предизвикателства на съвременността е бурното навлизане на новите информационни и комуникационни технологии (ИКТ) във всички сфери на обществения живот.

- *Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014 – 2020 година.* – сред целите е повишаване на качеството на образованието и обучението- функционална грамотност, грамотност в областта на математиката и природните науки, технологична и дигитална грамотност, както и уменията за общуване на чужд език. Очертани са девет ключови компетентности за учене през целия живот в един общ процес:

§ компетентности в областта на българския език;

§ умения за общуване на чужди езици;

§ математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите;
§ дигитална компетентност;
§ умения за учене;
социални и граждански компетентности;
§ инициативност и предприемчивост;
§ културна осъзнатост и умения за изразяване чрез творчество;
§ умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот.

Заложени са дейности като: Създаване на инструменти и платформи за електронно обучение за включване в учене на нови цели групи, по-специално със специфични потребности и живеещи в отдалечени места; Модернизиране на учебния процес чрез прилагане на методически модели, разработени на основата на информационните и комуникационни технологии, дистанционно обучение;

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Проекти по темата за дигитализацията и дигиталната грамотност

Представени са 46 проекта, свързани с темата

- „Медиите и политическият популизъм“, 2017, финансиран от ФНИ, Пейчева, Д. (ръководител на проект)

- „E-Reading“, финансиран от ФНИ –ДКОСТ 01/13 от 04.08.2017, Пейчева, Д. (ръководител на проект)

- „Ролята на информационно-комуникационните технологии за иновации в управление, базирано на знания“, 2017, Наредба МОН, Пейчева, (ръководител на проект)

- „Езикът на омраза в България: рискови зони, уязвими обекти“, изследване на разпространението на езика на омразата в българските медии. Изследването и публикацията са осъществени по проект „От предразсъдъци към нетърпимост: обхват и превенция на езика на омразата в България” - финансиран по Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

http://antihate.europe.bg/sites/antihate.europe.bg/files/uploads/antihate_index.pdf

- Проект MANDOLA Мониторинг на езика на омразата онлайн <http://mandola-project.eu/>
Двугодишният проект се ръководи от Фондацията за изследване и технологии и се съфинансира по програмата „Права, равенство и гражданство” на Европейската комисия. Целта е да се повиши информираността на обществото относно

разпространението на езика на омразата онлайн и да се стимулират крайните потребители да сигнализират, ако станат свидетели или жертви на такъв език.

-“DigiNET: Digitalization and social media for adult employment“ Project N° 2017-1-MT01-КА204-026965 : Проектът е насочен към използването на ИКТ и създаване на дигитална образованост на обучаващите се възрастни хора и създаване на собствено електронно предприятие чрез насърчаване на предприемаческата култура и социалното предприемачество. Проектът стимулира ефективността на обучението, включвайки възрастни учители, обучители и техните обучаеми и компании; <http://dignet-project.eu/>

-„Фундаментални промени в съвременната медийна и комуникационна екосистема и проекциите им в обществото“, 2016 финансиран от ФНИ, Пейчева, Д. (ръководител на проект).

-„Предизвикателствата пред комуникационните, политически, образователни и духовни процеси и промени в съвременната дигитална среда“ 2016 Наредба №3- МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект)

-„Трансформации на четенето в медиализираното общество“ 2015 Наредба №9 МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект)

-„Европейски подход за публични компетенции и участие в дигитална среда“, 2014 Наредба №9 на МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект)

-„Постмодерни форми на управление и публичност“, 2011, Наредба №9 на МОН, Пейчева, Д. (ръководител на проект).

-“COST IS 1404 Action: Evolution of Reading in the Age Of Digitisation (E-Read)”. Проект на СУ „Св. Климент Охридски“, национално съфинансиран от Фонд „Научни изследвания“. 2017 г., Райчева, Л. (Ръководител на проект) ДКОСТ 01/10 - 04. 08. 2017, Райчева, Л. (Ръководител на проект)

-„Мета-медийни тенденции в аудиовизуалната комуникация“ 2017, Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски“. Райчева, Л. (Ръководител на проект).

-„COST IS 1308 Action: Populist Political Communication in Europe: Comprehending the Challenges of Mediated Political Populism“ 2017 Проект на СУ „Св. Климент Охридски“, национално съфинансиран от Фонд „Научни изследвания“. Райчева, Л. (Ръководител на проект).

-„Комуникационни предизвикателства в съвременната цифрова информационна среда“ 2016: Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски“. Райчева, Л. (Ръководител на проект).

-„Иновационни уеб-базирани и базирани на знания системи и приложения“ 2017 Каращранова, Е. (Ръководител на проект).

-„Информационното общество и национална сигурност: проблеми и решения“ 2017 Стойков, Ст. (Ръководител на проект).

-„IPHRAS AS AN E-LEARNING PLATFORM FOR IDIOMATIC COMPETENCE“ 2017
Кирякова-Динева, Т. (Ръководител на проект).

-„Медията като пространство на носталгията“ 2016 Панайотова, М. (Ръководител на проект).

-„Традиции и иновации в съвременния телевизионен политически маркетинг“ 2015
Проект, финансиран от СУ „Св. Климент Охридски“. Райчева, Л. (Ръководител на проект)

-„Културни универсалии в академична среда“, 2015 Наредба 9 МОН, Валентина
Миленкова (Ръководител на проекта)

-„Политическият плурализъм в съвременната медийна екосистема“ 2014: Проект,
финансиран от СУ „Св. Климент Охридски“. Райчева, Л. (Ръководител на проект).

-TEMPUS - PICTET 2014-2017 EQF-based professional ICT training for Russia and
Казахстан Официален сайт на проекта: <http://www.pictet-tempus.sstu.ru/> Дейности на
УниБИТ - <http://tempus-pictet.unibit.bg>

-„Глобализирания свят – социално-психологически дименсии“ 2013 Наредба 9 МОН,
Валентина Миленкова (Ръководител на проекта)

-School on the Cloud: connecting education to the Cloud for digital citizenship (SoC) по
програма Lifelong Learning, Action Erasmus Networks. Координатор на проекта: Doukas
School, Атина, Гърция. Официален сайт на проекта: <http://www.schoolonthecloud.net/>

-„MAPPING“: Период: Март 2014 - Февруари 2018 Управление на алтернативни
решения за защита на личната информация, интелектуалната собственост и
управлението на Интернет (MAPPING). Проектът се подкрепя от Европейската
комисия в направление “Науката в обществото”, под-направление “Мобилизация и
обмяна на опит”, чрез финансиране от Седма рамкова програма (FP7); и е създаден в
рамките на изследователската мрежа LexConverge. Проф. Джоузеф Канатачи е
координатор на проекта като част от екипа на Университета в Грьонинген, Холандия.
България си партнира с още 12 партньора от 10 различни държави. Фондация "Право и
Интернет" отговаря за организирането на обучения и публични обсъждания по трите
ключови направления по проекта - защита на личните данни, интелектуалната
собственост онлайн и управлението на Интернет в контекста на нови бизнес модели и
отворен достъп до иновации.

-Проектът „CONSENT“: Период: Май 2010 - Април 2013 Отношението на
потребителите към личната неприкосновеност относно услугите, свързани с
потребителското съдържание в дигиталната икономика (CONSENT). CONSENT се
реализира с финансовата подкрепа на Европейската комисия чрез Седма рамкова
програма. Фондация "Право и Интернет".

-„Проучване на онлайн начините на живот сред студентите на ЮЗУ“ 2011 Еленков, Л.
(Ръководител на проект).

-„Е-обучение във висшето образование - европейски измерения“ 2011 Шопова, Т. (Ръководител на проект).

-„Създаване на център за нови медии и културно творчество в цифровата среда“ 2010 Шопова, Т. (Ръководител на проект).

-„Език и образ на медиите в Югозападна България“, 2010 Хаджикосев, Р. (Ръководител на проект).

-„Иновативни изследвания в областта на информационните технологии и комуникациите“ Христов, В. (Ръководител на проект).

-„От дигитална компетентност към дигитално гражданство“. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Факултетът по предучилищна и начална педагогика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ разработиха съдържание за ранно развитие на ДМГ за курс за следдипломна квалификация „Монтесори философия в епохата на дигиталните технологии“. Под ръководството на лекторите на курса и експерти на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ курсистите разработиха методика, която използва елементи от Монтесори педагогиката за развиване на пет основни компетентности у ученици от начален курс, базирани на Европейската рамка за дигитална компетентност на ЕС (DigiComp) и модела за медийна грамотност на Европейската асоциация на зрителите (EAVI). Това са 1) Информационна грамотност; 2) Комуникация и сътрудничество; 3) Създаване на дигитално съдържание; 4) Безопасност и 5) Разрешаване на проблеми. Методиката съдържа 7 модулни занятия и две допълнителни учебни дейности, които могат да се интегрират в учебните програми по Български език и литература, Английски език, Околен свят, Човекът и обществото, Човекът и природата, Технологии и предприемачество, Домашен бит и техника и Час на класа за 2, 3 и 4 клас. Занятията са апробирани от учители в 7 училища в Долни Пасарел, Горна Малина, Кубрат, Стара Загора и София. Паралелно с подкрепата на Фондация Оук се подготвя формурието на експертен съвет, който да усъвършенства методиката и да разработи нов наръчник за ДМГ в начален курс за развитие на ключовите дигитално-медийни умения още по-задълбочено и структурирано.

-„ИКОНОМИЧЕСКИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ТРАНСФОРМАЦИИ В КОНВЕРГЕНТНАТА МЕДИЙНА СРЕДА“ 2015, УНСС: Цанкова, Св. (Ръководител на проект).

-„Сравнителен анализ на ролята на конвенционалните и новите медии и оценка на трансформацията на информационната среда в съвременното общество“ 2013 Хаджиев, Б. (Ръководител на проект).

„Media Ownership Project – Bulgaria“. (2014). Retrieved from Media Ownership Project: <https://www.reportingproject.net/media/author/Bulgaria/>

-Проектът “Децата на ЕС онлайн” (EU Kids Online) има за цел да повиши познанията на децата в Европа и родителите им, техния опит и практики по отношение на рисковото и

по-безопасно ползване на интернет и новите онлайн технологии и по този начин да информира за насърчаването към по-безопасна интернет среда за децата. Проектът е финансиран от програмата на Европейската Комисия Safer Internet (SI-2010-TN-4201001). В проекта участват следните държави: Австрия, Белгия, България, Хърватия, Кипър, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Франция, Германия, Гърция, Унгария, Исландия, Ирландия, Италия, Латвия, Литва, Люксембург, Малта, Холандия, Норвегия, Полша, Португалия, Румъния, Русия, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, Турция и Великобритания. Освен това проектът си сътрудничи с изследователи от Австралия, Бразилия и САЩ.

-Антилиберални дискурси и пропагандни съобщения в българските медии: разпространение и социално възприятие научно-изследователски проект
Продължителност: две години: 22 април 2016 – 21 април 2018
<http://hssfoundation.org/%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d0%bb%d0%b8%d0%b1%d0%b5%d1%80%d0%bb%d0%b0%d0%bd%d0%b8-%d0%b4%d0%b8%d1%81%d0%ba%d1%83%d1%80%d1%81%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d0%b4%d0%bd/>

-Фондация ПИК „Деца, родители и учители срещу езика на омразата и дискриминацията” се финансира в рамките на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

- E-STEP | Supporting teachers' and parents' partnerships www.estep-project.eu/?lang=BG
Целта на проекта „Е-STEP“ е да се създадат условия за поддръжка и подобряване на сътрудничеството между училището и родителите, повишаване на културата на училищата в Европа за значението на родителската ангажираност и предоставяне на лесен за използване уеб инструмент за по-добро партньорство между учители и родители.

-Проект, насочен към създаване на каталог за информация за безплатни и платени ИТ обучения и курсове. -eskills.tto-bait.bg/tag/дигитална-грамотност <http://eskills.tto-bait.bg/tag/%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/>

-Проект „Развитие на компетенции за демократична култура“. Програма за дигитално гражданство – Център „Отворено образование“, Плевен, 16.09.2017г
<http://www.openedubg.com/images/sampledData/BG/project/docs/STRATEGICHESKI-DOKLAD-PROEKT-DEMOKRATICHNA-KULTURA-V-DEISTVIE.pdf> ;
Проектът е финансиран от Съвета на Европа и Европейската комисия и осъществен от неправителствени организации от Армения, Белорус, България, Хърватско, Чехия, Румъния и Сърбия.

Проектът показва как демократичните компетентции и ИКТ са залегнали в образователните системи и практики и как дигиталният свят и неговата специфика се възприемат от учителите и от младите хора в участващите страни.

-Дигитални инструменти и платформи за българското училище, Khan академия, предоставяваща най-популярната безплатна платформа за училищно образование с видео уроци, общообразователни модули, 2016

<https://teacher.bg/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b8-%d0%b8-%d0%b8-%d1%81%d1%82%d1%80%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d0%bb%d0%b0%d1%82%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b8-%d0%b7%d0%b0/>

-Министерство на транспорта, информационните технологии и <https://www.mtitc.government.bg/>

-Коалицията за развитие на медийната грамотност на българските деца <http://gramoten.li/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81/> Насочена е към:

- Развиване на базисна дигитално-медийна грамотност от начална образователна степен до завършване на средното образование.
- Изграждане на партньорства и сътрудничество с всички организации и институции, които имат отношение към образованието и медийната грамотност в България (министерства, неправителствени организации, медии и др.).
- Популяризиране на значението на дигитално-медийната грамотност сред различни целеви групи (родители, учители, медии и по-широката общественост

- Развиване на медийно-дигитална грамотност в начален курс. Центърът за безопасен интернет разработи методика за ранно обучение на дигитално-медийни умения на децата от 1 до 4 клас и стана съосновател на Коалиция за дигитално-медийна грамотност от началното училище.

<https://www.safenet.bg/bg/iniciativi/303-mediina-informacionna-gramotnost-evropa>

-Красимир Вълчев, министър на образованието и науката: Правим дигитален облак с образователно съдържание. МОН въвежда предмета компютърно програмиране от 3 клас. Според Кр.Вълчев „когато говорим за дигитализация, обикновено говорим за обучение чрез информационни технологии. Много по-важно е обучение за придобиване на дигитални умения“.

<http://nmd.bg/%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B2%D1%8A%D0%BB%D1%87%D0%B5%D0%B2-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0/>

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Емпирични социологически изследвания

-„Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца?“ Маркет Линкс и Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ (2016). Национално представително изследване по поръчка на Фондация ПИК сред български деца на възраст от 9 до 17 години и техните родители. Един от главните фокуси на изследването беше да се установи нивото на дигитално-медийна грамотност сред децата и как техните родители и образователната система помагат за развиване на техните умения в тази област. <http://www.arcfund.net/arcartShowbg.php?id=17974>

-*"Онлайн поведение на децата в България"* МаркетЛинкс по поръчка на Националния център за безопасен интернет, координиран от Фондация ПИК. (2016). Национално представително изследване. Резултатите ще бъдат издадени в 3 поредни тематични доклада със сравнителен анализ за тенденциите през изминалите 6 години. <http://www.arcfund.net/arcartShowbg.php?id=17910>

-Market links (2015). Проникването на мобилни устройства

-Европейската изследователска мрежа “Децата на ЕС онлайн” координира от Лондонския икономически институт и се представлява в България от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Фондация „Джендър образование, изследвания и технологии“.

-Шахбазян, Луиза, Марко Хайдиняк, Антоанета Куманова (2016). *ДЕЦАТА ДО 8 ГОДИНИ И ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ* Качествено изследване - България,

Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, Асоциация Родители, Национален център за безопасен интернет, София, България

-ФОНДАЦИЯ „ОТВОРЕНО ОБЩЕСТВО“, (2013 г.). „Проучване на дигиталните медии“, <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-bulgaria-bg-20130805.pdf>

-Национално представително изследване на агенция „Медиана“ „Медийното поведение в условията на интернет и новите медии“ (2012). Изследването е част от научния проект „Пресата в условията на интернет и новите медии“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ към МОМН.

- ИЗСЛЕДВАНЕ НА ФОНДАЦИЯ „КОНРАД АДЕНАУЕР“ & „АЛФА РИСЪРЧ“ (2017). МЕДИИ И ВЪНШНА ПОЛИТИКА - МНЕНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ

-„От дигитална компетентност към дигитално гражданство“. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и Факултетът по предучилищна и начална педагогика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ разработиха съдържание за ранно развитие на ДМГ за курс за следдипломна квалификация „Монтесори философия в епохата на дигиталните технологии“. Под ръководството на лекторите на курса и експерти на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ курсистите разработиха методика, която използва елементи от Монтесори педагогиката за развиване на пет основни компетентности у ученици от начален курс, базирани на Европейската рамка за дигитална компетентност на ЕС (DigiComp) и модела за медийна грамотност на Европейската асоциация на зрителите (EAVI). Това са 1) Информационна грамотност; 2) Комуникация и сътрудничество; 3) Създаване на дигитално съдържание; 4) Безопасност и 5) Разрешаване на проблеми. Методиката съдържа 7 модулни занятия и две допълнителни учебни дейности, които могат да се интегрират в учебните програми по Български език и литература, Английски език, Околен свят, Човекът и обществото, Човекът и природата, Технологии и предприемачество, Домашен бит и техника и Час на класа за 2, 3 и 4 клас. Занятията са апробирани от учители в 7 училища в Долни Пасарел, Горна Малина, Кубрат, Стара Загора и София.

-„От дигитално детство към дигитално гражданство“. Паралелно с подкрепата на Фондация Оук се подготвя формурирането на експертен съвет, който да усъвършенства методиката и да разработи нов наръчник за ДМГ в начален курс за развитие на ключовите дигитално-медийни умения още по-задълбочено и структурирано. Методиката ще бъде финализирана и представена към края на учебната 2017/2018 г.

-УНИЦЕФ: Направете дигиталния свят по-безопасен за децата, като същевременно увеличите онлайн достъпа, за да се възползват и най-необлагодетелстваните <https://www.ngobg.info/bg/news/111817-%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B5%D1%84-%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82-%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD->

<https://www.ngobg.info/bg/position/114699-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%B1%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B5-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0-%D0%B2-%D1%86%D1%8F%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD.html>

1. -Медийната грамотност трябва да бъде интегрирана в цялостния учебен процес
<https://www.ngobg.info/bg/position/114699-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%B1%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B5-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0-%D0%B2-%D1%86%D1%8F%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD.html>

[Insight](https://insight2act.net/) - experts working together to educate & empower children online, promote & protect their rights... What. Who. Resources

-Изследване по проблематиката на свободата на словото, поставя се акцент и върху език на омразата, на Института за политика и Института за изследване на населението и човека при БАН, ръководено от проф. Антоанета Христова.

-*Антидемократичната пропаганда в България* Първа част. Информационни сайтове и печатни медии: 2013 – 2016 г. Количествени изследвания Фондация за хуманитарни и социални изследвания – София, 2017 г.

-*"Новини... отблизо"*, 2017 Асоциацията на европейските журналисти (АЕЖ-България). 3556 журналистически публикации през тримесечен период (февруари-април 2017 г.), Нейкова, М., Жана Попова, Вяра Ангелова. Изследвани са новини, репортажи и информационни съобщения в трите най-рейтингови национални телевизии – ВТВ, БНТ и NOVA, и петте най-посещавани новинарски сайта според световния брояч Alexa към 15 януари 2017 г. – Блиц, Брадва, Вести, Днес и Пловдив24. Достъпно на <http://www.aej-bulgaria.org/wp-content/uploads/2017/07/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8-%D0%BE%D1%82%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%83%D1%87%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5.pdf>

-„Журналистика без натиск 4.0“ 2017 Асоциацията на европейските журналисти-България (АЕЖ-България)

Приложение 4

Въпросник за фокус група – 2019г.

Настоящата групова дискусия е насочена към обсъждане на някои теми свързани с дигиталната грамотност, дигитализацията и дигиталните умения в съвременното „общество на знанието“, както и начините за тяхното формиране; политиките и практиките, които влияят върху тях.

1. Как се променя съвременният свят с развитието на различните дигитални средства: компютър, интернет, онлайн комуникация, мобилни телефони, смартфони и др.
2. Какво включват дигиталните умения?
3. Какво Вие лично разбирате под дигитална грамотност и как можем да я оценим?
4. Съществува ли разлика между поколенията по отношение формирането на дигитални умения и дигитална грамотност?
5. Какво според Вас трябва да се направи, за да се развие дигиталната грамотност на хората от различни възрасти?
6. Дигиталните умения допринасят ли за: а) по-голямата информираност на хората; б) намирането на работа; в) развитието на гражданското съзнание

7. Има ли усилия от страна на държавата (във вид на политики и практики) за развитие на дигиталната грамотност на хората?
8. Каква е отговорността на различните организации за развитие на дигиталната грамотност: а) училище и университет б) Бюро по труда в) НПО г) фирми
9. Какво според Вас трябва да се направи, за да се подобри или развие дигиталната грамотност сред различните социални групи? Например трябва ли да има специализирани курсове за майки, за безработни, за пенсионери, за учители, за юристи и т.н.?
10. Решаващи ли са според Вас дигиталните умения за намирането на по-добра работа?
11. Съществува ли заплаха от дигитализацията на обществото според Вас?
12. В края на нашата дискусия, Ви приканвам, ако считате, че има значим за Вас въпрос, който не сме успели да засегнем по време на дискусията, но го намирате за важен по темата, ще се радвам да го споделите.

Благодарим Ви за отзивчивостта и отделеното време!

Приложение 5

Въпросник за дълбочинно интервю

Настоящото изследване е насочено към обсъждане на някои теми, свързани с дигиталната грамотност и дигиталните умения и степента, в която съвременните хора ги притежават.

1. В какво се изразява дигитализацията на обществото според Вас?

.....

2. Дигитализацията и дигиталната грамотност допринасят ли, според Вас, за развитието на обществото?

.....

3. Какво са дигиталните умения?.....

.....

4. Какво означава, според Вас, дигитална грамотност?
.....
.....

5. Съвременното образование стимулира ли изграждането на дигитална грамотност?.....
.....
.....

6. В какво се изразява дигитализацията на съвременното българско образование?
.....
.....
.....

7. Във Вашата организация работи ли се по формирането на дигитални умения и ако да – в каква посока?.....
.....
.....
.....
.....
.....

8. Познавате ли някакви политики, насочени към формиране на дигитална грамотност и умения. Бихте ли ги посочили?
.....
.....
.....
.....

9. Неправителственият сектор има ли принос за развитие на дигиталните умения на хората?.....
.....
.....
.....

10. Бихте ли споделили изследователски проекти, насочени към проучване на дигиталната грамотност.....
.....
.....
.....
.....

11. Каква именно е заплахата от дигитализацията на обществото според Вас, ако смятате че има такава ?.....
.....
.....
.....
.....

12. Бихте ли посочили:

- Вашата професия.....
- Вашата възраст.....
- Вашето образование.....
- Вашият пол.....

Благодарим Ви за отзивчивостта и отделеното време!

Приложение 6

Въпросник за пробно изследване

Здравейте,

Настоящото изследване е насочено към обсъждане на някои теми свързани с дигиталната грамотност и дигиталните умения и степента, в която съвременните хора ги притежават. Изследването се финансира от Фонд Научни Изследвания.

1. Колко часа седмично сте в Интернет?
 - До 20 часа.....1
 - До 40 часа.....2
 - До 70 часа.....3
 - Над 70 часа.....4
2. Къде основно използвате Интернет?
 - На работа.....1
 - В университета.....2
 - В къщи.....3
 - Навсякъде (имам мобилен интернет)....4
3. С каква цел най-често използвате Интернет?
 - Във връзка с работата ми.....1
 - Във връзка с обучението ми2
 - За поддържане на контакти.....3
 - За намиране на практическа информация....4
 - Друго.....5
4. В кои социални мрежи имате регистрация?

- Facebook.....1
 - Twitter.....2
 - Други.....
5. Кои от следните дигитални устройства притежавате?
- Настолен компютър.....1
 - Лаптоп.....2
 - Таблет.....3
 - Мобилен телефон4
 - Друго.....5
6. Оценете следните твърдения по скалата от 1 до 5,
1 – „най-ниско“ до 5 „най-високо“
- Знам как да използвам Интернет1 2 3 4 5
 - Знам как да се свържа с WiFi мрежа.....1 2 3 4 5
 - Знам как да отворя нов раздел в браузъра...1 2 3 4 5
 - Знам как да изтегля приложения за мобилното си устройство.....1 2 3 4 5
 - Знам как да инсталирам приложения за мобилното си устройство..... 1 2 3 4 5
7. Кои от следните умения притежавате? (Оградете избрания отговор)
- Мога да свалям файлове.....да отчасти не
 - Мога да качвам файлове.....да отчасти не
 - Мога да регулирам настройките за поверителност.....да отчасти не
 - Мога да попълвам онлайн формуляри.....да отчасти не
 - Мога да създавам страници във Фейсбук.....да отчасти не
 - Мога да работя с Интернет търсачки.....да отчасти не
8. Оценете следните твърдения по скалата от 1 до 5,
1 – „най-ниско“ до 5 „най-високо“
- Лесно се ориентирам в даден уебсайт1 2 3 4 5
 - Лесно намирам уебсайт, който съм посещавал.....1 2 3 4 5
 - Лесно намирам информацията, която ми трябва.....1 2 3 4 5
9. Следващият въпрос е насочен към това, имате ли доверие на информацията в Интернет?
- Напълно се доверявам на Интернет да отчасти не
 - Сравнявам информацията от различни сайтове..... да отчасти не
 - Рядко се доверявам на информацията от Интернет... да отчасти не
10. Смятате ли, че можете да:
- Контролирате кой да вижда съобщенията Ви..... да не
 - Споделите онлайн видео, което сте създали..... да не
 - Да направите промени в онлайн съдържание на други да не
 - Да направите уеб сайт.....да не
 - Да създадете блог.....да не
 - Да пишете коментари в You tube.....да не
11. Моите родители:
- Могат свободно да използват Интернет.....1

- Помагам им да използват Интернет.....2
- Не използват Интернет3

12. Моля посочете:

Вашият пол: - Мъж.....1 - Жена.....2

Вашата възраст:

Какво работите.....

Населено място.....

Благодарим Ви за отзивчивостта и отделеното време!

Приложение 7

Въпросник за генерално емпирично изследване

Здравейте,

обръщаме се към Вас с молба за участие в научно изследване на тема: *Дигиталната медийна грамотност*. С него се цели да се разкрие състоянието на дигиталната грамотност и дигиталните умения, както и степента, в която съвременните хора ги притежават. Вие попаднахте в нашата извадка и мнението Ви е изключително ценно за нас. Анонимността Ви е гарантирана. Попълването на въпросника ще Ви отнеме около 5-10 минути. Изследването се провежда в рамките на Фонд „Научни изследвания”.

Попълването става с кликуване върху избрания отговор.

Предварително Ви благодарим!

1. Кои от следните дигитални устройства притежавате?

- a) Настолен компютър
- b) Лаптоп

- c) Таблет
- d) Мобилен телефон
- e) Друго (моля, посочете).....

2. Какви Смарт устройства притежавате?

- a) Смарт телефон
- b) Смарт телевизор
- c) Робот за почистване
- d) Смарт домашна система (интелигентни домашни системи за управление на дома, Smart Home (Умен дом))
- e) Друго (моля, посочете).....
- f) Не притежавам нищо от това

3. Средно по колко часа на ден отделяте за различни дейности в Интернет?

Дейности свързани с:	До 1 ч	До 3 ч	До 10	Над 10	Не се отнася
Работата ми	1	2	3	4	5
Обучението ми	1	2	3	4	5
Поддържане на контакти	1	2	3	4	5
Самообразованието ми	1	2	3	4	5
Четене на вестници, списания	1	2	3	4	5
Четене на книги	1	2	3	4	5
Развлечения (филми, музика, компютърни игри)	1	2	3	4	5

4. Къде основно използвате интернет?

- a) На работа
- b) Вкъщи
- c) Навсякъде (имам мобилен интернет)

1. В кои от социалните мрежи, в които сте регистрирани, имате доверие към разпространяваната информация? (отбележете на всеки ред избрания от Вас отговор)

Социална мрежа	Имам доверие	Неутралност (нито Да, нито Не)	Нямам доверие	Нямам регистрация
Facebook	1	2	3	4
Twitter	1	2	3	4
YouTube	1	2	3	4
Instagram	1	2	3	4
Tik Tok	1	2	3	4
Snapchat	1	2	3	4
Facebook messenger	1	2	3	4
Apple iMessage	1	2	3	4
Друга (моля, посочете).....	1	2	3	4

2. Основни причини, поради които използвате социалните мрежи: (възможен е повече от един отговор)

- a) Осъществяване на разговори
- b) Информирание
- c) Любопитство
- d) За забавляване с игри
- e) Обучение
- f) Свързано е с работата ми
- g) Преодоляване на скуката / самотата
- h) Обвързване с някаква социална кауза
- i) Друго (моля, посочете).....

3. Вашите специални интереси в Интернет са: (възможен повече от един отговор)

- a) Изкуство (музика, филми и др.)
- b) Наука
- c) Красота и мода
- d) Спорт
- e) Технологии
- f) Готвене
- g) Здраве
- h) Образование
- i) Туризъм
- j) Политика
- k) Игри
- l) Друго (моля, посочете).....

4. Ако някога сте попадали на кибертормоз към някого в социалните мрежи, каква беше неговата форма? (Възможен повече от един отговор)

- a) Кражба на профил (онлайн идентичност)
- b) Обидни коментари / послания / реч на омразата
- c) Публикуване или споделяне на снимки и / или видеоклипове, които уронват достойнството на човек и го представят в неблагоприятна светлина
- d) Разпространяване на лъжливи слухове или разпространяване на фалшива информация за лице с цел да се навреди или да се накърни репутацията
- e) Отправяне на заплахи/заплашителни съобщения
- f) Друго (моля, посочете).....
- g) Не съм попадал

5. Вие лично попадали сте в ситуация, в която да сте: (отбележете на всеки ред избрания от Вас отговор)

	Да	Не
получавали обидни коментари за Ваши постове	1	2
получавали злонамерени съобщения	1	2
жертва на кражба профил/имейл	1	2
станали жертва на някой, който да е използвал Ваши снимки/клипове без Ваше знание	1	2
обект на разпространение на слухове, които уронват Вашето достойнство и престиж	1	2

Следващият въпрос е насочен към темата за доверието към информацията в интернет?

6. Имате ли доверие на информацията в интернет?

- a) напълно се доверявам
- b) доверявам се отчасти
- c) обикновено не се доверявам

7. Ако изпитвате съмнения към дадена информация от интернет, в повечето случаи:

- a) търсите информация в други сайтове за потвърждаване
- b) оставате със съмнения, без да търсите допълнително информация
- c) напълно се доверявам

8. **Имате ли предпочитания към определени сайтове за вашето информиране за текущите събития**
- a) да
 - b) не
9. **Можете ли да отсейвате истинната от неистинната информация?**
- a) Да, все още
 - b) Отчасти
 - c) Вече се затруднявам
10. **В условията на Ковид-19 на кои източници на информация се доверявате най-много? (моля, посочете до три отговора)**
- a) Телевизия
 - b) Специализирани правителствени сайтове
 - c) Специализирани световни сайтове
 - d) Онлайн вестници
 - e) Онлайн радио
 - f) Социалните мрежи
 - g) Традиционни вестници
 - h) Близки и приятели
 - i) Блогове на конкретни здравни лица
 - j) Друго (моля, посочете).....

Следващите група от въпроси са свързани с конкретни дигитални умения

11. **Как оценявате дигиталните умения на българското население?**
- a) Високо ниво
 - b) Средно ниво
 - c) Ниско ниво
12. **Как преценявате дигиталните си умения?**
- a) Високо ниво
 - b) Средно ниво
 - c) Ниско ниво
13. **Кои от следните умения притежавате (отбележете всеки верен отговор)**
- a) Мога да използвам Интернет
 - b) Мога да се свържа с WiFi мрежа
 - c) Мога да отворя нов раздел в браузъра
 - d) Мога да изтегля приложения
 - e) Мога да инсталирам приложения
 - f) Мога да свалям файлове
 - g) Мога да качвам файлове
 - h) Мога да регулирам настройките за поверителност
 - i) Мога да попълвам онлайн формуляри
 - j) Мога да създавам страници във Фейсбук
 - k) Мога да работя с Интернет търсачки

14. Вие можете ли да: (отбележете всеки верен отговор)

- a) Контролирате кой да вижда съобщенията Ви
- b) Споделите видеоклип
- c) Създадете видеоклип
- d) Направите промени в онлайн съдържание на други
- e) Пишете коментари в социалните мрежи
- f) Направите уеб сайт
- g) Създадете блог
- h) Създадете влог
- i) Създайте подкаст

15. Вашите родители:

- a) свободно използват интернет
- b) Само единият от тях използва интернет
- c) Не използват интернет
- d) Нямам родители

Информация относно онлайн обучението в условията на Ковид-19

16. Онлайн обучението според Вас:

осъществява се с високо качество	да	не	нямам мнение по въпроса
преподавателите се справят с изискванията	да	не	нямам мнение по въпроса
обучаващите се справят с онлайн съдържанието	да	не	нямам мнение по въпроса
обучаващите се нямат затруднения с онлайн средата	да	не	нямам мнение по въпроса
технологичната среда е на необходимото ниво	да	не	нямам мнение по въпроса
онлайн обучението се провежда пълноценно	да	не	нямам мнение по въпроса

17. Кои от следните дигитални форми се използват от преподавателите в процеса на онлайн обучението?

	Да	Не	Нямам мнение
--	----	----	--------------

			по въпроса
кратковременни видеоклипове за по-добро възприемане (Тик ток, Инстаграм)	1	2	3
стандартни видеоклипове с обяснително съдържание (Ютуб, фейсбук)	1	2	3
видеоуроци	1	2	3
Други (моля, посочете).....	1	2	3

18. Кой тип обучение е за предпочитане според Вас?

- a) Присъствено
- b) Онлайн
- c) Смесена форма
- d) нямам мнение

19. Кои от изброените неща са недостатъци при онлайн обучението? (възможен е повече от 1 отговор)

- a) Липсва живият контакт при обучението
- b) Липсва общуването между учащите
- c) Недостатъчно добра технологична среда
- d) Недостатъчно обучени преподаватели
- e) Учащите срещат затруднения
- f) Учебниците са пригодени за присъствено обучение
- g) Онлайн обучението е скъпо
- h) Друго (моля, посочете).....
- i) Нямам мнение

20. Вашият пол:

- a) Мъж
- b) Жена

21. Вашата възраст:

- a) 18-29
- b) 30-39
- c) 40-49
- d) 50-59
- e) 60+

22. Вашето образование:

- a) До средно
- b) Средно
- c) Висше
- d) С научна степен

23. Населено място

- a) столица
- b) областен град
- c) град

d) село

Благодарим Ви за отзивчивостта и отделеното време!

Приложение 8

Въпросник за онлайн фокус групи – 2021г.

Дистанционното дигитално обучение и неговото качество в условията на Ковид ситуацията

1. Какво е качеството на провежданото дистанционно обучение?
2. Кои са положителните страни на този тип обучение?
3. Кои са отрицателните страни на дистанционното обучение?
4. По какво се различават присъственото и дистанционното обучение като формати на учене и преподаване?
5. Кой тип обучение е за предпочитане и защо?

Благодари ви за участието!

